پښتو معاصر لیکوال

عبدالقدوس نجیب

۱۳۹۴ لمریز کال

Download from:aghalibrary.com

پښتو معاصر لیکوال

لیکوال:

عبدالقدوس نجیب

سریزه، سمون او څېړنه

د

محمدویس

۱۳۹۴ل کال

Download from:aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: پښتو معاصر لیکوال

لیکوال: عبدالقدوس نجیب

سریزه، سمون

او څېړنه: محمد ویس

خپرندی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۱۰۷)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

Download from:aghalibrary.com

مننه او کور ودانی

په دې برخه غواړم د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې له درنو استادانو،دوستانو او په ځانګړي توګه له خپل لارښود استاد سرمحقق زلمي هیواد مل څخه چې د لارښود استاد په توګه یې ، د تیزس د لیکلو په جریان کې پوره لارښوونه راته وکړه او د تحقیق ترپایه یې خپلې همکاري له مانه ونه سپمولې د الله ج له در بارڅخه ورته د ډیر عمر او ښه صحت غوښتنه کوم.

Download from:aghalibrary.com

فهرست

ګڼه سرلیک.. مخګڼه

د سر خبرې........ .... ۱
لنډیز.. ۳
سریزه.. ۴
د تذکرې مأخذ ۵
د تذکرې لیکوال.. ۶
د عبدالقدوس نجیب آثار ۶
د څېړنې هدف ۹
د څېړنې میتود ۹
د څېړنې شالید ۱۰

۱ د تذکرې اصلي متن

۱-۱ . د پښتو ژبې معاصر لیکوال.. ۱۲
۱-۲ . آشنا ۱۲
۱-۳ . آریا.. ۱۳
۱-۴ . ارشاد ۱۵
۱-۵. ابوالوفا ۱۶
۱-۶ . الفت ۱۷
۱-۷ . ایوبي محمد انور ۱۸
۱-۷-۱ . د محمد انور ایوبی د کلام نمونه ۱۸
۱-۸ . ایوبي ۱۹
۱-۸-۱ . د ایوبی د کلام نمونه ۲۰
۱-۹ . ایوبي محمد نادر ۲۱
۱-۹-۱ . د کلام نمونه ۲۲
۱-۱۰ . ایوبي غلام فاروق ۲۳
۱-۱۰-۱ . د شعر نمونه ۲۳

Download from:aghalibrary.com

۱-۱۱. اخلاص ۲۲
۱-۱۱-۱. د اخلاص د نظم نمونه ۲۴
۱-۱۲. ایازي ۲۵
۱-۱۳. ایازي محمد یوسف ۲۶
۱-۱۴. ایازي محمد انور ۲۷
۱-۱۵. احمدي ۲۸
۱-۱۵-۱. د احمدي د کلام نمونه ۲۸
۱-۱۶. اخک ۳۰
۱-۱۶-۱. د اخک د نظم نمونه ۳۰
۱-۱۷. اتم ۳۲
۱-۱۸. احمد جان ۳۳
۱-۱۸-۱. د منشي احمد جان د کلام نمونه ۳۴
۱-۱۹. رحمت الله بابا ۳۶
۱-۱۹-۱. د رحمت الله بابا د شعر نمونه ۳۷
۱-۲۰. بینوا ۳۸
۱-۲۰-۱. د بینوا چاپ شوي آثار ۳۹
۱-۲۰-۲. د کلام نمونه ۳۹
۱-۲۱. رشاد ۴۲
۱-۲۱-۱. د رشاد شعر او شاعري ۴۳
۱-۲۱-۲. د رشاد تألیفات ۴۳
۱-۲۱-۳. د کلام نمونه ۴۳
۱-۲۲. خواخوږی ۴۶
۱-۲۲-۱. د خواخوږي د شعر نمونه ۴۶
۱-۲۳. سید ۴۷
۱-۲۳-۱. د سید د ماموریت دوره ۴۹
۱-۲۳-۲. د کلام نمونه ۵۰
۱-۲۴. جانان ۵۵

Download from:aghalibrary.com

۱-۲۴-۱. د جانان د کلام نمونه ۵۵
۱-۲۵. واسعي ۵۸
۱-۲۵-۱. د واسعي د کلام نمونه ۵۹
۱-۲۶. قاضي عبدالصمد ۶۰
۱-۲۶-۱. د قاضي عبدالصمد د شعر نمونه.............. ۶۱
۱-۲۷. مسلم ۶۳
۱-۲۷-۱. د مسلم د کلام نمونه ۶۳
۱-۲۸. نومیالی ۶۵
۱-۲۸-۱. د نومیالي د کلام نمونه ۶۵
۱-۲۹. حیدري ۶۷
۱-۲۹-۱. د ښښتون ناظم میر حیدر کورنۍ ۶۷
۱-۲۹-۲. د میر حیدر حیدری د ښښتون ناظم د تحصیل دوره ۶۸
۱-۲۹-۳. د ښښتون ناظم د ښښتو سره مینې د پیداکولو عوامل...... ۶۹
۱-۲۹-۴. د ښښتون ناظم د شاعرۍ دوره ۶۹
۱-۲۹-۵. د ښښتون ناظم د مطبوعاتو سره پیژند ګلوي ۷۰
۱-۲۹-۶. د حیدری د شعر نمونه.......................... ۷۱
۱-۳۰. ښښتون ۷۴
۱-۳۰-۱. د ښښتون د کلام نمونه ۷۴
۱-۳۱. مستغني ۷۶
۱-۳۱-۱. د مستغني د کلام نمونه ۷۸
۱-۳۲. بینوم ۷۹
۱-۳۲-۱. د شعر دیوان ۸۰
۱-۳۲-۲. د ده اشعار او کلام ۸۱
۱-۳۲-۳. د بینوم د کلام نمونه ۸۱

۲ تعلیقات

۲-۱. آشنا ۸۳
۲-۱-۱. د آشنا یو بیت له فرهنګه...................... ۸۴

Download from:aghalibrary.com

۲-۲ . محمد نجیم اریا ۸۵
۲-۲-۱ . د محمد نجیم آریا آثار ۸۶
۲-۲-۲ . د محمد نجیم آریا د دري شعر نمونه ۸۶
۲-۳ . محمد شاه ارشاد ۸۷
۲-۳-۱ . د محمد شاه ارشاد آثار ۸۸
۲-۳-۲ . د ارشاد د شعر نمونه...۸۸
۲-۴ . محمود شاه ابوالوفا ۹۰
۲-۵ . گل پاچا الفت ۹۱
۲-۵-۱ . د الفت آثار ۹۲
۲-۵-۲ . د گل پاچا الفت د نثر نمونه ۹۳
۲-۶ . محمد انور ایوبي ۹۵
۲-۷ غلام محی الدین ایوبي ۹۵
۲-۸ . محمد نادر ایوبي ۹۶
۲-۸ -۱ . د محمد نادر ایوبي آثار ۹۶
۲-۸-۲ . د محمد نادر ایوبي د نثر یوه بیلګه ۹۸
۲-۹ غلام فاروق ایوبي ۹۹
۲-۱۰ عبد الخالق اخلاص ۱۰۰
۲-۱۰-۱ . د عبدالخالق اخلاص آثار ۱۰۰
۲-۱۱ . محمد اعظم ایازي ۱۰۲
۲-۱۱-۱ . د محمد اعظم ایازي آثار ۱۰۳
۲-۱۲ محمد یوسف ایازي...۱۰۴
۲-۱۲-۱ . د محمد یوسف ایازي آثار ۱۰۴
۲-۱۳ محمد انور ایازي ۱۰۶
۲-۱۴ . لعل محمد احمدي ۱۰۶
۲-۱۵ . نظر محمد اښک ۱۰۷
۲-۱۵-۱ . د نظر محمد اښک د نظم نمونه ۱۰۷
۲-۱۶ . سید حسن اتم ۱۰۹

۲-۱۷ منشي احمد جان ۱۰۹
۲-۱۷-۱ . د منشي احمد جان آثار ۱۱۰
۲-۱۷-۲ . د منشي احمد جان د نثر نمونه ۱۱۰
۲-۱۸ . رحمت الله بابا ۱۱۲
۲-۱۹ . عبدالرؤف بینوا ۱۱۳
۲-۱۹-۱ . د استاد بینوارسمي دندې ۱۱۴
۲-۱۹-۲ . د بینوا آثار ۱۱۵
۲-۱۹-۳ . د عبدالرؤف بینوا د نثر نمونه ۱۱۹
۲-۲۰ عبدالشکور رشاد ۱۲۱
۲-۲۰-۱ . د عبدالشکور رشاد چاپي آثار ۱۲۳
۲-۲۰-۲ . د عبدالشکور رشاد ناچاپ آثار ۱۲۶
۲-۲۰-۳ . د علامه رشاد د نثر نمونه ۱۳۱
۲-۲۱ محمد ابراهیم خواخوږی ۱۳۳
۲-۲۱-۱ . د خواخوږي آثار ۱۳۴
۲-۲۱-۲ . د محمد ابراهیم خواخوږي د کلام نمونه ۱۳۴
۲-۲۲ . سید حسین سید ۱۳۵
۲-۲۲-۱ . د سید حسین سید د نظم نمونه ۱۳۶
۲-۲۳ ملامحمد شریف جانان کاکړ ۱۳۶
۲-۲۳-۱ . د ملا محمد شریف جانان آثار ۱۳۷
۲-۲۳-۲ . د ملاجان د نظم یوه نمونه ۱۳۸
۲-۲۴ . عبدالخالق واسعي ۱۳۹
۲-۲۴-۱ . د عبدالخالق واسعي د ماموریت دوره ۱۳۹
۲-۲۴-۲ . د ښاغلي واسعي ترجمې او تألیفات ۱۴۰
۲-۲۴-۳ . د ده د نظم نمونه ۱۴۱
۲-۲۵ . قاضي عبدالصمد ۱۴۳
۲-۲۵-۱ . د قاضي عبدالصمد د نظم نمونه ۱۴۳
۲-۲۶ . محمد رسول مسلم ۱۴۴

۲-۲۶-۱ . د محمد رسول مسلم د شعر نمونه ۱۲۵
۲-۲۷ . محمد نومیالی ۱۴۷
۲-۲۷-۱ . د محمد انور نومیالي چاپ شوي آثار ۱۴۹
۲-۲۷-۲ . د ښاغلي نومیالي ځینې نا چاپ آثار ۱۵۰
۲-۲۷-۳ . د نومیالي د نثر نمونه ۱۵۰
۲-۲۸ میر حیدر حیدري ۱۵۳
۲-۲۹ . محمد رسول پښتون ۱۵۳
۲-۳۰ . عبدالعلي مستغني ۱۵۴
۲-۳۰-۱ . د مستغني آثار ۱۵۵
۲-۳۰-۲ . د عبدالعلي مستغني د نظم نمونه ۱۵۵
۲-۳۱ . فضل اکبر بینوم ۱۵۶
۲-۳۱-۱ . د بینوم د کلام نمونه ۱۵۸
پایله ۱۶۰
مناقشه ۱۶۱
کلي پایله ۱۶۳
وړاندیزونه اوسپارښتنې ۱۶۴
مأخذونه ۱۶۵

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

د سر خبرې

د ماسترۍ د تحصيلي دورې د تيزس لپاره د يوې داسې موضوع په هڅه کې وم چې د ژبې او فرهنګ په بډاينه کې موثره تمامه شي او تکراري نه وي. په همدې خاطر ما د خپل استاد سرمحقق زلمي هيوادمل صاحب څخه د موضوع د ټاکلو لپاره مشوره وغوښته هغه راته وويل ،چې د پښتو يوه تذکره ده د عبدالقدوس نجيب په نامه يوه ليکوال ليکلې او د شاعرانو او ليکوالو سوانح او فرهنګي فعاليتونه په کې بشپړ نه دي، مستقله نه ده چاپ شوې، متن به يې چاپ ته آماده کې او هم په باندې تعليقات،تحشيه او سريزه وليکې ښه موضوع ده، د تذکرې کاپي مې پخپله له استاد څخه واخيسته او ليکل شوې بڼه مې د سرمحقق زلمي هيواد مل په وساطت له مطبع روهيال څخه ترلاسه کړه او د ثبت لپاره مې په ۱۳۹۴ کال کې د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي ته فهرست او غوښتنليک ورکړ چې له نيکه مرغه د بورد له خوا زما د تيزس موضوع (د پښتو معاصر ليکوال تحشيه،تعليق اومکمله سريزه) تر عنوان لاندې ومنل شوه او کار مې ور باندې شروع کړ.

د تيزس د ليکلو په جريان کې مې له بيلابيلو کتابخانو، تر ډيره د جمهوري رياست د کتابتون څخه چې د درانه استاد سرمحقق زلمي هيواد مل په هلو ځلو د پخواني جمهور رييس حامد کرزي د حاکميت په دوران کې جوړه شوې وه او زما دتيزس اړوند ډيرى ماخذونه همدلته وو استفاده وکړه، له دې سربيره مې د يو شمير فرهنګيانو سره هم مصاحبې کړي دي له هغوی څخه مې معلومات راټول کړي چې دلته يې ځاى بولم څو د هغوی يادونه او مننه ورڅخه وکړم.

زه د استاد ښاغلي سر محقق زلمي هېوادمل څخه ډېره مننه کــوم ،چــې ددې تېزس د لارښود استاد په توګه يې د دې تيزس د ليکلو له پيله تر پايه له مانه خپلې لارښوونې او مرستې نه دي سپمولي،په هره برخه کې يې راســره پــوره همکاري وکړه او واقعا د دې موضوع په بشپړولو کې راسره ډېر پــه تکليــف او ستړی شو، چې ډېره مننه ورڅخه کوم کور دې يې ودان وي او الله ج دې ډيــر عمر له روغتيا سره ورکړي.

همدارنګه د مطيع الله روهيال څخه هم مننه کوم چې د تذکرې پوره متن چې په طلوع افغان اخبار کې خپور شوی وه ماته را کړ او د ځينو ليکوالو چــې پــه پښتو تذکرو کې د هغوی په باب معلومات نــه وو راغلــي د هغــوی د محترمــو کورنيو غړي يې را ته معرفي کړل او د معلوماتو په راټولو کې يې زماکار اســان کړ چې کور ودانی ورته وايم.

ديوې خبرې يادونه بايد دلته وکړم چې د دې تذکرې د څو محدودو ليکوالانــو په باب مې پوره معلومات پيدا نه کړای شول، د دوی شرح حــال ځنګــه چــې تذکرې ضبط کړی، هماغسې پاتې دی.

په پای کې د ټولو هغو دوستانو او استادانو څخه مننه کوم،چې په يو نه يوه بڼه يې په دې موضوع کې له ماسره مرسته کړې ده.

په درنښت

محمدويس

لنډیز

دا تيزس د پښتو ليکوالو او شاعرانو د يوې معاصرې تذکرې تـدوين او احياتـه وقف شوی دی. دا تذکره شاوخوا ۶۰ کاله وړاندې ترتيـب شـوې او ۳۱ افغـان ليکوال او شاعران پکې معرفي شوي دي.

د پيل په خبرو کې دا روښانه کيږي، چې د ماسترۍ دورې په پای کې بايـد يو تيزس وليکل شي، چې دهمدغې اړتيا پر بنسټ مې د دې تيـزس فهرسـت برابر کړ، د پوهنتون بورډ ومانه او د سرمحقق زلمي هيوادمـل تـر لارښـوونې لاندې مې د موضوع د تحقيق کار بشپړ کړ.

په مقدمه کې مې د تذکرې د معرفـۍ، مأخذونو،هـدف ، د کـار ميتـود او د موضوع شاليد په باب خبرې کړي.

ورپسې د تذکرې اصلي متن راغلی په دغه برخه کې ۳۱ شـاعران تـر اولسـم نمبر پورې د الفبا هجا پراساس معرفي شوي دي، په پاتې نورو کې دا ترتيب په نظر کې نه دی نيول شوی.د تذکرې متن مې د تدوين له معاصرو روشونو سـره سم تدوين کړی دی، هغه شرايط چې د تدوين روش شناسي ښوولي دي.

له دې وروسته د تعليقاتو برخه ده د تعليقاتو په برخـه کـې مـې د تـذکرې د شاعرانو شرح حال پـه بشـپړ ډول راوړی دی، د تعليقـاتو د تحقيـق ميتـود تشريحي دی.

له تعليقاتو وروسته په ترتيـب سـره پايلـه، مناقشـه، کلـي نتيجـه ګيـرې وړانديزونه او مأخذونه راوړل شوي دي.

د دې تذکرې له موادو د ادبي تاريخ په تحقيقـاتو او نـورو ادبـي څيړنـوکې د څيړونکو لپاره د استفادې موارد لري. او ويلي شو چې دا يوه نـوې تـذکره لـه مقدمې او تعليقاتوسره زموږ فرهنګي حلقوته وړاندې شوه.

سریزه

ادبي تذکرې د شاعرانو او لیکوالو د احوالو او آثارو د خوندي کولو او د شاعرانو د معرفي لپاره له ډیرې پخوا څخه په شرقي فرهنګ کې دود دي او تراوســه لا لیکل کیږي، عمده ګټه او هدف یې دا نغښتی دی چې د هرې ژبې د ادبیــاتو تاریخ دلیکنې لپاره له بنیادي منابعو څخه ګڼل کیږي.

د پښتو ادبیاتو په معاصره دوره کې چې په افغانستان کې کومې تذکرې لیکــل شوې دي قدیمه تذکره په کې په ۱۳۱۶ او ۱۳۱۷هـ ش کلونو کې لیکــل شــوې ده، نوم یې دی د پښتو نني لیکوال دا تذکره استاد خــادم او اســتاد رشــتین دواړو په ګډه جوړه کړې، د دې تذکرې څه برخې مرحوم خادم د کابل کالنۍ د ۱۳۱۸ هـ ش کال په ګڼه کې چاپ کړې دي د دې تذکرې لومړنۍ برخې د کابل کالنۍ د ۱۳۱۶ او ۱۳۱۷ هـ ش کلونو په ګڼو کې خپرې شــوې دي. بلــه تــذکره عبدالرزاق زهیر لیکلې د ده تذکره په فارسي ژبه ده او نــوم یــې دی،شــعرای معاصر پښتو چې تراوسه نه ده چاپ شې او خطي نسخه یې د افغانســتان پــه ملي آرشیف کې خوندي ده او دریمه همدا تذکره ده.

د تذکرې معرفي:

په دې تذکره کې ټول یودیرش شاعران معرفي شوي البته لــه دغــو شــاعرانو څخه ډیری یې هغه وخت ژوندي وو او د یادې شوې تذکرې له لیکلو وروســته د پښتنو لیکوالو په وروسته لیکــل شــویو تــذکروکې یــې دځینوشــاعرانو او لیکوالو د سوانحو او د دوی د علمي او ادبي کړنو په باب معلومات راغلــي دي. په یاده شوې تذکره کې څوتنــه لیکــوال او شــاعران داســې دي چــې زمــا د معلوماتو له مخې د پښتنو لیکوالو په بله تذکره کې نه دي معرفي شوي یوازې د همدې تذکرې لیکوال یې سوانح راوړي دي.

د پښتو معاصر ليکوال دغه تذکره ما د خپل استاد سرمحقق زلمي هيواد مل په وساطت له مطيع الله روهيال څخه ترلاسه کړه له دواړو ښاغلوڅخه مننه کوم چې په دې برخه کې يې له ماسره پوره همکاري وکړه.

دا تذکره (د پښتو معاصر ليکوال) په مستقله توګه تراوسه نه ده چاپ شوې خو په طلوع افغان کې په ترتيب سره په څو برخوکې خپره شوې ده د دې تذکرې د ليکلو تاريخ په باب هم ښاغلي ليکوال څه نه دي ليکلي خو دومره ښکاري چې ياده شوې تذکره د عبدالروف بينوا د اوسني ليکوال څخه ښايي څو کاله مخکې ليکل شوې وي. بله يادونه داده چې دا تذکره هغه وخت ليکل شوې چې مرحوم نجيم آريا د طلوع افغان مدير و،څکه مولف چې د محمد نجيم آريا په باب خبرې کړې دي، هلته ليکي"دطلوع افغان اوسنی چلوونکی" له دې يادونې ښکاري چې دا تذکره د ديرشمو کلونو په جريان کې ليکل شوې ده، څکه مرحوم نجيم آريا په ديرشمو کلونکې د طلوع افغان مدير و.

داسې ښکاري چې دا تذکره يو څه متفرقه په ديرشمو کلونو کې په طلوع افغان کې چاپ شوې او بيا د څلويښتمو کلونو په اوايلو کې چې کله ښاغلی ايوبي د طلوع افغان مدير و، دا تذکره مسلسله بيا خپره شوې ده، څکه د تذکرې کوم متن چې موږ ته رسيدلی په پيل کې يې د ايوبي يادښت دی.

د تذکرې مأخذ:

د دې تذکرې د زياتره ليکوالو او شاعرانو معرفي خپله مؤلف پيدا کړې او بيا يې تنظيم او ليکلي دي. اما د ځينو شاعرانو او ليکوالو سوانح او د آثارو نمونې يې د پوهاند رښتين، خادم، واسعي، ژواک او نورو له ليکنو اخيستي دي. هغه ليکوال چې يې له نورو منابعو پيداکړي دي، هرځای يې خپل مأخذ ښوولي دي.

د تذکرې لیکوال:

د تذکرې لیکوال او ټولوونکی عبدالقدوس نجیب د عبدالغفور خان زوی د حاجي محمد ایاز خان لمسی په خټه بابړ او په ۱۳۰۲ هـ کال کې د کندهار د بابړو په کوڅه کې زیږیدلی د پښتو ژبې شاعر او لیکوال تیر شوی دی.

رسمي زدکړې یې تر لسم صنف پورې دي او نور تحصیلات یې په خصوصي توګه کړي دي.

له زده کړو وروسته یې د ښوونکي وظیفه اخیستې او له ۱۳۱۸ هـ ش کال څخه تر ۱۳۳۰ هـ ش کلونو پورې نور رسمي کارونه کړي دي او له هغه وروسته یې بیا شخصي کارونه ترسره کړي دي.

په پښتو او دري ژبو یې لیکنې کړي او په اردو، هند ي،عربي او انګلیسي ژبوهم پوهیده.

ښاغلی نجیب له هغو مقالو، اشعارو او یا ترجمه شوو ورو مضامینو علاوه چې په طلوع افغان، کابل مجله، هلمند، اتفاق اسلام ،او یا نورو وطني جرایدو کې خپاره شوي دي په پښتو او دري هم ځینې مستقل ترجمه شوي او یا تألیف شوي آثار لري او هغه دادي.

د عبدالقدوس نجیب آثار:

۱ـ لارنس یادافغانستان پیرکرمشاه،دا کتاب له اردو څخه په ۹۳ مخونوکې په پښتو ترجمه شوی او د ۱۳۴۰ هـ ش کال د مطبوعاتي جوایزو له پاره کاندید شوی وه.

۲ـ واقعات رویدادبغاوت بچه سقاو: له اُردوڅخه دري ژباړه چې د ۳۰ مخونوپه شاوخواکې په ۱۳۷۶هـ ش کال کې چاپ شوی دی.

۳ـ جغرافیهٔ پښتونستان جنوبي ـــــ دا کتاب د ۱۰۴ مخو په اندازه په دري ژبه لیکل شوی دی.

۴ـ نواب امیرخان سالارزی د ټونک دریاست مؤسس چې د اکبرشاه یوسـفزي تالیف دی:
دا کتاب له اردو څخه په ۹۰ مخونوکې په پښتو ترجمه شوی او د پښتو ټـولنې په کتابخانه کې خوندي دی.
۵ـ متن بیانیه خان عبدالغفار خان در دادگاه لاهور ـــ دا رساله له اردو څخـه په دري ترجمه شوې ده.
۶ـ زیب النساء بیگم: دا کتاب له اردو څخه ترجمه شوی او پـه ۱۳۲۵ هـــ ش کال کې په طلوع افغان اخبار کې مسلسل خپور شوی دی.
۷ـ د کوه نور الماس: دا کتاب له اردو څخه ترجمه شوی او په ۱۳۳۰ هـ ش کال کې په طلوع افغان اخبار کې په مسلسل ډول خپور شوی دی.
۸ـ خوني غل : دا قصه له اردو ژبې څخه په پښتو ترجمه شوې او د ۱۳۳۴ هـــ ش کال د طلوع افغان په اخبار کې په مسلسل توگه خپره شوې ده.
۹ـ د کندهار پخواني فضلاء: دا تألیف شوی کتاب د ۱۳۳۲ هـ ش کال د طلـوع افغان د اخبار په ۸۰ گڼو کې مسلسل خپور شوی دی.
۱۰ـ د ژان ژاک روسو دوې مقالې : دا کتاب له اردو څخه ترجمــه شــوی او پـه ۱۳۳۵ هـ ش کال اوبیا په ۱۳۴۰ هـ ش کال کې د طلوع افغان پـه اخبـار کـې مسلسل خپور شوی دی.
۱۱ـــالدخان : یوه وړوکې رساله ده چې له عربي څخه ترجمه شوې او په ۱۳۳۵ هـ ش کال کې په طلوع افغان اخبار کې خپره شوې ده.
۱۲ـــالهاویه : د مصطفی لطفي منفلوطي یوه افسانه ده چې له عربي پـه پښـتو ترجمه او په طلوع افغان کې مسلسله خپره شوې ده.
۱۳ـ الاحنجه المتکسره او مضجع العروس : د جبران خلیــل دوې افســانې دي چې له عربي څخه په پښتو ترجمه او په ۱۳۴۰ هـ ش کال کې په طلوع افغـان کې خپرې شوې دي.

۱۴ــ اراکوزیا: دا کتاب د کندهار د تاریخي وضعیت تر اسلام د مخه او وروسته بیانوي.(۷: ۱۲۸۳)

همدارنګه د ښاغلي عبدالقدوس نجیب د یو شمیر نورو اثارو او د وفات تاریخ په باب معلومات چې په پښتو تذکرو کې یې ذکر نه وو راغلی ما د کندهار د فرهنګیانو څخه ترلاسه کړل دلته یې وړاندې کوم:

۱۵ــ افغانستان درسال ۲۰۰۱ میلادی (از طالب شاهی تا حامد شاهی) ۹۰مخه.

۱۶ــ طالب شاهی او دهغه ناوړه اثرونه ترجمه په ۶۰ مخو کې.

۱۷ــ مجله الاحکام الشرعیه : دوه ټوکه جلد الاول ، جلد الثاني په دري ژبه ترجمهشوې ، تعلیقات او تحشیه د ارواښاد له خوا پر لیکل شوېاو د ۱۲۰ مخونو په شاوخوا کې ده.

۱۸ــ رونې اوښکې یا دپردېس سوغات :۱۱۸ مخه شعري ټولګه ده.

۱۹ــ خوشا ل ختک : په اردو ژبه یې لیکونکی دوست محمد کامل او دپښتو ترجمه یې دارواښاد له خوا تر سره شوې او د ۸۰ مخونو په شاوخوا کې دی.

۲۰ــ دعلامه اکاډیمسن پوهاند رشاد دمړینې ګزارشات ، انځورونه ، شعرونه او نظریات، ۳ ټوکه.

۲۱ــدعلامه اکاډیمسن پوهاند رشاد ژوند لیک، علمي ، ادبي ، کلتوري او سیاسي کارنامې د مرګ تر ساعته پورې ،۴۵ مخه.

۲۲ــتاریخ وقوعات افغانستان از سال۱۸۰۰ - ۲۰۰۰ میلادي.

۲۳ــ پښتو معاصر لیکوال (همدا تذکره).

استاد عبدالقدوس نجیب د ۱۳۸۴ هــ ش کال دچنګاښ دمیاشتي پر شپاړسمه چی د جولاي دمیاشتي د اوومي سره سمون لري د ۸۲ کلنۍ په عمر دسرطان د ناروغۍ له امله چې ورپېښه وه د امریکا د متحده ایالاتو د کلفورنیا ایالت د لاس انجلس ښار د(Wephill) ویپ هیل په روغتون کی د افغانستان د وخت د نهو بجو په شاو خوا کې وفات شو.

د څېړنې هدف:

د دې تذکرې له تدوینه زمونږ هــدف دادی، چــې د پښــتو د معاصــرې دورې تذکرې لیکنې ټولې ورکې کړې سره پټلیس شي او دا لړۍ لکه څنګه چــې ده زمونږ په فرهنګي تاریخ کې ځای ونیسي.

ما په همدې نیامت دا تذکره تدوین کړه، سره له دې چې ددې تذکرې ځینــې لیکوال او شاعران تردې تذکرې د مخه د پوهاند رښتین او اســتاد خــادم پــه تذکره کې معرفي شوي دي او بیا وروسته د اوسني لیکوال په دریو ټوکونو کې هم راغلي دي، خو بیا هم ځینې داسې لیکــوال او شــاعران پکــې شــته چــې تراوسه بل ځای نه دي معرفي او د نورو(معرفي شویو) شاعرانو او لیکوالــو پــه سوانحو کې ځینې داسې خبرې شته چې یې د شــرح حــال د بشــپړتیابه پــه مراتبو کې له څېړونکو سره مرسته کوي.

د څېړنې میتود:

د دې تذکرې په لیکلو کې ما له دوو میتودونو څخه کار اخیستی دی:

(۱) د تذکرې متن: د تذکرې متن مې د تدوین له معاصرو روشــونو ســره ســم تدوین کړی دی، هغه شرایط چې د تدوین روش شناسي ښوولي دي.

(۲) د اثر د سریزې او تعلیقاتو میتــود: د دې تــذکرې د بشــپړتابه او د مــوادو توضیح په منظور پر تذکره سریزه او تعلیقات ما لیکلــي دي، د دې ســریزې او تعلیقاتو د تحقیق میتود تشریحي دی.

د څېړنې شالید

د هر تحقیقي اثر د بشپړولو په موخه څېړونکی اړ دی د موضوع د لا ښه وضاحت په منظور له تخنیکي پلوه ورته یو عنوان پسمنظر یا په ساده اصطلاح شالید نومبړي و کاږي. له دې څخه د محقق او څېړونکي هدف دا وي چې خپل ځان او لوستونکو ته دا معلومه کړي چې ایا کومه موضوع چې مونږ د تحقیق په موخه انتخاب کړي پخوا تر مونږ کوم ښاغلي پرې کار کړی که نه.

په داسې مواردو کې مونږ هم اړ یو چې په یاده لړۍ لږ غوندې رڼا واچوو، دغه تذکره (پښتو معاصر لیکوال) د دیرشمو کلونو په جریان کې ښاغلي عبدالقدوس نجیب لیکلې ده، په مستقل ډول تراوسه نه ده چاپ شوې اما په طلوع افغان اخبار کې په مسلسل ډول نشر شوې ده. په دې تذکره کې ۳۱ شاعران او لیکوال معرفي شوي دي چې د لیکوالو او شاعرانو سوانح په کې بشپړې نه وې اړتیا وه څو د دغو شاعرانو او لیکوالو شرح حال په کې بشپړ شي. په همدې خاطر ما تصمیم ونیوه چې په تذکره کې د راغلو لیکوالو او شاعرانو د سوانحو د بشپړتابه لپاره په باندې تحشیه، تعلیق او سریزه د ماسترۍ د تیزس موضوع په حیث انتخاب کړم، د موضوع د ثبت لپاره مې په ۱۳۹۴ کال کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي ته فهرست او غوښتنلیک ورکړ چې له نیکه مرغه د بورد له خوا زما د تیزس موضوع (د پښتو معاصر لیکوال تحشیه،تعلیق او سریزه) تر عنوان لاندې ومنل شوه او کار مې ور باندې شروع کړ.

د تیزس په بشپړولو کې مې د علومو اکاډمۍ کتابتون، د جمهوري ریاست د کتابخانې، د کابل پوهنتون کتابتون او ځینو نور کتابخانو څخه استفاده او د یو شمیر استادانو او فرهنګیانو سره مرکې کړې دي او تیزس مې بشپړ کړی دی. باید وویل شي چې په دې تذکره کې داسې شاعران هم شته چې په نورو پښتو تذکرو کې د هغوی په باب معلومات نه دي راغلي او یواځې ښاغلي نجیب یې شرح حال راوړی دی. په دې هیله چې دغه تیزس د پښتو ادبیاتو تاریخ په برخه کې د استفادې وړ وګرځي.

د تذکرې اصلي متن

۱-۱ د پښتو ژبې معاصر ليکوال:

زموږ يوه تکړه اديب ښاغلي نجيب د پښتو ژبې د ادب د بڼ د بلبلانو د پېژندګلوۍ دپاره د پښتو ژبې د معاصرو ليکوالو په نامه يو کتاب ليکلی دی چې تر خپله وسه پورې يې د پښتنو ليکوالو پر ژوند، افکارو او نظرياتو باندې ښه روښنايي اچولې ده.

نو د يوې خوا موږ د نوموړي کتاب د ليکونکې قدر کوو او د داسې ګټورو کتابو په ليکلو کې تر دې لا زيات توفيق ورته غواړو او د بلې خوا د دې دپاره چې د طلوع ګران ويونکې له هغه څخه استفاده وکې نو د دې پسه موږ د نوموړي کتاب د تخلص د هجا د حروفو په ترتيب سره په مسلسل ډول خپروو.

۱-۲ آشنا

عبدالباري آشنا، د ملا محمدنور آخند زوی په خټه بختياری، يو د ښو احساساتو لرونکی تعليميافته ځلمی دی، تقريباً دوه کاله کېږي چې تحصيلات يې په موفقيت سره پای ته رسولي دي، او د قندهار د احمدشاه بابا په لېسه کې د ښوونکې په حيث سره کار کوي، که څه هم نوموړی په فارسي او پښتو ژبه مضامين ليکلای سي مګر ميل او مينه يې د خپلې مورنۍ ژبې پښتو د ليکني و خوا ته زښته ډېره ده، دی وايي "که پښتانه غواړي چې پښتو ژبه وروزي او دا قول يې په صدق سره وي نو بايد دې خوا ته ډېره توجه وکړي او

خپله ژبه له هره حيثه تروتمنده کې، که داسي نه وي نو خدای خبر چې پښتو به پښتو کېږي او د پښتنو به ارمان په خېژي"، له دې څخه معلومېږي چې محبت يې له خپلې مورنۍ ژبې سره د هومره افراط و حد ته رسېدلی دی چې او اندازه نه لري.

د انګليسي ژبې له آثارو څخه خو بشپړه استفاده اخيستلای سي، ګمان کوم چې په عربي ژبه به هم لږ لږ پوهېږي، د منثورو او منظومو آثارو له ويلو څخه يې دا معلومېږي چې د وطن د اعتلا او اصلاح ډېر ډېر خاطرات او اميدونه يې په زړه کې پټ ساتلي دي، د تحصيل په زمانه کې به يې ګاهي ګاهي ځني آثار د وطن په جرايدو کې ليدل کېدله، مګر دا دوه کاله کېږي چې ببخي چپ دی، نه يم خبر چې د وظيفوي موانعو له حيثه څخه څه نه ليکې او که په دې ځوانه ځواني کې ستړی سوی دی؟

زه له ښاغلي آشنا څخه خواهش کوم چې بايد داسي ژر ستړی يا مايوسه نه سي او خپل د پښتو او پښتونوالي خدمت ته د قلم له لاري څخه چې ايماني او وجداني وظيفه يې ده بيرته دوام ورکې، که ګران ويونکې غواړي چې د ده د کلام نمونې ويني د طلوع افغان د ورځپاڼي د (1327 _ 1328)سنې کلکسيونونو ته دي مراجعه وکې.

۱-۳ آريا

محمدنجيم آريا د خان محمد زوی په ختہ ګردېزی، د طلوع افغان د اخبار اوسنی چلوونکی يو اخلاقي، متحمل او متواضع، اعتدال پسنده او د ښو احساساتو لرونکی اديب دی، نشريات يې د وقت او زمان له مقتضا سره سم دي، له نويسنده ګۍ سره يې د عين متعلمۍ له زمانې څخه مينه درلوده.

په (1321) سنه کې چې د حبيبې لېسې څخه په اعلٰی درجه سره فارغ التحصيل سو نو فوراً يې د نوموړي ذوق له خاطرو څخه د مطبوعاتو په مستقل

رياست کې مقرره کی، د (1326)سنې په ابتدا کې يــې د ليافــت او اهليــت لــه خاطرو څخه خارجه وزارت له نوموړي رياسته څخه د تبديلی خواهش وکی، د (1328)سنې د جوزا په مياشت کې د زيات فعاليت په نتيجه کې په ډهلي کــې يې د مطبوعاتي آتش دنده په غاړه کې ولوېدله، سره له دغسي درنو وظيفــو د ده ميل د نگارنده گی او ادب و خوا ته زيات و، هر رنگه مهمو چوکېو د ده آزاد روح چې د ادب په فضا کې روزل سوی و، نه سوای ابلولای نو هغه و چــې پــه (1329) سنه کې بيرته مطبوعاتي صحنې ته راغی او د انيس د ملي ورځپاڼي په مديريت سره مقرر سو، هغه روش چې ده له ثقافتي او نشرياتي حيثه څخه په نوموړې جريده کې کړی دی، د ډېري ستايني وړ دی، د (1332)سنې د حمل په مياشت کې د صلاحيت لرونکې مقام له خوا د طلوع افغان د چلوونکې په حيث وټاکل سو، له هغي زمانې څخه چې دلته يې په کــار پيــل کــړی دی، عــلاوه د اخبار پر چلولو باندې يې د نوموړي مديريت د کتابخانې تنظيم تر پخــوا ســم کړی او د پوهني ننداري مفيده علمي موّسسه يې پرانيستلې ده، لا پــه پســې دی چې د تودې د افکارو د تنوير له پاره نور عصري وسايل لا هم غونډ کــې، د ليکني طرز يې اجتماعي رنگ لري، گاهي گاهي د نــړۍ پــر سياســي واقعــاتو باندې ښه په زړه پورې تبصره هم کوي، نوموړی پر هغو ليکوالــو بانــدې چــې فارسي يې ژبه ليکني کوي او پښتو يې نه وي زده، سخت انتقاد نيسي، منظوم مضامين يې زما تر نظر نه دي تېر سوي، منثور مضامين يې کــه غــواړي چــې گران ويونکې ولولي د (1331)سنې د انيس کلکسيون دي وگوري.

۱-۴ ارشاد

محمدشاه ارشاد د عبدالخالق زوی، د کوهدامن او اوس د کابل اوســېدونکی، د فارسي او پښتو ژبې یو زبده لیکونکی او په عربي علومو کې پــوره واک لــري، نوموړی د عربي دارالعلوم تر فراغت څه موده وروســته د کابــل د حقوقــو پــه مدیریت کې مقرر سو او دغه وظیفه یې په ښه ډول سره اجــرا کــړه. بیــا څــه وخت د جمعیت العلماء غړی هم و، د څه مــودې لــه پــاره د حــی الفــلاح پــه مدیریت انتخاب سو، پسله هغې څخه یې د طلوع افغان د ورځپاڼې په مدیریت سره تقرر پیدا کی، تقریباً دوه کاله یې دا جریده چلوله، بیا کابل ته تبــدیل او هلته د مطبوعاتو د مستقل ریاست د مشاور په حیث سره وټاکل سو، تر اوسه پورې پر هغه وظیفه باندې باقي دی .

ارشاد یــو تجربــه کــاره او د عصــر و زمــان د ایجابــه ســره مطــاب کارکوونکی دی، مضامین یې یو نوع اجتماعي او تنقیدي رنګ لري چې د وخت د اقتضا سره یې سم نشروي، که ویونکې غواړي چې له مضامینو څخه یې حظ واخلي د طلوع افغان د تېرو کلو کلکسیونونه دي وګوري.

۱-۵ ابوالوفا

محمود شاه ابوالوفا د مولوي مبارک شاه زوی اصلاً د قندهار او یو جید عـالم او د پښتو ژبې د لغاتو یو زبردست محقق او لیکونکی دی، پرتـه د دې ژبـې لـه لیکني څخه یې په عربي ژبه هم ډېر کتابونـه لیکلـي او د عربـي ممـالکو پـه مختلفو ځایو کې یې نشر کړي دي، که څه هم له وطنه څخه لیري په هند کـې د پردېسی په حال کې شپې او ورځې صبا کوي او د وظیفوي موانعاتو له لاملـه د سر و ګرولو ته نه دی خلاص، مګر سره له هغه یې خپله مورنۍ ژبه پښتو نـه ده هېره کړې، ګاهي ګاهي خپل خواږه مضـامین او مفیـد فرمایشـات پښـتو ټولنې ته را استوي، لیکني یې تل د پښتو ژبې د لغاتو د څېړني او حل و فصـل کولو په شاوخوا کې دي، د ده مقصد لـه دې لاري څخـه دا دی چـې دا ژبـه د پردیو ژبو له لغاتو څخه مستغني کې، هغه کومکونـه چـې ده د پښـتو ژبـې د قدیمو شاعرانو د دېوانونو په را استولو کې د پښتو ټولنې سره کړي دي د ډېـر قدر وړ دي.

۱-۶ الفت

ګل پاچا خان الفت د مير سيد پاچا خان زوی ډېر فاضل او د پښتو معلوماتو څښتن دی، په پښتو او افارسي ژبه کې خو په ښځي آزاده پيمانه سره ليکنه کولای سي، تر فارسي د پښتو سره چې مورنۍ ژبه يې ده زياته مينه لري او څه چې يې ليکلي دي ګرده په پښتو دي. د فارسي ژبې کوم اثر خو يې تر اوسه پورې زما تر نظر نه دی تېر سوی.

په مطبوعاتي نړۍ کې پسله مديريت، ماموريت، عضويت او د اخبار د نګارندګۍ له دندو څخه دا دوې دورې کېږي چې د زيات اهميت او لياقت له خاطرو څخه يې د مشرقي خلک په شورا کې د وکالت په حيث سره ټاکې، ګرچه ما ښاغلی الفت رويتاً نه دی ليدلی مګر له ليکنو او خوږو منظومو څخه يې د ملي درد او زياتو احساساتو لرونکی بولم، د شعر او کلام و نمونې ته يې څه حاجت نسته، آثار او اشعار يې د وطن په مطبوعاتو کې هومره چاپ سوي دي چې بيان يې نه کېږي.

۱-۷ ايوبي محمدانور

محمدانور ايوبي د محمدايوب زوی، يو فهيم او عالم سړی دی، چې اوس يې عمر 50 کالو ته رسېږي. په قندهار کې يې ابتدايي تحصيلات و سر ته ورسول او د مطالعو او تجربو له کبله يې ډېر معلومات حاصل کړه، نوموړي د وطن په اکثرو ادارو کې رسمي ماموريتونه کړي دي، خو اوس پر خپله مځکه باندې حاضر او بزگری ته يې مخ سوی دی.

دی د پښتنوالي، کلک عزم او حريت خاوند دی، چې يو کار ته يې مخ سو تر څو چې سر ته يې ونه رسوي له خپل عزم څخه نه اوړي، په عين حال کې متدين او په زړه پاک او صاف سړی دی. اکثره وخت د کتابو خصوصاً د ديني موضوعاتو په مطالعه تېروي، په اردو ژبه پوهېږي او له عربي څخه هم استفاده کولای سي. په اشعارو کې يې شعري سلاست زيات ليدل کېږي. پخوا يې ډېر منظوم مضامين په اصلاح کې خپاره سوي دي، مگر اوس يې انزوا اختيار کړې او اشعار نه وايي، د مضامينو رنگ يې اجتماعي دی، اشعار يې چنداني نه دي ويلي..

۱-۷-۱ د محمد انور ايوبي د کلام نمونه :

مسلمان به عقلمند وي بلندخياله
بې کوښښه هيڅ کار نه ځي پر مخ باندې
هوښيار بوله چې په کار کې کوښښ کاندي
له ويلو سره سم که دي عمل وي
فايده مند به دي نو هله دا ويل وي
زيات ويلو به هوښيار ته حاجت نه وي
په يوه نکته سي پوه که غفلت نه وي
مسلمان به به عقلمند وي بلندخياله
وي مسلک بې د اصلاح له قيل و قاله

محکـــم عـــزم پــــه خپـــل رب بـــې توکـــل وي
لـــوی نامـــداره پـــه دنيـــا کـــې بـــه اول وي
اتحـــاد او اتفـــاق بـــه يـــې خاصـــه وي
صـــداقت، وفـــاداري بـــه يـــې پېشـــه وي
د وفـــا او د ســـخا بـــه وي لـــوی غـــر
هـــم شـــجاع او دلاور بـــه وي عســـکر
چـــې خـــاطر يـــې لـــه ايمانـــه منـــور وي
نېـــک اخلاقـــه، نېـــک خصـــلته نېـــک ســـير وي
وي ظـــاهر يـــې لـــه باطنـــه ســـره ســـم
حـــق ويـــل کـــا، نـــه څـــه زيـــات او نـــه څـــه کـــم
دا نـــارې وهـــې کـــه څـــه يـــې لـــږ اثـــر دی
د وطـــن پـــه غـــم غمجـــن "محمـــدانور" دی

۱-۸ ايوبي

غلام محی الدين ايوبي د محمدانور ايوبي زوی د (۲۶) کالو ځلمی، د اخلاقـو او مذهبي قيوداتو زښت ډېر پابند دی، له پښتو او پښتونوالي سره خاصـه مينـه لري. د قومي تعصب منحوس عناصر يې عصري تعليم وژلي او محوه کـړي دي. دی صرف ځان مسلمان او پښتون ګڼي، د پښتو سره يې د مورنۍ ژبې توب لـه خاطرو څخه د ډېري مودې راپدېخوا د ليکني ټينګه علاقه نښلولې او د عـين متعلمۍ د زمانې څخه لا پر تعليمي موانعو سربېره نه وه هېره کړې.

ښاغلی ايوبي (12) صنفه د قندهار د احمدشاه بابا په لېسه کې سر ته ورسـول او وروسته تر هغه په کابل کې د ادبياتو په فاکولته کې په تحصيل لګيا سـو او تېر کال د هغې فاکولتې څخه بريالی راووت او څو مياشتې دمخه د قنـدهار د مطبوعاتو په مديريت کې د لومړي ځل له پاره د آژانس د مامور په حيث مقـرر

سو اوس سربېره پر دغه د مطبوعاتو معاون هم دی، د هغه وخت راهيسي چې نوموړی مطبوعاتو ته راغلی دی، د طلوع افغان په اخبار کې يې ډېر تحول پېښ کړی او غواړي چې نوی رنګ ورکړي، دی د وطن او قوم د ترقۍ ډېر شوقمن او اصلاحات غواړي، په ژوند کې يې اعتدالي روش غوره کړی او د اعتدال پر خوا دی، اخلاقي ژوند خوښوي او له غرض څخه خالي دی، د هر ډول اجتماعي مضمون پر ليکلو قادره دی، پخوا يې منظوم مضامين ډېر ويل خو اوس يې ډېر شوق د نثر نويسۍ خوا ته دی، مګر تر نظم يې نثر خوندور دی. د ده منظوم او منثور مضامين د وطن په اکثرو جريدو کې لکه طلوع افغان، انيس، اصلاح، کابل مجله، زېری، ژوندون او نورو کې چاپ سوي دي. ښاغلی ايوبي په انګليسي ژبه کې پوره واک لري او له انګليسي ژبې څخه يې ځيني ترجمې هم کړي دي.

ده د قندهار د علماوو او پوهانو يوه رساله تاليف کړې ده چې تر اوسه پورې نه ده چاپ سوې. د مرحوم مخلص رباعيات د ده په اهتمام او تصحيح سره چاپ سوه.

۱-۸-۱ د ايوبي د کلام نمونه :

رنګ دې ورک سي د دې هسي مختورن
په کار نه دی د ځلميانو تش فېشن
پوه هغه دی چې ودان کړي خپل وطن
عاقبت به لوړ معراج ته ورسېږي
هغه څوک چې اوس حاصل کا علم و فن
چې غمخوره د دې خاوري ملت نه وي
رنګ دې ورک سي د دې هسي مختورن
په ظاهره که ځان پاک ښيي ملت ته

پــــه بــــاطن کـــــې لـــــوی خـــــاین وي د وطــــــن
ځــان ځــاني ســوله قيامــت نــه دی نــو څــه دی؟
ځلـــه بېـــل يـــې کـــړه يـــاران د خپـــل ګلشــــن
پــه ټــول عمــر هــيڅ مايــل علــم تــه نــه ســوو
جهالـــــت لا هـــــم بربـــــاد کـــــړو واړه نـــــن
کــــه دغــــه زمـــــوږ احـــــوال وي چـــــې مـــــي ووې
خــــدای خبــــر چـــې يــــو ذره بــــه ســــو ســــودمن
لـــږ څـــه هـــوښ دي ســـر تـــه درولـــه اې وروره!
رب دپــــاره پـــــر دې حــــال دي ســــه غمجــــن
دا غفلـــت دی ملتفـــت عمـــل تـــه نـــه ســـوې
کــــه دانــــا يــــې ډېــــر عمــــل کــــا لــــږ ګفــــتن
"ايــــوبي" دغــــه وينــــا دي ځــــان تــــه وکــــړه
څــــه چـــې وايـــې عملـــي کـــا خپـــل ســـخن

۱-۹ ايوبي محمدنادر

محمدنادر ايوبي د محمدسرور ايوبي د تاجر د جريدې د موّسس زوی، يو د ښو اخلاقو لرونکی تکړه ځوان دی. هغه زياته مينه چې دی يې د خپلې مورنۍ ژبې (پښتو)سره لري د ډېري ستاينې وړ ده. اوس د حقوقو د فاکولتې محصــل دی، په انګليسي ژبه ښه پوهېږي او له اردو څخه لږ لږ استفاده اخيستلای ســي، د ليکنې طرز يې اجتماعي او اصلاحي دی، منظوم او منصــور مضــامين لــيکلای سي، د ده يوه ښه رساله د طلوع افغان په ورځپاڼه کې د "سپين او مرغلره" پــه نامه خپره سوېده.

۱-۹-۱ د کلام نمونه:

هغه کس به سي نېکنام
چې ښه خُلق لري مدام
دغه ژوند درنه تېر بېږي
بدان تېر سوله ناکام
د نېکۍ هيڅ زوال نسته
ښه به واخلي تل انعام
څوک چې دام ايږدي و بل ته
هغه بند سي په خپل دام
سود و زيان دي ټوله خپل دي
که نېک نام سې يا بد نام
هر څه ښه دي د نېکانو
نېکان ټوله دي آرام
چې هر چا سره بدي کا
څوک بې نه کا احترام
څه چې بد وي ته يې پرېږده
په ښو تل کانده قيام
که ښه نه سې "ايوبي" ته
څه په کار دی تش کلام.

۱-۱۰ ایوبي غلام فاروق

غلام فاروق ایوبي د حاجي محمدانور ایوبي زوی د احمدشاه بابـا د لېســـې زده کړی دی، چې نوی د لیکنې میدان ته راغلی او غواړي د خپل ورور غلام محــی الدین ایوبي په څېر پښتو او پښتنوالي ته خدمت وکړي، د ده دا حس ډېر د قدر وړ دی، په منثورو او منظومو مضامینو کې بد نه دی، قوي امید سته چې د خپل مشر ورور په لارښوونه سره به په دې مسلک کې یو تکړه ځلمی سي، د کــلام طرز یې عشقي دی.

۱-۱۰-۱ د شعر نمونه:

د جدایی ږغ

مبـــتلا هســـي پـــه غـــم د جانـــان چـا کـــړم؟
د خپـــل ګـــل ځخـــه جـــلا پـــه ارمـــان چـــا کـــړم؟
لېـــونی ګـــرزم د خلکـــو پـــه نظـــر کـــې
خبـــر نـــه یـــم چـــې پـــر دې لار روان چـــا کـــړم؟
ســـرې لمبـــې د بېلتانـــه رابانـــدې ګـــرزي
نـــه پـــوهېږم پـــه دې اور کـــې ســـوزان چـــا کـــړم؟
د همزولـــو لـــه تـــولې یـــم راوتلـــی
پـــه دې ژوند کـــې نـــن پـــه اه و فغـــان چـــا کـــړم
دا عزیـــز وطـــن پـــر مـــا بانـــدې انګـــار ســـو
د شېرین حیات پـــه تـــرخ کـــې ګریـــان چـــا کـــړم؟
"ایـــوبي" وم شـــکایت مـــي لـــه چـــا نـــه و
اوس حیران یم مبـــتلا پـــه خپـــل ځـــان چـــا کـــړم؟

۱-۱۱ اخلاص

عبدالخالق اخلاص د ملا جان اخندزاده زوی د چغسرای د دهوز په مقام کې زېږېدلی دی. د فقه او نظم کتابونه یې د خپل پلار څخه، حدیث او ځینې نور یې د وطني علماو څخه ویلي دي. د ماموریت په خوا کې یې د غونډ کاتبي، د شورا د وکالت دورې تېرې کړې دي، په (1316) سنه کې د انجمن عضو سو په پښتو او فارسي کې نظم او نثر لیکې، د نظم او نثر نمونې یې په انیس او کابل مجله کې سته. عبدالخالق په نظم کې خپل تخلص (اخلاص) لیکې، ده دا لاندي کتابونه لیکلي دي-:

۱ـ استقلال : په دې کتاب کې د افغانستان د محمدزایي شاهانو تاریخ او د استقلال موضوع په پښتو نظم لیکل سوېده، دا کتاب چاپ سوی دی.

۲ـ تصحیح التلاوت یې د قرائت په علم کې لیکلی دی.

۳ـ نهضت پښتو : په دې کتاب کې د پښتو لغتونه د فارسي په نظم کې د نصاب الصبیان په اصول راوړل سوي دي، دا دوه کتابونه، نه دي چاپ سوي.

۱-۱۱-۱ د اخلاص د نظم نمونه :

پوه او ناپوه

پښتو کې یو متل دی د ناپوه په باره
کم عقل له کوتک دی او هوښیار له اشاره
ناپوه کله پوهېږي د دنیا په باریکو
هر څو که ورته ووایې د عقل سپاره
ناپوه د هوښیار په مصلحت نه راځي کله
هیڅ څخه د یو کار نه کوي دی استشاره
که څه یې د پردي په مخکې ووایې په ورو
دی کېدي په بازار کې کوتکې په نغاره

لا دا عجبـه زياتـه چـې نـاپوه نـه ګڼـي ځـان
هـوا تـه يـې پـروا کـړي د علـم طيـاره
خو خير که دی په دې څـه پوهېـدلی لـږ و ډېـر
چـا څلـه بـه راوړلای د نـاپوهو پـه شـماره
نادان مه ګڼـه هغـه چـې لـه چـا کـوي پوښـتنه
يا ځان ورتـه ښـکاروي لـه بـل چـا نـه ښکـاره
نادان هغه باله شي چـې يـې نـه وي عقـل خپـل
هـم نـه کانـدي لـه کبـره لـه بـل چـا اسـتعاره
د احمق پوه پـه دنيـا د تـوري وار دی يـا د شـل
ويشـتل پـه تپانچـه دي يـا وهـل پـه کتـاره
هوښـيار هغـه سـړی دی رشـتيا "عبدالخالقـه"
چې ځان کـړي د نـاپوهو لـه مجلـس نـه کنـاره

نوټ-:

د ښاغلي اخلاص پوره شهرت ځکه چې ما ته نه و معلـوم نـو لـه دې جهته څخه مي د ده سوانح د ښاغلي خادم په قلم ليکل سوې او د (1318) سنې په سالنامه کې خپره سوې وه، کټ مټ ښېله څه زياتوني څخه رانقل کړه.

۱-۱۲ ايازي

ښاغلي محمداعظم ايازي د محمداسلم زوی يو عالم او پـر پښـتو ژبـې مـين ليکونکی دی، تحصيلات يې په هند کې تر لسم صنفه پورې پای ته رسولي، په انګليسي او اردو ژبه کې د بشپړو معلوماتو څښتن سوی دی، وختي چې وطـن ته بيرته راغبرګ سو، لمړی وار د قندهار په مکاتبو کې د معلم په حيث او بيـا د پښتو د ادبي انجمن په عضويت سره مقرر سو، هغه وخـت چـې د نومـوړي

انجمن نوم پښتو ټولنه سوه او د پښتو ژبې د نهضت دورې پيل وکی نو ايازي د صرف و نحوي د شعبې په مشرتوب سره وټاکل سو، عـلاوه د نومـوړي دونـي وظيفې پر اجرا باندې يې د کابل د لېسو د لوړو صنفو او د ادبياتو د فـاکولتې و هلکانو ته هم د پښتو درس ورکاوه، په آخر کـې ښځـي د معـارفو وزارت تـه تبديل او هلته يې د نوموړي وزارت د تدريساتو د رياست د پښتو پـه څانګـه کې و خپلې مورنۍ ژبې ته ستر خدمتونه وکړه، يو څو عمـر يـې د جنـوبي د ولايت د معارفو د مديريت دوره هم تېره کړه او بيا متقاعد سوی دی، د نظـم و د نثر ليکني او ترجمه کړي آثار يې اصلاحي او تبليغي جنبه زياته لري او بل د پښتو ژبې د صرف و نحوي د قواعدو جمع کول او روښول يې د زيات تقـدير وړ دي، پرته د قواعد پښتو او لس زره لغاتو له اثر څخه يې بل اثر ما نه دی ليدلی، افواهي اورم چې الفاروق يې هم پښتو کړی دی، د نظم او نثر نمونه يـې ګـران ويونکې په انيس، کابل مجله او د پښتو په مجله کې کتلای او لوستلای سي.

۱-۱۳ ايازي محمد يوسف

ښاغلی محمديوسف ايازي د محمدعلم زوی يو پوه ځوان او تکـړه اديـب دی، رسمي تحصيلات يې په هند کې تر اعدادي پورې پـای تـه رسـولي او د ښـو معلوماتو خاوند سوی دی، له انګليسي او اردو آثـارو څخـه بشـپړه اسـتفاده اخيستلای سي، په فارسي او پښتو ژبه کې پوه ليکـونکی دی، دی څـو عمـر معلم او بيا د طلوع افغان د اخبار معاون سو، هغه وخت چې مدير يې کابل تـه وغوښتل سو نو د دغه اخبار د چلولو مهمه وظيفه د ده په غاړه کـې ولوېدلـه، تقريباً ديرلس کاله يې نوموړی اخبار په ډېر ښکلي ثقافت او ښه صورت سـره وچلاوه، پروسږ کال د قنـدهار د بلـديې د رياسـت معـاون و، اوس اورم چـې بېکاره دی. ايازي يو زړه سواندی، معتدل مزاجه او د ښو افکارو لرونکی سـړی دی، په هر ځای او هر کار کې له عدم تشدد اولين کلامه څخه کـار اخلـي؟، د

لیکني و نمونې ته یې حاجت نسته، که ګران ویونکې غواړي چې ودې لــولي د (1327)سنې کلکسیون ته دي مراجعه وکړي.

۱-۱۴ ایازي محمدانور

محمدانور ایازي د محمدعلم زوی، یو تعلیم یافته اخلاقي ځــوان دی. دی پــه قندهار کې زېږېدلی او سن یې و (30) کالو ته رسېږي. پسله تحصیله څخه یې تقریباً دا یوولس کاله کېږي چې د قندهار په معارفو کې د معلمی یا سرمعلمی په حیث کار کوي، په انګلیسي ډېر ښه پوهېږي او له اردو څخه لږ لږ اســتفاده اخیستلای سي، په طلوع افغان کې یې مفید اجتماعي مضامین نشر سوي دي او ښې ښې ترجمې یې هم کړي دي. دی د ښه فکر لرونکی او د وطــن پــه درد دردمند ځملی دی، منظوم مضامین یې ما نه دي لیدلي او نثر یې ډېر خونــدور او د معنٌی ډک دی، د کلام نمونه دې ګران ویونکې د طلوع افغان د تېرو کلو په ګڼو کې وګوري.

۱-۱۵ احمدي

لعل محمد احمدي یو ډېر عالم، متواضع او معتدل مزاجــه ســړی دی. دی پــه 1328 سنه کې چې د عربي دارالعلوم څخه فارغ التحصــیل ســو نــو دســتي د بالامرغاب د محکمې د قاضي په حیث مقرر سو، د پښتو له شعر و شاعرۍ سره یې د عیني متعلمۍ له زمانې څخه مینه درلوده او هر کله به یې د کابل و مجلې ته ښه خوندور اجتماعي مضامین د نثر یا نظم ورکوله، دا څو عمر کبــړي چــې ببخي چپ دی، ګمان کوم لکه چې د وظیفوي کارو ډېرښت دی غلی کړی دی.

۱-۱۵-۱ د احمدي د کلام نمونه:

پښتانه ویښ دي نــن یــې ســور بیــرغ ښــان ایښــی دی
پـــر دښـــمنانو ظالمـــانو یـــې لـــړزان ایښـــی دی
نــوم د اجــدادو بــه تــازه کــړي پــه رشــتیا هیــواده
پښـــتنو لاس د اتفـــاق نـــن پـــر قـــرآن ایښـــی دی
د قـــوم عـــزت او شـــرافت پـــه ښـــه مړانـــه غـــواړي
ویښـــو زلمیـــانو د وطـــن ســـر پـــه میـــدان ایښـــی دی
پښـــتون ولاړ دی هـــیڅ پـــروا د پاکســـتان نـــه کـــوي
پاکستان نــه دی خوشــي نــوم یــې پاکســتان ایښــی دی
زه یــم خــادم د پښــتنو پــه ننــګ کــې ســر ورکــوم
ځکــه مــي نــوم د پښــتونخوا پښتونســتان ایښــی دی

بدخواهان غواړي چې خپل طوق کړي د پښتون په غـاړه
ځکـه محـبس کـې یـې بنـدي فخـر افغـان ایښـی دی
یـــو مـــو هـــدف د پښـــتنو پښتونسـتان شـــودلی
مرګ ته خوشحال یو بل هـدف مـو ګورسـتان ایښـی دی
"احمـدي" وایـي یـا بـه ژونـد کـړو د ژونـدو پـه شـاني
یـا کوچیـدل مـو لـه جهـان ځخـه پیمـان ایښـی دی.

۱-۱۶ اڅک

ښاغلی نظرمحمد اڅک د لعل محمد زوی یو احساساتي او د ښې رواني لیکنې خاوند دی. د طلوع افغان د اخبار د معاونۍ په زمانه کې به یې کله کله ډېر خوندور اجتماعي، اصلاحي او تنقیدي مضامین لیکله، مګر دا څو عمر کېږي چې د اقتصادي مشکلاتو او د روزګار د ناګوارو حوادثو له لامله څه نه لیکي، مضامین یې مبتکر او مفید دي.

اڅک یو خوش خلقه، متواضع، محتاط او نرم طبیعته سړی دی، دایماً د لیکلو په وخت کې اعتدال مدنظر نیسي، که څه هم له مضامینو څخه یې اخبارونه ډک دي مګر لاندي منظومه یې د نمونې په ډول سره ګرانو ویونکو ته وړاندي کوم-:

۱-۱۶-۱ د اڅک د نظم نمونه:

غزل

ټوله کرښي لټوم د هر مکتوب
پکښي غواړم نښانه د خپل محبوب
لکه زه چې د خپل ځان په ویر اخته یم
اخته نه و په یوسف پسي یعقوب
دغه دومره صبوري چې ما ځغملې
له دې زیاته صبوري نه و ایوب
په تهمت د غمازانو مي زړه تنګ سي
پر ناحقه سوم رسوا په سل عیوب
که څوک وڅکي د حیات اوبه ژوندی سي
زه ژوندی یم په حیات د زړه مرغوب
رنځوران د زماني په نفس رنځور دي
زه بې رنځه زماني کړمه مغلوب

نه مي څوک په درد دردمن نه څوک دوا ســوه
د غنچې په شان مــي زړه ډک لــه مطلــوب
کــه زاهــد د زاهــدۍ پــه لقــب مــوړ وي
ما په عشــق کــې دی میندلی ښــه مقلــوب
طوفــاني ابــر طوفــان غمــازه خــوار ســـې
زه "اڅــک" کــړم زمــانې پــه زړه مجــذوب.

۱-۱۱۷اتم

سید حسن اتم د سید حسین زوی، سره له دې چې ژبه یې فارسي ده مګـر د پښتو ژبې د لیکني حق د خپل مات قلم په نیمکله ژبـه سـره ادا کـوي، د ده محبت د پښتو ژبې سره د زیات تقدیر وړ دی. اتم سره له دې چې په ژوند کې هر راز مشکلات پر راغلي دي د نویسنده ګی قلم یې لـه ګوتـو څخـه نـه دی شبوه کړی، د خپل زخمي او ټوکر ټوکر زړه تاثرات د قلم پـه څوکـه ګـاهي د فارسي او ګاهي د پښتو شعر په صورت سره لیکـې، اکثـره فارسـي اشـعار او مضامین یې په انیس کې چاپ سوي دي. د پښتو ژبې ځنـي ادبـي او اخلاقـي مضامین یې په(1327) کال کې په طلوع کې خپاره سوه. دې نومو‌ړي پخـوا څـو کاله د قندهار د مطبوعاتو په مدیریت کې رسمي وظیفه په صداقت سره اجـرا کړه او وروسته تر هغه یو څه وخت په ډیپو او بیا د معـارفو پـه مـدیریت کـې مقرره سو، اوس د مرستون په ریاست کې وظیفه دار دی.

۱-۱۸ احمدجان

احمدجان چې مشهوره په منشي احمدجان سره دی، د پښتو د ادب د آسمان ځلانده ستوری دی، ده د پښتو ژبې له پاره ډېر شانداره خدمتونه کــړي دي او ټول عمر یې په دې لیاره کې تېر سوی دی، دی د اشنغر د تنګي دی، تنګی په اشنغر کې یو ډېر لوی کلی دی. دی په مولــوي احمــد او منشــي احمــد دواړو یادېږي، مګر په وروستني نوم زیات مشهور دی. منشي احمد د پښتو پــه ادب کې د قوي لاس څښتن او د یو لوی نوم خاوند دی، په تېره د پښتو په نثر کـــې زیات حق او شهرت لري، ده ته موږ د پښتو د نثر د میدان یو تکړه او غښـــتلی پهلوان وایو، منشي احمد جان شعر کم وایي، شعر یې په زیاته انــدازه نــه دی لیدل سوی اما په نثر کې د ډېرو غورو آثارو او تالیفاتو خاوند دی، برســېره پــر دې دی د پښتو په نثر کې د یوه نوي لیک موّسس هم باله کېږي، دی د پښتو د موجوده نثر یو زبردست پالونکی او د پښتو په نثر کې د یو ادبي مکتب خاونــد دی، د ده د نثر مکتب (1300)هجري سن څخه را په دې خوا شــروع کېــږي، د دې سن څخه پخوا د پښتو نثر داسي یو قوي مکتب نه دی پیدا کــړی، تقریبــاً پنځوس کاله پخوا ده د پښتو د نثر په کتابونو شروع کړېده او تر اوســه پــورې یې لا جوړوي، د اورېدو له قراره منشي احمدجان لا ژوندی دی او دا یې د عمر آخري شپې ورځې دي.

منشي احمد د ټولو انګرېزانو چې پېښور ته په څه منصب راځي او پښــتو زده کول غواړي استاذ دی، منشي احمد هغه سړی دی چې یو بل قوم ته د خپلــې ژبې د زده کولو وظیفه یې پر غاړه اخیستې ده. ده ډېر د پښتو څخــه نــاخبره خلق د پښتو په خوږو پوه کړي دي او دوی ته یې خپله ژبه وریاده کړېده. ده د پښتو د نثر لمن ډېره ارته کړې ده او تاریخي کېسې، حکایــات او داســي نــور خواږه خواږه آثار یې و پښتون قوم ته وړاندي کړي دي، د ده لمړی کتاب چــې د پښتو په نثر کې لیکل سوی دی او د ښو ښو قیصو مجموعه ده "ګنج پښــتو"

نومېږي، بل يې د افغانستان تاريخ چې يو انګرېز ليکلی ترجمه کړی دی، د دې تاريخ د لوستو څخه سړي ته معلومېږي چې منشي احمد په پښتو کې د ډومره اقتدار خاوند دی، په دې کتاب کې بلکل د ترجمې رنګ نه ليدل کېږي د ده نثر عموماً ډېر خوږ روان د پښتو پر محاوره برابر، په ټولو معنٌی يو عصري او صحيح نثر بللی سو، منشي احمد جان د "قصه خوانی ګپ" او د "هغه دغه" په نوم دوه کتابونه هم لري دا دواړه کتابونه هم ډېر خواږه، دلچسپ او خوندور دي، او د پښتو د يو ډېر خوږ نثر نماينده ګي کوي، پرته له دې ممکن چې نور کتابونه هم ولري، مګر موږ ته فعلاً هم دا معلوم وه، د ده د نظمونو څخه دا يو لاندي نظم زموږ ګوتو ته راغلی دی چې دا دی اوس يې تاوس ته د ده د کلام په نمونه کې وړاندي کوو.

۱-۱۸-۱ دمنشی احمد جان دکلام نمونه:

ژبه

په هر دم په هر زمان په کار ده ژبه
د همه واړه جهان په کار ده ژبه
نا اشنا اشنا کوي سره خبري
په خبرو نزدې کېږي خلق ليري
چې د چا خوله کې خوږه ژبه غړېږي
د مچانو په شان خلق پر بونېږي
د تورزن به په کار نه وي هومره توره
لکه ژبه په هر ځای کې وي منظوره
کاروبار د مصلحت په ژبه کېږي
مصلحت د سلطنت په ژبه کېږي

کــه کاتــب دی کــه کاغــد کــه دی قلــم
تــول د ژبــې خــدمتګار دي دم پــه دم
پــه مرغــانو کــې طــوطي دی عزتمنــد
دا پــه دا چــې ښــې خبــري کــړي د خونــد
مګــر دوه شــرطه پــه ژبــه کــې ضــرور دي
دغــه دواړه ضــروري پــه ښــه دســتور دي
اول دا چــې ښــې صــحيح کــول خبــري
چــې خبــري شــي پــه مثــل ملغلــري
بــل پــه بــدو دي خولــه نــه خوځــوي خپلــه
تــل دي ســم پــه انــدازه وي لکــه تلــه
بــده ژبــه د ســړي پــه ځــان بــلا شــي
خــوږه ژبــه د ســړي چــاپېر قــلا شــي
هــر ســړی د ســړيتوب دعــوی چــې کانــدي
ځــان دي پــوه کانــدي پــه ډېــرو ژبــو بانــدې
پــه يــوه ژبــه مطلــب نــه پــوره کيــږي
کــه هوښــيار وي هــم لــه ســره نــه پــوهيږي
کــه حــاکم وي غــور هــيڅ نــه شــي کــولی
کــه عــالم وي طالــب نــه شــي پوهــولی
پــه ســفر کــې لکــه نقــش د دېــوال
ګنــګ ولاړ وي بــې طاقتــه بــې مجــال
خصوصــاً چــې پښــتو ژبــې تــه حاجــت
پــېښ و ډېــر زيــاتي لــه حــده دا ســاعت
احمــد وکــړ پــه دا شــان آســان کــلام

نوټ:

منشي احمدجان د (1330 شمسي) کال د قوس پر پنځمه نېټه بانـدې وفات سوی دی، د ده د سوانح پورتنی مضمون مي د پښتانه شـعراء د دوهـم ټوک له کتابه څه کټ مټ رانقل کی.

۱-۱۹ رحمت الله بابا

یادونه:

د طلوع ګرانو ویونکو!

د ځینو معاذیرو له کبله مو ونه سو کړای چې د پښتو معاصر لیکوال د تخلص د هجا په قرار په ترتیب سره خپار کړو، نو تر دې وروسته بـه تاسـي د پښـتو د مقتدرو لیکوالو او پخوانو ادیبانو د ژوند شرح حال ولولئ.

"ایوبي"

حاجي ملا رحمت الله بابا د بلدي د عبدالله شاعر زوی د پښـتو ژبـې د شـعر و شاعرۍ په نړۍ کې یو نابغه فرد تېر سوی دی، دا د رحمن بابا لو ماتوونکی او د حمید بابا د یاد تازه کوونکی شاعر هسي پخه او پر شعري قواعدو باندې برابره طبع درلوده چې نظیر یې غیر له پخوانیو نظمي استادانو څخه اوس کم میندل کېږي، پلار یې د قندهار له زبردستو شاعرانو څخه و، چې یو ضخیم دیوان یې په یادګار پرې ایښی او اوس په پښتو ټولنه کې بې طبعي پروت دی.

حاجي ملا رحمت الله بابا سره د مسکنته، ضـعیفتیا او یـا د زمـانې د نورو ناګوارو حوادثو په فشار راوړلو د پښتو او پښتنوالي له خدمته څخـه اوړه

نه کړه خالي، په ډېر کلک عزم او ټینګه اراده سره یې د مرګ تر اخرینو سوګلیو پورې د شعر په موثره خوله سره د پښتو ژبې د ژوندي کولو او د پښتانه کام د ویښولو بلغاکې وهلې، که څه هم د کویټ وچې رېګني مځکې به زمورږ د دې ګران سپین رږیري شاعر هډو پوست خپل جز ګرزول او اثر به یې لا نه وي پرې ایښی، مګر موږ دا د خپلې مورنۍ ژبې خواخوږی مین چې د شعر و شاعرۍ د آسمان ځلانده ستورې و، کله هېروو، هغه سپېڅلي روڼ احساسات چې د ده له پاکې سینې څخه راوتلي او د کاغذ پر بیاض باندې لیکل سوي دي د ده یاد هر کله تازه کوي او دا خیر باقي یې تل تر تله پورې ژوندی ساتي.
د شعري ابتکار یا د طبعي د پوخوالي له حیثه په دې زمانه کې لمړی سړی و، ده به تل د قدیمو لغاتو څخه قافیه جوړوله او په دې ډول سره یې غوښته چې مړه لغات ژوندي کې.

۱-۱۹-۱ د رحمت الله بابا د شعر نمونه:

چې سړی وي پخپل کور کې پخپل ځان اړ
څه به هیله ورنه وکړي د جهان اړ
نه پوهېږم مېنګاه ده د پمنو
که یوازي زما په ځان دي خپل نوکان اړ
د عدم په کنج کې ښې آسودګۍ وې
د وجود پر مېنه ډېر سوه په هجران اړ
چې لري ورکړه له هغو څخه کېږي
وبې نه سپموم څوک دی د ارمان اړ
چې پوره دی یو غني پروردګار دی

ورتـــــه شـــــاه او ګـــــدا دواړه د جهـــــان اړ
کائنــــات يــــې پيــــدا کــــړي او ســــاتلي
چې قــدرت کــې يــې بــې ســتني دی آســمان اړ
پــــر ســـپېرو خـــاورو دانـــې د تخـــم پاشـــي
پــــه لـــــو هيلــــه وي د فضـــــل د بـــــاران اړ
هيلـــه ښـــه ده اســـتغنا دي خپـــل تـــاوان دی
خـــو تـــه اړ يـــې درتـــه نـــه دی پـــاک ســـبحان اړ
د زړه غوښــــي مــــي خــــوړې دي و غمــــو تــــه
کــــه هــــر چېــــري پــــه عســـلو وي مچــــان اړ
لـــو تنګســـه ده راپـــه خـــوا کريمـــه خدايـــه
چـــې د مـــرګ محصـــل زمـــا ســـي پـــه ګرېـــوان اړ
"رحمت الله" د خپل حبيب په مرسته خـلاص کـې
د بــــې وزلــــو پــــه کــــارو وي مربيــــان اړ.

۱-۲۰ بېنوا

ښاغلی عبدالروّف بېنوا د حاجي عبدالله زوی د پښتو ژبې لــه لمــړی درجــې ليکوالو او پخو اديبانو څخه دی، هغه ستر خدمتونه چې ده د خپلې مورنی ژبې د تقويې په لار کې کړي دي او کوي يې د ډېري ستاينې وړ دي، دی که څه هم په فارسي ژبه ښه خوندور مضامين ليکلای سي مګر عشق او علاقــه يــې لــه پښتو سره زياته ده.

يو څو عمر د پښتو ټولنې مدير و، بيا د داخلي نشــرياتو پــه عمــومي مديريت مقرره سو اوس په دهلي کې مطبوعاتي آتشه دی.

بېنوا يو عالم او د ملي احساساتو لرونکی سړی دی، په عربي، اردو او انګليسي ژبو ښه پوهېږي، د ليکني طرز يې عموماً ادبي او اجتماعي دی، کلــه

کله پر بعضو مجهولو تاریخي فضایاو باندې هم رڼا اچوي، د شعر لیک یې روان دی کومه پېچېده ګي او مغلقتوب نه لري.

۱-۲۰-۱ د بېنوا چاپ شوي آثار:

1 میرویس نیکه
2 پښتنې مېرمنې
3 ادبي فنون
4 چند آهنګ ملی
5 د غنمو وږی
6 د دار مستتر پښتو څېړني
7 د ګیتانجلي ترجمه
8 د پښتو کلي 4 ټوک
9 د پیرمحمد کاکړ او رحمان بابا دېوانونه د ده په تصحیح او تدوین سره چاپ سوي دي.
10 نظری به پښتونستان، یوه وړوکې رساله ده.
11 د اقبال د مسافر ترجمه
12 پښتونستان
13 خوشحال ختک څه وایي؟

۱-۲۰-۲ د کلام نمونه :

دا هم ژوند
څه خبر یم چې ژوندون دی
نه مو رنګ سته نه مو بوی سته
پخوا و اوس څله نه یو
او که ښورو خوشي هسي

په ځان لوړو خوشي هسي
دا نه ګورو خوشي هسي
نه صغری سته نه کبری سته
هیڅ قیاس کولای نه سم
هر څه ځمه تاریکې ده
هر څه سترګې سره کش کړم
دغه مړ دی هغه مړ دی
هیڅ رڼا نه راښکار بږي
یو بینا نه راښکار بږي
څه وینا نه راښکار بږي
کار د زړه او د مغزو هیڅ
زه په لاس کولای نه سم
څوک ځي پورته څوک ځي کښته
سترګي روښي څه نه وینو
د ځان شهد ګندبر بولو
دا د دې مهال ناورین دی
روڼ چینې راته خورین دی
د بل مرچ راته شېرین دی
کله پاڅو کله پر بوزو
ټینګ اساس تړلای نه سم
په دېوال کې کوړ سوری دی
رنګ د ګل خوند یې د پیاز دی
ته یې بم بولې ځان باز کړي
خو بوښکی ځني خوځېږي

هر سړی باندې غولېږي
هر مرغه تر ېنه بېر پړي
د وجدان وجدان نارې دي
خو يې زه ليدلای نه سم
که ته ولاړې پر غلطه
ته مي ولې په سنګره
د کلو چوپړ چې زما و
او ما لار درته ښووله
بل ته هم وايې چې وله
هغه ټول ولاړی پر بله
په زړو ښېګنې وکړم
يو شاباس موندلای نه سم
وزر ستړه الوته نسته
خوله لرو ړغېده نسته
خپل پايڅې مو زولنې سوې
چا مات کړی مو وزر دی
دا د کو جادو اثر دی
ځکه حال داسي ابتر دی
زړه مي سوځي خوله مي پټه
د زړه درد ښودلای نه سم

۱-۲۱ رشاد

د ښاغلي رشاد پلار عبدالغفور نومېدی. رشاد یو ځیرک، خـوش خلقـه، حـق ويونکی او حساس ځلمی دی، چاپلوسي او مداحي نه خوښوي.

رشاد په 1312 سنه کې د عمر پر اتم کال باندې له مکتبـه څخـه پـه اعلی درجه سره فارغ التحصیل سو او پسله هغې یې خصوصي تحصـیل هـم وکړ، په اردو، انګلیسي، عربي، هندي ژبو ښه پوهېږي او د سانسـکریت سـره هم آشنایي لري او په عین حال کې ښه خطاط هم دی.

ښاغلی رشاد په 1312 کې د قندهار په مطبعه کې د مصحح په حیث مقرره سو، وروسته د قندهار د دریم مکتب په معلمي سره مقرره سو، تقریباً اته یا نه کاله یې د قندهار په ابتدایي مکاتبو کې معلمي او سرمعلمي وکړه، په پای کې یـې په 1322 سنه کې له معارف څخه د ښه خدمت جـواز واخیسـت او د ارزاقـو د شرکت د شکري په شعبه کې د نماینده په حیث مقـرره سـو، دوه کالـه یـې همدغه کار وکی او پسله هغې څخه بیا د زرغون شرکت د محاسبې سـرکاتب وټاکل سو.

په 1325 سنه کې چې د بلدیې په وکالت سره انتخاب او د بلدیې د انجمـن پـه ریاست سره مقرره سو، دغه دوره یې لا نه وه پوره کړې چـې د بلـدیې ټولـو وکیلانو د پاک نفسی او صداقت سره د بلدیې په معاونۍ مقرر کړ، شپږ میاشتي یې د بلدیې معاوني وکړه په پای کې یې د ځینو معاذیرو له کبله د بلدیې څخه د جواز خواهش وکړ، او د ښه خدمت د تصدیق جواز ورکړه سو. وروسته تر دې بیا اقتصادي شعباتو ته ولاړی او د چمن د ایجنسي د ریاست له خـوا څخـه د دهلي په نمایندګي سره مقرر سو، تقریباً درې کاله یې د نومـوړي نمایـندګۍ دنده په ښه صورت سره اجرا کړه، وختي چې د ایجنسـي ریاسـت لغـوه سـو دستي پښتون شرکت د خپل نماینده په حیث سره په بمبی کې مقـرره کـی،

دوه کاله یې هلته نمایندګي وکړه، په پای کې دېرې پردېسۍ او جلاوطنۍ زړه ور ټوکر ټوکر کړ بیرته وطن ته راغی او دلته یې د مرستون د ریاست په معاونۍ سره تقرر پیدا کی، اوس اورم چې د سترګو د خوږ له امله بېکاره دی.

۱-۲۱-۱ د رشاد شعر او شاعري:

رشاد زموږ د وطن له ښو شعراو څخه دی، چې په پښتو او فارسي شعر لیکلای سي، مګر سلاست د پښتو د شعر یې تر فارسي زیات دی، هر وخت چې یې زه منظومې وایم دا ګمان کوم چې د شیدا یا حمید یو تکړه شاګرد دی او یا بل میرزا حنان په قندهار کې پیدا سوی دی، اشعار یې ټوله اصلاحي، اجتماعي او اخلاقي دي، د عشقي اشعارو له ویلو څخه یې بد راځي، رشاد یوازي نظم لیکونکی نه دی، د نثر د مضامینو په لیکلو کې په فارسي او پښتو کې لوی لاس لري، اکثر منثور او منظوم مضامین یې د طلوع افغان او اتفاق اسلام په ورځپاڼه کې او د کابل په مجله کې نشر سوي دي، ځیني اردو مضامین یې د هند د همدرد سرحد او پایل په مجله کې هم زما تر نظر تېر سوي دي.

۱-۲۱-۲ د رشاد تالیفات:

رشاد یو منظوم کتاب (د بېلتون ږغ) په نامه سره لیکلی دی، او بل کتاب یې د قندهار تذکره الاولیاء نومېږي، اوس د ابوبکر صدیقد کتاب په لیکلو سره بوخت دی.

۱-۲۱-۳ د کلام نمونه یې دا ده:

مسلمانه ! یو وار وګوره یهود ته
چې پر خپله ککری خبږي مقصود ته
د بري په مینه مري په هغه اور کې
چې یې ته نږدې کېدای نه سې و دود ته

دوی پــه ســر لــوبي کــوي د ننــګ پــه ډاګ کــې
تــا ژونــدون دی وقــف کــړی چنــګ و عــود تــه
دوی مـــــلا وتړلـــــه پاڅېـــــدل خـــــدمت کـــــا
تــــه مجبـــور کړلـــې غفلـــت آرام قعـــود تـــه
لـــږ غیـــرت رالـــه پـــه کـــار دی د زړه ځـــوکې
لـــږ کاتـــه رالـــه بایـــد دي خپـــل خمـــود تـــه
لاس تـــر زنـــي مـــه کښـــېنه زړګیـــه پاڅـــه
مـــایوس مـــه ســـه کـــار کـــوه و خپـــل بهبـــود تـــه
د هغـــه لـــه خـــوا ورکـــړه ســـي واک و لاس تـــه
چـــې غماشـــه لېـــږي قتـــل د نمـــرود تـــه
پـــه وړو شـــګو کـــې واک د بـــم مونـــده کـــړي
ابـــابیلي ګمـــاري جنـــګ د مـــردود تـــه
د هر بــت پــه پښــو کــې مــه لغــړه هوښــیار ســه
د بـــري هیلـــه ور وړه برحـــق معبـــود تـــه
شــلم قــرن یــې ځــرک ویوســت پــه اتــام کــې
د ښـــرا تـــاثیر چـــې و و نـــوح و هـــود تـــه
د دردمـــن زړه پـــه لاســـو کـــې ســـره واوښـــت
چـــې فـــولاد لکـــه مـــوم نـــرم ســـو داود تـــه
چـــې خلیـــل یـــې د نمـــرود اور کـــې وســـات
او پـــه)کـــن(ســـرې عـــالم راغـــی وجـــود تـــه
خـــدای لـــوړ کـــړی پـــه هیڅـــا نـــه غـــوزار ېږي
کـــه لـــرو مـــوږ عقیـــده امـــر موعـــود تـــه
خدای مـو لـوی دی دیـن مـو لـوړ دی موّمنـانو!
دا مـــــژده بـــــه رســـــوو و هـــــر مولـــــود تـــــه

چــې يــې ســوې دبرونــه د فــام پــه عشــق ده
دا د زړه وينـــې لېـــږئ هغـــه مســـعود تـــه
دوی تېــر ژغــوري ځـــان اچـــوي خطــر تـــه
ته کــه وس مــومې تېــر ســوځې خپــل ســود تــه
ســـترګي وپرانځـــه قـــدرت ګـــوره "رشـــاده! "
چــې لا ځــه راځــي لــه غيبــو ښځــه شــهود تــه

نوټ:

د ښاغلي رشاد پورتنۍ سوانح د ښاغلي (ج) په قلم ليکل ســوې او د کابل مجلې د (1327) کال په (18) ګڼه کې خپره ســوې ده، مــا پــه لــږ تغيــر او تصرف سره رانقل کړه.

۱-۲۲ خواخوږی

محمدابراهیم خواخوږی د درمحمد زوی، زموږ د ګران وطن له ښو لیکوالو او د خوږو طبعو لرونکو شاعرانو څخه دی، چې په منثورو او منظومو مضامینو کې ښه راڼه ادبي تخیلات ځایولای سي، د لیکني طرز یې روان او اجتماعي دی، ګاهي وختي د عشقي شعر ته‌ېي چې ادبي خوند هم لري لیکې.

دی د (1299ش) کال د حوت پر (۹) نېټه باندې په ماله جات نومي ځای کې چې د قندهار د ښار و جنوب غربي پلو ته واقع دی زېږېدلی او په (1306 ش) سنه کې و ښوونځي ته داخل سوی دی، په (1318 ش) سنه کې د حبیبیې د لېسې ښوونکی او په (1325) سنه کې د قندهار د لیلیې د مکتب منتظم و، وختي چې په (1327 ش) سنه کې نوموړی مکتب لغوه سو نو د احمدشاه بابا و لېسې ته تبدیل او هلته یې د لوړو صنفو د پښتو، تاریخ او جغرافیې د مضامینو په معلمي سره تقرر پیدا کی، اوس د هندوانو د ابتدایي ښوونځي معلم دی، خواخوږی یو متواضع او د ښو احساساتو لرونکی ځوان دی، له هر چا سره په هره موقع کې خواخوږي توب او همدردي ښکاره کوي، که څه هم خورا ډېر مضامین یې په انیس، کابل مجله، طلوع افغان، عرفان او اتفاق اسلام کې خپاره سوي دي، مګر لاندنی منظومه دي ګران ویونکې د نمونې په ډول سره ولولي:

۱-۲۲-۱ د خواخوږي د شعر نمونه:

په قرآن سره نازېږمه

زه یمه پښتون تر پښتونوالي تل جارېږمه
پاک دین مې اسلام دی، په قرآن سره نازېږمه
خپلو دیني ورونو ته په سره او مال ولاړي یم زه
مست یم په الست کله د چا څخه بېرېږمه
څوک که تجاوز وکړي زما پر پښتون قوم باندې
سر به یې کم پرې په قرآني امر جنګېږمه

زه هغه زمـری یـم چـې دنیـا بـه ر ېږدېـده لـه مـا
اوس هــم پــه مېړانــه او غیــرت ســره یادېږمــه
وینــه مــي تــوده ده پښــتني ننــګ او همــت لــرم
کلـــــه د انګلـــــیس د غلامـــــانو غلامېږمـــــه
پاته که نـړۍ سـي پـر شـرف او پـه نـاموس بانـدې
زه یمـه خوشـحال کلـه د مـرګ څخـه ډار ېږمـه
پـه سـل واره ورکـړی امتحـان د سـربازۍ دی مـا
کلــه د ابلــیس پــه چــل و ول بانــدې غولېږمــه
یو لاس کې قرآن او پـه بـل تـوره ځـم میـدان لـره
وژنـم منـافق د دیـن دښـمن پـرې غـازي کېږمـه
خوښ اوسه هیواده هر ځلمی دي دی "خواخوږی" نـن
ځوز دي مـا تـه ګـل دی، د بـورا پـه شـان کر ېږمـه

۱-۲۳ سید

مرحوم سید حسین سید د سید مبین شاه مرحوم زوی، د قندهار د حســیني ساداتو څخه و، د مرحوم سید تعلیم او تحصیل ټوله د خصوصي معلمینو څخه او زیاتره برخه یې د ځوانۍ په زمانه کې د خپل شوق و ذوق او زیار و کوښــښ تر سیوري لاندي حاصل کړې وه، مرحوم سید چې ډېر لاس درلـود هغـه پـه فارسي ادبیاتو کې و، او د فارسي ادب سره یې ډېره مینـه درلـوده. د فارسـي ادب د نزاکت، سلاست او د متوسطینو د آثارو سره یې عموماً مینه درلـوده او ښه ذوق یې ځني حاصل کړی و. مرحوم سید د فارسي ادب د عشقي او غـرام او ډېري مطالعې په اثر چې د ځوانۍ د ابتدا څخه یــې علاقــه منــدي ورســره موندلې او پټي سترګي یې د همدغه ادب پر ښکلا روڼي سوي وې په آخره کې

د شعري فريحې او د نظم قوه موندلې، ښه ښه ژوندي او خوندورو اشـعارو تـه يې لاس ورته کړ.
د فارسي ادب په ټولو اقسامو کې يې، لکه غزليات، رباعيات، مخمسات، قصايد او په نورو کې يې پوره اقتـدار درلـود، مرحـوم سـيد پـه مثنـوي او وصـفي موضوعاتو کې د فردوسي د شاهنامې سره په آهنګ کې ډېر مشابه و، بحر خو يې عيناً د شاهنامې بحر و، مګر د کلماتو او الفاظو په اختيار او ټاکلو کـې هـم ډېر اعلی او خورا شوخ او برجسته الفاظ چې د مقام او موقـع سـره پـه پـوره مناسب او د حالت يو ژوندی تصوير به يې ځني مجسم سو په خپل وصفي نظم کې ځايول. د مرحوم سيد د وصفي مثنوي نظم قصه ده، خپله ما نـه ده کتلـې مګر ده ويل ما د (19) کالو په عمر تقريباً درې زره (3000) بيته د مرحوم سـردار محمدعثمان د نائب الحکومګۍ په عصر کې د نهر سراج د ويالي د جوړولو پـه مناسبت وليکله او د هغه سردار په حضور مـې ولوسـتله چـې سـامعين يـې محظوظ بلکې متحير کړه، دا مي ځني اروېـدلي وه چـې دا اثـر محمـدعالم د قندهار پخواني فرقه مشر چې له ادب او ادبياتو سره خاصه مينه لـري، ځنـي وړی دی، مرحوم سيد د دغي خدای ورکړي فارسي شعر د قريحې پـه قـوه د پښتو ملي ژبې د نهضت دورې ته رالوېدلی، د يوې خوا څخه د وخت په ايجاب او له بلې خوا څخه د خپلې وظيفې په حکم يعني د هغه وختـه څخـه چـې د قندهار د طلوع افغان د اخبار سره يې پېژندلي دي خپلې ملي ژبې ته هم ډېـر خدمتونه وکړه، او د طلوع افغان د اخبار او د قندهار د پښتو انجمـن د مجلـې سره يې د تاسيس له ابتدا څخه بيا د مرګ تر ټال پـورې ښـې ښـې مرسـتې کولې.

۱-۲۳-۱ د سید د ماموریت دوره:

مرحوم سید اوله پلا ماموریت ته د کتابت له لاري ورغلی، څو د ګرشک د لوی حکومت په منشي ګري مقرر سو، تر دغه منشي ګری وروسته د ده غوږ تــه د اخبار نوم وررسېږي او د طلوع افغان د تاسیس په دوهم کال د طلوع افغــان د چاپخــانې کــاپي نــویس مقرر بــږي او پــه آخــر کــې د لیتــوګراف (ســنګي ماشین) تنظیم او ترتیب په ده پورې ارتباط نیسي، دا تر هغــو پــورې وه چــې مطبعه محدوده او یوازي طلوع افغان ځني راووت، هغــه وخــت چــې د پښــتو مجله هم په قندهار کې تاسیس او طبعاً مطبعې وسعت وموند، مرحوم ســید د مطبعې د رسمي او مستقل منتظم په حیث مقرره سو. ســید پــه دغــه حیــث تقریباً څلور کاله دوام وکی څو د مطبوعاتو مستقل ریاست تاسیس سو او پــه (1319) کال کې مرحوم سید د قندهار د مطبوعاتو د مدیریت په معاوني رســماً مقرر او په عین حال کې د قندهار د پښتو د کورسو د ماموریت وظیفه هــم ور وسپارله سوه، لنډه دا چې مرحوم حسین سید د (25) کالو څخه اول د طلــوع افغان په نامه او وروسته د مطبوعاتو په نامه د خپل ښار د اخباره ســره ډېــري مرستي له مختلفو جنبو څخه کړي دي، ځکه چې دی نه یوازي د قندهار بلکې زموږ د وطن د معروفو او مشهورو خطاطانو څخه و، نو د طلوع افغــان د لمــړي ژوند ورځې چې په هغه وخت کې د مطبعې وسایل محدود او مساعد نــه وه، د ده خدمات او مرستي ډېري د ستاینې وړ او نــه هېرېــدونکې دي، بالخاصــه د طلوع افغان د نظم او پښتو شعر او ادب په برخه کې د مرحوم سید ډېر ممنون او د پښتو قصایدو او منظومو دروازه تقریباً ده ورتــه وپرانیســتله، چــې د دې خبري شاهد د طلوع افغان د (10)(15) کالو ګڼې او د ده اخلاقــي او اجتمــاعي، اصلاحي او غزلي ټوټې دي.

مرحوم سید یو صادق، وطن پرسته، پاک باطنه، او د پښتو ادب ماهر فــرد و او په عین حال کې د خط او خطاطۍ، میناتورۍ د ښکلي فن یو تکړه استاد و.

مرحوم سید په (۱۳۶۹ قمري سنه) کې له دنیا څخه سترګي پټې کړې.

۱-۲۳-۲ د کلام نمونه :

یاره نه لرم ولور

زوم وایي-:

پخوا لا تر دې ښه وم ګرزېدم به د خپل سر

کوزده نه وه بلا وه تر پخوا سومه بدتر

یاره نه لرم ولور

پر ما ایښې له سره خسر دي پنځوس زره

ولور نه کاملېږي خرڅومه خپل ډګر

یاره نه لرم ولور

دا مهر دی که حمله دا کومه مسئله ده

ولور که خرڅېده دي د انسان نوع بشر

یاره نه لرم ولور

نکاح راته ماتم دی، کوزده نه ده یو غم دی

خسر بابا کړه غصب که مي غوا ده که سخندر

یاره نه لرم ولور

کلونه دي تېر ېږي رسمونه دي ډېر ېږي

په پور يې لېونی کړم د خسر بابا ټبر

ياره نه لرم ولور

دا څه دود و دستور دی دا کله بيا ضرور دی

چې خوار لا په خوارېږي يا به پروت وي پر ټټر

ياره نه لرم ولور

واده ولي ځنډېږي دود وار په وار غمېږي

خوښي لا راته ګوري پاته نور زر و زېور

ياره نه لرم ولور

دوستي که دښمني ده، سيالي ده که ځواني ده

له سره نه پوهېږي دا مخلوق په خير و شر

ياره نه لرم ولور

شکوه کړم له بدحاله له داسي سخته جاله

په عذر نه خلاصېږم په زړګي مي ځي خنجر

ياره نه لرم ولور

خسر بابا که ښه وای پر ما بې وسيله وای

ما نه پر ېږدي و کور ته راته وايي پيل و غر

ياره نه لرم ولور

څو دا ولور پوره سي زړګی به مي اره سي

په سړل به مي ماینه مري دی به ګرځي شملور

یاره نه لرم ولور

خسره بختوره پوره دي کړه څو زره؟

ګروي بې چا ته ورکړې زما سوې خاوري پر سر

یاره نه لرم ولور

خسر بابا چې موړ سو واده هم داسي جوړ سو

دوستي که دښمني ده سره ولو به په سخر

یاره نه لرم ولور

دا څه ډول واده دی دا سیل که مانده دی

په زر نه تاړه کېږي زوم يې یووړ لکه پر

یاره نه لرم ولور

دېګونه دي مجمې دي، سالن دی کتلمې دي

واده په ډماډم سو فضول خرڅ که برابر

یاره نه لرم ولور

درې سوه نارينه دي نیازمني په بانه دي

فضول رسمونه ډېر سوه زوم په غم وهي غومبر

یاره نه لرم ولور

خسر روپۍ راشه کړې و ځان ته یې خره کړې

جهیز به د لور ورکړي زوړ تلتک نوی ټغر

یاره نه لرم ولور

دا ګټه کړې د وروره؟ هو یو دي وړه تر کوره

نو ها ! لاس مي پر ږیره که اخته نه سوې په شر

یاره نه لرم ولور

چې ورک مو اعتدال سو د هر چا په سر کې خیال سو

دغه دودونه ډېر سوه چې یې وکی بد اثر

یاره نه لرم ولور

"نه کور ورک نه به دود" و متل د پښتنو

پخوا به څوک خوښ نه وو یو د بله په ضرر

یاره نه لرم ولور

دا شعر بې دردہ نه دی د هر سړي په ښه دی

په کار دی هر مؤمن او مسلمان لره هنر

یاره نه لرم ولور

"سید" چې نصیحت کړم خپل ځان به په عزت کړم

ویناوي مي پښپله پر ما ډېر کوي اتر

یاره نه لرم ولور

نوټ-:

د پورتنی سوانح مضمون ښاغلي واسعي لیکلــی او د ۱۳۹۶ ســنې د جمــادي الثاني په میاشت کې په طلوع افغان کې نشر سوی دی.

۱-۲۴ جانان

حاجي محمدشريف جانان د صوفي عبدالعزيز زوی، يو پـوه عـالم او دردمـن شاعر دي، چې د موسيقۍ په ټولو مقامو او ادبي صنايعو کې پـوره لاس لـري، تحصيل يې خصوصي او له خپل مشر ورور مرحوم ملا محمدشفيع آخند څخه چې يو جيد عالم و کړی دی، د هغه پوه بزرګوار د تعلـيم پـه برکـت او د ده د خپل فطري ځراکت په اثر سره اوس پـه اکثـرو متـداولو علومـو کـې د ښـو معلوماتو څښتن دی، دی په (1322 قمري) سنه کـې د قنـدهار پـه ښـار کـې زېږېدلی او په (1301 ش) سنه کې يې د کار په عالم کې پل اېښی دی، لمړی وار معلم و، په (1315 ش) سنه کې په وطن شرکت کې د ليکونکې پـه حيـث سـره مقرره سو، په (1319ش) کې د قندهار د مطبوعاتو مديريت ته راغـی لمـړی وار کاتب او بيا سرکاتب سو، اوس د درملتون د مدير کفيل دی، علاوه پر بيان سوو دندو باندې يې دا څو کاله کېږي چې د خپلې مورنۍ ژبـې پښـتو د ښـوونکې وظيفه هم پر اوږه باندې اخيستې ده. ده يو کتاب د بهار جانان پـه نامـه سـره چې د قندهار د مختلفو شعراو غزلي پکښې دي جـوړ کـړی او اوس د خپلـو اشعارو د دېوان په تدوين او ترتيب بوخت دی، جانان يو حق ويونکی او مجلس آرايه سړی دی. خبري يې پر چا باندې بدي او درنې نه پرېوزي، اشعار يې هـم نظمي او هم بزمي احساسات لري، نثر چنداني نه ليکې او د منظومو مضـامينو رنګ يې ګاهي اجتماعي او ګاهي عشقي وي.

۱-۲۴-۱ د جانان د کلام نمونه:

الهـــې ورک د پښـــتانه کـــړې دا دودونـــه د غـــم
چـې پـه سـيالي سـره پـر خپلـو ځـانو کانـدي سـتم
راســه نظـــر وکـــه اې يـــاره د واده پـــر انجـــام
هـــا دهـــوکې او د دســـمال ســـيالي بـــه هـــم يـــادوم
ولور دي څو کښېښنو شرعي څو دي خپل ځـان کـی خبـر
د ســـلو کـــالو دوســـتي ولـــي پـــه ولـــور ســـوه بـــرهم
څـو دي قندونـه څـو دسـماله پـه ترتيـب کـړه تيـار
د دې دســـمال رونـــق د خـــدای دپـــاره زه درښـــيم

فقــط دوه فنـــده يـــو مـــن نقـــل چـــې دي كـــړه برابـــر
يوه ټوټه قند څو دانــې نقـل تكليــف ډېـر مــه كــه ســم
دغــه اعــلان د نكــاح بـس دى چــې ســنت ســو پــر مـا
نور نو تكليف نقصان پر ځـان او پــر بـل مــه كــه محكـم
په كوم كتاب دي دېرش مجمې فــالوده كــړه يــو پــر بــل
يـــاد بـــرات او د اختـــر جـــوړې نـــه وركـــې پـــرتم
د خوښۍ خوند يې فقــط درې ورځــې وي مقــام د جنــون
خســـربابا پســـونه وريجـــي غـــوړي غـــواړي يـــو دم
څـــو څراغـــان څـــو دي غابونـــه د ســـالن كـــړه كريهـــه
د ســازنده يـــو زر روپـــۍ پـــه كـــم كتـــاب ســـوې الـــزم
چوپـــان والا دوه ســـوه غـــواړي لا هنـــوز دى خفـــه
څـــو لنګـــوټې او څـــو چـــوخې د اقربـــاوو د زوم
پر چــايو څــه شــي مرتــب خشــكېت لــري هــم ګرمــي
څه وكــم چــاى خورمــه اودس پــه ډېــر زحمــت رســوم
د چلــم دود ځګــر پــارچې پــارچې مــدام مــي خړكــى
د بل په جېـب كــې ورتــوكم خيــال د دوشــۍ پــر كــوم
چې يې نسوار په خوله كــې واچــول نــو ســيل يــې كــوه
وايـــي نـــو وروړه پـــه ډې ډېـــرش كالـــه نســـوار زه كـــوم
اې وروره څـــه وكـــړم د زړه لـــه درده كړمـــه پېښـــې
لــړ لــړ بــه ســعيه كــوو كــړو بــه دا عبــث شــيان كــم
نفس مقتضــى دى چــې دغســي ســيالداري دي ول تــل
امـــا "جانانـــه" دخـــل و خـــرڅ وســـنجوه پـــه قلـــم

ورک دي سي چايو چلم
ورک دي سي چايو چلم
چې مو خپل آن کی تمام
ورک دي سي چايو چلم

کتاب خو زموږ دی رهبر
ورک دي سي چایو چلم
چې دي خپل ځان کی افګار
ورک دي سي چایو چلم
سړي که سل دي حاضر
ورک دي سي چایو چلم
زموږ د خیرالورا
ورک دي سي چایو چلم
هم مرواري جل و بل
ورک دي سي چایو چلم
تر خوله یې لوېږي لړمون
ورک دي سي چایو چلم
ولاړه د کور قباله
ورک دي سي چایو چلم
راسه چاره یې کوه
ورک دي سي چایو چلم
په سړي بولي کوي
ورک دي سي چایو چلم
پر روژه مات مي زګېروی
ورک دي سي چایو چلم
فقط توړی مورزاده
ورک دي سي چایو چلم
ومو ختلې ریښې
ورک دي سي چایو چلم
هنوز دي سي یو په سل
ورک دي سي چایو چلم

۱-۲۵ واسعي

ښاغلی عبدالخالق واسعي د مرحوم عبدالواسع مشر زوی د قندهار په ښار کې زېږېدلی او لوی سوی دی، په عمر پنځوس کلن معلومېږي، له رنګه برابر سړی دی، د ده والد مولوي عبدالواسع یو مشهور علامه و، چې پخوا د پښتو مرکــې مشر و او نیکه یې حبیب الله اخوندزاده هم یو مشهور بزرګوار عالم تېر ســوی دی، دی د خپل نوم سره واسعي لیکې، او ځان خپل پلار ته منسوبوي، ښاغلي واسعي کتابونه له خپل پلار څخه لوستي دي، پــه مروجــه علومــو کــې پــوره دسترس لري، ذاتاً دی هم یو پوه او هوښیار دانسته سړی معلومېږي، د عربــي علومو پوره عالم دی او عصري معلومات هم په زیاته اندازه لــري. د ماموریــت دوره یې د 1300 څخه شروع کېږي، دی اول وار د پښتو په مرکه کې عضو مقرر سو او بیا په قندهار کې د ابتدایي او رشــدي مکــاتبو دورې تېــري کــړې، تــر انقلاب وروسته کوم وخت چې په قندهار کې پښتو انجمن جوړ سو نو دی هغه وخت د انجمن په عضویت وټاکل سو. ډېره زمانه په دغه انجمن کې د یو لایــق فاضل عضو په حیث شامل و، د پښتو د ژونــد پــه لار کــې یــې زیــات قلمــي زحمتونه ایستلي دي.

په هغه وخت کې یې د پښتو زیات مجهــول آثــار پیــدا کــړي دي او د ډېــرو شاعرانو نومونه یې ژوندي کړي دي، ده د دغه انجمن په عضویت کــې ځینــي کتابونه د عربي او فارسي څخه هم ترجمه کړي دي، په دې جمله کې د معارف د پروګرام څو کتابونه هم شامل دي او د حصون حمیدیه په نوم یو کتاب هم د ده په قلم د عربي څخه ترجمه سوی، د معلم پښتو په تالیف کــې هــم برخــه لري، واسعي د پښتو په لیکوالو کې د سبقت خاوند دی، افکار یــې اعتــدالي او متین دي، په پښتو کې د ژبې د اساسي اصولو طرفدار د اجنبي لغاتو د ایستلو مخالف دی، وایي چې دا پخپل لاس د ژبې یوه لویه پانګه له ګوتو ایســتل دي. په فارسي او پښتو دواړو کې ښه لیکــونکی دی، پــه عربــي او انګلیســي هــم

پوهېږي، اردو يې هم لږ لږ زده ده، واسعي د شعر سره ډېره علاقه نه لري نسبت و نثر ته شعر کم وايي. د انيس د پښتو محررې او د پښتو ټولنې د عضويت، د قندهار د مطبوعاتو د معاوني دورې يې تېرې کړې دي، اوس په ترانسپورت کې سرکاتب دی، د نثر مقالې او منظوم آثار يې په طلوع افغان، پښتو مجله، انيس کې په زياته اندازه پيدا کېږي.

۱-۲۵-۱ د واسعي د کلام نمونه:

تياره او ښکلا

تل يې ګوره چې تياره او ښکلا
دوه عنوانونه د غروب پر کتاب
ځير ورته ګوره ! چې ښکلا هر ماښام
له تا ببلېږي د تيارو په حجاب
ټوله نړۍ باندې آرام سي حاکم
چې لمر پښه کښېږدي د غروب په رکاب
څو چې سهار سي تياره مخ ونيسي
بيرته عالم د ژوندون اور کړي کباب

لمر د افق پر ژۍ جلي وليکل
چې عالم ړوند دی هم مغرور هم خطا
آيا د ژوند فنا زوال نه ويني؟
لکه تيارو چې زما روڼا کړه تالا
کشکې لمر خپل تاريخ ليکلای همېش
چې څه پېړۍ دي رژېدلي پخوا؟

د لمـــر نظـــام تـــه يـــو حيـــرت اخيســـتی
ختـــو لو يـــدو يـــې ســـودايي كـــړه دنيـــا

نوټ :-

د ښاغلي واسعي د سوانح پورتنی مضمون د ښاغلي خـادم پـه قلـم ليکل سوی او د 1319کال په سالنامه کې خپور سوی دی، ما سره له لږ تصرف او زياتوالي رانقل کئ.

۱-۲۶ قاضي عبدالصمد

دی د قندهار له مشهورو علماوو څخه دی، چې عربـي يـې لوسـتلې او ډېـر تدقيق پکښي لري، په صرف، نحو، فقه، حديث، حکمت کې پوره لاس لـري او يو فصيح او بليغ سړی دی. قاضي صاحب په عمر 60 کلن معلومېږي او شخصي اخلاق يې ډېر شريفانه او ښه دي، د حلم او تواضع خاوند دی، مگر سره د دغه هم معتدل دی او په اخلاقو کې د اعتدال خوا لري.

قاضي صاحب شل کاله پخوا د قندهار په زمين داور کې قاضي و، مگر وروسته يې بيا قاضي توب نه دی کړی او نه يې کوي، ځکه چې دی يو محتـرم او معـزز سړی دی او په خپل ښار کې يې خلک په ښه خلق پېژني او پـه فضـيلت يـې مني، نو هر کله دی خپل وکېل مقرر کوي، لکه چې دا څو دورې چې د قندهار په مرکزي مشوره کې وکېل و. قاضي صاحب يو عالم او د فضـيلت خاونـد دی، مگر دی د زاړه علم سره نوي معلومات هم لري او مخصوصـاً پـه وطـن کـې د اصلاحاتو او ترقياتو طرفدار دی او هر کله په دې لار کې تبليغ کوي او صـحيح افکار خلکو ته بيانوي. قاضي صاحب په فارسي او پښتو کې قلم لري مگر نثـر لږ ليکې، پښتو شعر يې اصلاحي رنـګ لـري او د خـاص خونـده ډک دی، دی کوښښ کوي چې ځيني اجتماعي معايب او مفاسد وغندي نو ځکه د ده اکثـره

اشعار هم په دغو موضوعاتو کې دي، قاضي صاحب په قندهار کې د يوې علمي کورنۍ څخه دی، چې خلک يې په تقوی او صلاح مشهوره وه.

۱-۲۶-۱ د قاضي عبدالصمد د شعر نمونه:

د تللي دوران ياد

پښتونه پروت يې لا تر څـو تللـی دوران دي څـه سـو؟
فرض واجب هم د اسلام عهـد و پيمـان دي څـه سـو؟
د توري بـرق دي و ښـکاره سـتا پـر مشـرق او مغـرب
ګټلـی نـوم د شـجاعت ښـکلی جهـان دي څـه سـو؟
د عافيت په کُنج کې ناست پر پلنګ خـوب کـړو د نـاز
نه درياد بړي چې خپل تېـر دور و نښـان دي څـه سـو؟
د توري مېـړي وری کـه تـور نـه وي تـور ټکـی لـري
د پلار اثـر نسـته پـر تـا هغـه وجـدان دي څـه سـو؟
چې په شـپېتو سـپرو يـې فـتح کـړل ملکونـه پـردي
خان د برېخـو ښـه نامـداره فـتح خـان دي څـه سـو؟
چـــې و قايـــد د پښـــتنو او هـــم عابـــد و پښـــتون
هغه غازي نيکه حـاجي ميـرويس خـان دي څـه سـو؟
چـې بـې پـه تـوره فتوحـات کـول و هـري خـوا تـه
هغـه ښـاغلی احمدشـاه پـلار د افغـان دي څـه سـو؟
د خلکـو تـوان د زړو ارمـان پـر هـر غريـب مهربـان
حاجي جمـال د پښـتنو د سـپرو خـان دي څـه سـو؟
چـــې پـــه ليـــدو يـــې ربړد بـــدل مخـــالفين د اســـلام
چې هم سردار و هم غازي محمداکبرخان دي څـه سـو؟
چـــې و منجـــي د پښـــتنو او هـــم غـــازي د وطـــن

هغــه ښــاغلی نادرخــان شــاه افغــان دي څــه ســو؟
زېب و زینت که په ځان وکړې چې خوشــحاله نــه ســې
که در په یاد کې چې ها تېر غشی کمــان دي څــه ســو؟

نوټ :-

د پورتنۍ سوانح مضمون کټ مټ د 1319 سنې د سالنامې څخه رانقل سوی دی.

۱-۲۷ مسلم

ښاغلی محمدرسول مسلم د محمدعلم زوی، یو پوه ادیب او نازکخیاله شــاعر دی، چې اشعار يې اجتماعي او اخلاقي جنبه زياته لــري. د طلــوع افغــان پــه ورځپاڼه، کابل مجله او د پښتو په مجله کې يې مضامين زيات مينــدل کېــږي. دی د خپل نامه سره مسلم ليکې، دا يې پخواني او زوړ تخلص دی، په اشــعارو کې هم له دې تخلص څخه کار اخلي، نسبت تر نثر يې د نظم و خــوا تــه ميــل زيات دی، په پښتو او فارسي کې يو شانته ليکنه کــولای ســي، تحصــيل يــې خصوصي او په شخصي صورت سره دی، په عربي او اردو ژبه ډېر ښه پوهېږي، له انګليسي څخه لږ لږ استفاده کولای سي، دې قابل قدره ليکــونکې د ډېــري مودې راپدېخوا ځان د شاعر او تکړه نويسنده په حيث سره ښکاره کــړی دی، په ماموريت کې يې د معلمی، مديريت، او اطاق د منشي توب دورې تېري کړي دي، اوس د وطن په شرکت کې د اجرائيه مــامور دی، د بهشــتي زېــور مفيــد کتاب چې د ديني مسائلو خزانه او مخصوصاً د ښحو د معلوماتو لــه پــاره دی د ده په قلم له اردو څخه په پښتو ترجمه سوی دی، د مــلا نصــرالدين فکــاهي کليات يې له عربي څخه په خوږه او دلچسپه ژبه پښتو کړي دي، بــل يــې لــه فارسي څخه مجموعه صحيه چې د روغتيا په باره کې دی پښتو کــړی دی. دا مجموعه نه ده چاپ سوې، د هزار و يک حکايت څخه يــې ځينــي حکايتونــه انتخاب او هغه پښتو ته را اړولي دي.

۱-۲۷-۱ د مسلم د کلام نمونه :

پښــــتونه وروره ولــــي نــــه کــــوې لــــه ځانــــه ګلــــه
بېځايــه وايــې غــر و پيــل کــړې لــه جهانــه ګلــه
کور کړې خراب د مسلمان په شپه يې لوټ کــړې غريــب
چــې ســې بنــدي بيــا نــو کــوې لــه قوماندانــه ګلــه
د خوني بــام دي نــه کــړ ګــل نــاوه دي نــه کــړه جــوړه

چــې ژمــی راغــی ورانــه ســوه، کــړې لــه بارانــه گلــه
بېکـــاره گــرځم ولـــي نـــه راځـــي ډوډۍ تيـــاره
لــه بــد طــالع څخــه شــاکې، کــړم لــه آســمانه گلــه
مدام مي پښــې دي غزولــي مــلا مــي مــا تــه پــه کــار
چې مفت مي نــه ســاتي کــوم لــه فلانکــې خانــه گلــه
د بل ډوډۍ تــه بــې عزتــه ځــوړي ســترگي وي ناســت
بــې حســه نــه کــوي د خپــل کښــته وجدانــه گلــه
نسته پر چــا بانــدې منــت نــه ملامــت دی بــل څــوک
لــه خپلــه ځانــه دي کــوه "مســـلمه" ځوانــه گلــه

نوټ :-

د پورتنۍ سوانح مضمون ښاغلي رشتين ليکلی دی، ما ســره لــه لــږ تصرف او تغيره رانقل کړ.

۱-۲۸ نومیالی

محمدانور نومیالی د حاجي محمدنعیم زوی، ښه پوه لیکونکی او د طبعي لرونکی شاعر دی، قدیم علوم یې درساً ویلي او په نورو علومو کې مطالعوي عبور لري، د معلوماتو ساحه یې ډېره پراخه او د هوښ قوه یې هومره تېزه ده چې د هر ناویلي کتاب مفهوم او لنډ مطلب په ډېره ساده او اسانه صورت سره را ایستلای سي. د فلسفې او روحیاتو له علمه سره خاصه مینه لري او تل په دې فکر کې دی چې د هغو د مجهولو قضایا وو حل دي په عملي صورت سره وکې، چنانچه د دغه شوق او ذوق په اثر سره یې د فروید د روح مقناطیسي هیپنوتیزم تجربه کړي مسایل راغونډي کړي او یو کتاب یې ځني جوړ کړی دی او څو نوري متفرقي رسالې یې چې یوه یې د کرهنې او بله د طبعیینو د طریقې ابطال او یوه هم د فراست په نامه دي، په طلوع کې نشر سوي دي. اوس د یوه بل کتاب په لیکنه چې علم الروح نومېږي بوخت دی. پروسږ کال په ترانسپورت کې کاتب و اوس د ګرشک د انکشاف د ریاست د نشریاتو په مدیریت کې کار کوي. د لیکني طرز یې اجتماعي دی، ګاهي وختي فلسفي مضامین هم لیکې.

۱-۲۸-۱ د نومیالی د کلام نمونه :

د شاعر ژوند

هغه رغ دی چې بیده زړونه په پاځي
په آهنګ یې د آسمان ملکې ناځي
د بهار د عندلیب د زړه نغمه ده
د کاروان د جرس ښکلې زمزمه ده
د شپانه د پردېسی د نل آواز دی
د حکمت په دفترونو کې یو راز دی

ښــه مظهــر دی د ســـپېڅلو احساســاتو
فلســـفه ده د خـــوش رنګـــو کائنـــاتو
د روحـــانو لـــه دنیـــا ســـره آشـــنا دی
د بېلتـــون مـــړو تـــه دم د مســـیحا دی
چـــې د آهـــه ســـره وزي لـــه ســـینې څـــه
تویـــوي وینـــې د ســـترګو لـــه چینـــې څـــه
د دردونـــــو نماینـــــده د ځګـــــر ږغ دی
ځیروونکــــی همېشــــه د کانــــه غــــوږ دی
د ســـــرتورو پټــــوونکی حمایــــــه ده
د یتـــیم و بـــې ســـایې ســـر تـــه ســـایه ده
دی زګېـــروی د زکنـــــدن ســـانده د بـــورو
د ظـــالم پـــر کـــوټې کـــار کـــوي د تـــورو
د غریبـــــو د غمجنــــــو زړو قـــــوت دی
و سرمســـــتو بـــدایانو تـــه آفـــت دی
چـــې د چـــا د بخـــت ډېـــوه ســـي پـــه ده بلـــه
ټولـــوي د تـــــاریکۍ هـــــره کمبلـــــه
دغـــه ږغ چـــې پـــه کـــوم ځـــای کـــې موجودســـي
هـــره ورانـــه یـــې آبـــاده پـــه مســـعود ســـي

۱-۲۹ حیدري

میر حیدر حیدري د ده په قول د 58 کـالو دی، یعنـي د هجـري شمسـي پـه 1279چې د قمري هجري 1314 او د میلادي1895سره مساوي بلل کېږي پـه یـوه علمي او ادبي کورنۍ کې پیدا سوی دی. د ده کورنۍ له اوله تر آخـره پـورې د علم، فضل، پښتو او پښتونوالي په مینه شهرت لري، زه د خپلې همدې خبـري د مصداق له پاره دا لازمه ګڼم چې د ده د کورنۍ په شاوخوا کې تر هغـه حـده چې ما د نوموړي ادیب څخه معلومات حاصل کړی دی، و ګرانو لوسـتونکو تـه تقدیم کړم.

۱-۲۹-۱ د پښتون ناظم میر حیدر کورنۍ:

پښتون ناظم د فیض الله صاحبزاده یاسین زي زوی او د افغانسـتان د جنـوبي خوا کټواز نومي مشهور ځای و او په کټوار کې بیا د عرض بیګي نـومي کلـي و، فیض الله صاحبزاده خپل لومړني تحصیلات د کټواز په همدې کلي کې وکـړه، وروسته تر هغه د درس لوستلو او انجامولو له پاره د هندوستان و خوا تـه ولاړ، چې د هندوستان له علماوو څخه هم استفاده وکړي او په هند کې یـې مـروج کتابونه ولوستل، خو بیا هم د ده هغه د میني تنده چې ده د علم سره درلـوده نه سوه ماته او د هند څخه و ایران او له ایران څخه د عربي ممالکو و خـوا تـه ولاړ، په دغه دباندني ملکو کې فیض الله صاحبزاده فقه، د فقه اصـول، میـراث (علم الفرائض)، احادیث، تفاسیر، صرف، نحوه، علم المعاني، منطـق، حکمـت، ریاضي چې هغه وخت د همدې علومو ویل رواج وو، وویل. که څه هم ده علوم په عربي ویلي وو، مګر په فارسي یې اشعار ویلای سول، او د غمګین د مثنـوي په نامه یې یو مکمل کتاب په فارسي ژبه لیکلی دی، خو سره له دومره قـدرت لرلو ده خپله پښتو هېره نه کړه او په پښتو یې خورا ډېر اشعار وویل، مګر زمـا لاس ته رانغلل صرف د نمونې په توګه د ده دا دوه د پښتو بیتونه وګورئ:

په هیڅ ډول مي د یار دیدن پرې نه ښود
که هــــر څــو و د رقیب راته تل غرېږ
د رقــیب په لاپو شـــــاپو بندواز نه وم
هجران سو زمری رامات یې کړ اورمبږ

په همدې ډول د فیض الله صاحبزاده اکا محمدعمر صاحبزاده هم د پښتو سره ډېره علاقه درلوده، چې د خپلې علاقې په اثر یې (درمختار) ټـول پـه پښـتو منظوم کړی او نن هم د ده د لمسي یعني عبدالله صاحبزاده څخه موجـود دی. د سید فیض الله صاحبزاده ورور چې عبدالکریم صاحبزاده نومېدی، هم عـالم او د پښتو ژبې یو ښه شاعر و، د اشعارو مجموعه یې زما و لاس ته نه ده راغلې، مګر دا یو څو بیته یې لاس ته راغلل :

چــې بــدر د نــاخن هــلال پــر ســر کــړ
لمرله شرمه ســر پــه ځـای د مــازیګرکړ
قد زېبا ستا چې سر لوړ کـړ لهشمشــاده
ســروي ســر د ســلامی پــه زانــو ورکــړ

۱-۲۹-۲ د میر حیدر حیدري د پښتون ناظم د تحصیل دوره :

څرنګه چې د پښتون ناظم پلار په کوچنیوالي کـې مـړ دی؟، نـو دی وایي چې زما اکا د کټواز د عرض بیګي له کلي څخـه د قنـدهار د ارغنـداب و جوی لاهور نومي کلي ته په کډه ولاړ او زه یې هم د ځان سره بـوتلم او خپـل ابتدایي تحصیل مي له خپل اکا څخه وکړ، وروسته تر هغـه د قنـدهار د لاري پښین او د پښین په شاوخوا کې په تحصیل بوخت ســوم، فقــه، ادبــي علــوم، صرف او نحو، احادیث، تفاسیر مي په همدې سفرونو کې وویـل او پــه همــدې سلسله کې تر کوهاټه پورې ما د علم له پــاره ســفر تــه دوام ورکــړ او بیرتــه قندهار ته راغلم. په قندهار کې د څه عمر له پاره په خپل کور کې وم خــو بیــا

هم زه خپل اکا تشويقولم چې خپل تحصيل ته دوام ورکړم او ما هم د علم ډېر شوق درلود، هغه و چې د قندهاره بيا و چمن ته ولاړم او دا وار مـې سـفر تـر دهلي، اګرې او مدراسه پورې اوږد سو او بيا په مدراس کې ما د علامه مولـوي صاحب ابوالوفا قندهاري د علم شـهرت واروېـد او بېلـه ځنـډه مـې د دکـن حيدرآباد و خوا ته چې نوموړی مولوي صاحب دغلتـه و، عـزم وکـړ او د ده د شاګردانو په ډله کې حساب سوم. دا پښتون ناظم په قام ياسين زی دی چې د پښين د اوسېدونکو يو خيل دی، دی اوس د قلات په خاله کې استوګنه لري.

۱-۲۹-۳ د پښتون ناظم د پښتو سره د مينې پيدا کولو عوامل :

که څه هم د ده مينه د خپلې پښتو ژبې سـره ډېـره او د خپـل اکـا عبدالکريم صاحب زاده شاعر په لاس د ده روزنه سوې او دی هـم د پښـتو د مينې او محبت سره آشنا و، خو بيا هم د مولوي ابولوفای قندهاري صحبت پر ده اثر وکړ، مولوي ابوالوفا صاحب د هند په حيدرآباد کې اوس يو لوی پښـتون عالم دی او د قندهار په طلوع افغان کې يې اشتراک درلود، کله چې بـه دغـه اخبار راورسېد نو پښتون ناظم به هغه لوست او د خپل استاد په توصيه به يـې ورځ په ورځ مينه لا هم ډېرېدله او د زماني غيب اللسان سوځوونکې اشعارو به دی و خپلې خوا ته لکه کهربا کشاوه، او د رحمان بابا دې بيت :-

که چا لار د عاشقۍ وي ورکه کړې
زه "رحمان" د عاشـــقانو رهنما يم

په مصداق به يې ده ته د خپلې ژبې سره د عشق رهنمايي کوله.

۱-۲۹-۴ د پښتون ناظم د شاعرۍ دوره :

پښتون ناظم چې خپل هغه علوم چې ده د مولـوي ابوالوفـا صـاحب څخه ويل و پای ته ورسول نو سمدستي د قندهار و خوا ته را رهي سـو او تـر

خپله کوره يې ځان راورساوه، د ده و کور ته رارسېدل او د نظمونو شروع کېدل و، اول وار چې ده کوم کتاب منظوم کړی دی هغه د فقې يو کتاب و، چې د والاحضرت سردار محمدهاشم خان د افغانستان د فقيد صدراعظم په نامه يې مسمّی کړ او نوم يې تحفأ الهاشميه کښېښود، دا کتاب د900بيتونو په حدودو کې ليکل سوی دی، پس له دغه يې د ميراث علم الفرائض يو کتاب منظوم کړ چې نوم يې د ميراث رساله وه او په 750بيتو کې ليکل سوی دی. څرنګه چې دا کتاب خلاص سو ښېله دې څخه چې دی دا کتابونه د چاپ له پاره و چا ته ورکړي او څوک يې تشويق او ترغيب کړي، ده د بل کتاب په ليکلو پيل وکړ چې دا کتاب د بيالوژی کتاب دی، او ده يې نوم پوره انسان ايښی دی او د انسان د اعضاو تشريحي موضوع ده او 1500بيتونه پکښي ليکل سوي دي او يو کتاب د ادبي حکاياتو په نامه چې1000بيته دی او هم د پوهانو افکار چې1500 بيتو ته رسېږي او بل د افغانستان مجمل تاريخ دی چې 3000 بيته دی.

۱-۲۹-۵ د پښتون ناظم د مطبوعاتو سره پېژندګلوي :

دی وايي چې ما په 37 کلنۍ کې د يوه اسلامي تاريخ د نظم په ليکلو پيل وکړ او دا تاريخ مي په 300 بيتو کې وليکه او د مطبوعاتو و رياست ته مي راوړ، څرنګه چې د هغه وخت د مطبوعاتو مستقل رئيس ښاغلی صلاح الدين سلجوقي و نو ده زما کتاب وليد او وې ويل چې زه خو په پښتو نه پوهېږم که څه هم ستا نظمونه و ما ته سليس معلومېږي خو بيا هم دا کتاب زه و ادبي ټولنې ته محول کوم چې دوی څه نظريه ليکې، څرنګه چې هغې ټولنې هغه تاريخ مجمل وباله او و ماته يې د مفصل تاريخ د نظم کولو هدايت راکړ، نو ما هم د هغې ورځې څخه د تاريخ په منظوم کولو شروع وکړه او آشنايي مي د

مطبوعاتو سره فایمه سوه، پس له دغه وختــه څخــه ده د افغانســتان د لــوی تاریخ په نظم کولو شروع وکړه او د خپل ټینګ عزم او نوي شاعرۍ په برکــت په دغه کار موّفق سو چې تر اوســه یــې د فردوســي د شــاهنامې پــه ډول دا وروسته منظوم تاریخونه لیکلي او چاپ ته آماده کړي دي :

1. تر اسلام دمخه د افغانستان تاریخ په 15000 بیتو کې.
2. د اسلام په ظهور کې د افغانستان تاریخ په 4500بیتو کې.
3. د میرویس نیکه تاریخ په 2500بیتو کې.
4. د احمدشاه بابا تاریخ په 3000 بیتو کې.
5. په نونسم قرن کې د افغانستان تاریخ په 9000بیتو کې.
6. د کوشانیانو تاریخ په 4000بیتو کې.

د دغو ټولو اوسنیو تاریخونو مجموعه چې ده منظوم کړي دي 35740 بیتو ته رسېږي.

ځرنګه چې ما ته د ده د خبرو څخه ښکارېږي دی دا کــار و ســر تــه رسېدلی نه بولي او نه په دې کار کې په پښتني خدمت د پښتو په لار کې ځان سترې بولي، د ده د احمدشاه بابا د تاریخ له 3000بیتو څخه لانــدني بیتونــه د نمونې په ډول رانقلوم :

۱-۲۹-۶ د حیدري د شعرنمونه:

د احمدشاه بابا خویونه

چـــې رږغبـــږي مـــوّرخین لـــه دې ټولواکـــه
ګانـــه کبـــږي معتـــدل شـــاه لـــه اخلاقـــه
ډېـــر پابنـــد د اوامـــرو مـــــذهبي و
ولاړ ټینـــګ پـــر عـــرف عـــاداتو پښـــتني و

چــې اعمــال افعــال د ده تــه کاتــه کېــږي
لــــه شـــــاهانو عــــــادلانو حســــــابېږي
ټولــواک کــړ وصــيت زامنــو تــه تــل داســي
مجرمـــان چـــې هـــيڅ وخـــت نـــه کـــړي مثـــل تاســـي
بـــل ويلــي دوی تـــه داســـي وه نومـــوړي
لـــه کورشـــه د ځـــان منـــع کـــی وګـــړي
بحـــث مجلـــس د علمـــاوو بـــه همـــېش کـــړئ
او حرمـــت بـــه د ســـيد او د درو ېـــش کـــړئ
د ټولـــواک دينـــداره زښـــته ډېـــر عـــزت و
لـــه غيرتـــه يـــې همـــدا رنګـــه حالـــت و
ګنهکـــار يـــې لـــه ګنـــاه کولـــه تېـــره
لــه ضــعيف ســره يــې کــړه کمينــي ډېــره
ظالمـــــانو او غلـــيم تـــــه داســـــي وړ و
ډار يـــې نـــه کـــاوه همـــېش بـــه پـــه کـــاروړ و
لـــه دينـــي عزتـــه هـــيڅ وخـــت خـــالي نـــه و
او دغـــه شـــاني يـــې تعصـــب ملـــي نـــه و
د خپل ملک په نېک مشفق په شـان د پـلار و
پـــر مجرمـــانو د خـــارج بانـــدې قهـــار و
دا ټولـــواک و جـــوانمرد حـــق پېژنـــدونکی
د احســـان پـــه هـــيڅ وخـــت نـــه و هېروونکـــی
لـــه نـــادره چـــې احســـان و شـــاه ليـــدلی
کـــور د ده يـــې لـــه تاراجـــه و ســـاتلی
د ښـــاغلي چـــا ليـــدلی امســـاک نـــه و
ډار او حـــس او تکبـــر د ټولـــواک نـــه و
ښــه اعمــال صــالحه يــې پــه دې شــان دي

پـــه همـــت او بزرگـــي يـــې شـــاهدان دي
نـــو پـــه دې حيـــث مـــوّرخين پښـــتانه واړه
مدحـــه کـــړي د دې ټولـــواک پـــه لـــوړه غـــاړه
او اکثـــــره پښـــــتانه د دغـــــه غـــــولي
احمدشـــــاه لـــــه اوليـــــاو ځخـــــه بـــــولي
دغـــــه لـــــوى افتخـــــارات د ده بالـــــه ســـــي
ورتـــه گـــوره درانـــه څـــړه پـــه تالـــه ســـي

نوټ :-

د ښاغلي حيدري د پورتنۍ سوانح مضمون د ښاغلي ژواک پـه قلـم ليکل سوى، او د کابل مجلې د 1332 سنې په 340 مه شماره کـې خپـور سـوى دى، ما کټ مټ رانقل کى.

۱-۳۰ پښتون

محمدرسول پښتون د حاجي خدايار زوی يو مقتدر او فيلسوف ليکونکی دی، مضامين يې علاوه پر ادبي نزاکت او پختګی باندې فلسفي باريکۍ هم لري، چې ويونکې ته د ده فاضلتوب او علميت له ورا څرګندوي. په رسمي ماموريت کې يې د سرحدداری، علاقه داری، قوماندانۍ او په اقتصادي شعباتو کې يې د نماينده ګۍ او شرکتو د رياست چوکۍ اشغال کړي. دغه پښتون په فارسي او پښتو ژبو کې ښه خوندر د نظم او نثر مضامين ليکلای سي، مګر ميل يې نسبت تر نظم د نثر و خوا ته زيات ليدل کېږي. په خواصو کې ذاتاً حق ګويه، صادق، وطن پرسته او د ښو احساساتو لرونکی سړی دی، د ليکني طرز يې اجتماعي او فلسفي دی، د عشقي اشعارو له ليکلو څخه يې طبعاً او ملکاً بد راځي.

۱-۳۰-۱ د پښتون د کلام نمونه :

هم بحر هم طوفان يم

نه پوهېږم چې انسان يم که ملکه که پېريان يم
په جلي قلم ليکلی پر خلقت باندې عنوان يم
يا چمن يمه شين سوی يا خزان يمه پرېوتی
يا ورمه يمه د ګلو يا پخپله ګلستان يم
يا د يار د مخ آئينه يم يا پخپله جانانه يم
د هر ګوښي ننداره يم په ډولو ډولو عيان يم
نه هغه يم نه دغه هسي خوشي بهانه يم
ګورئ څه يم لا به څه سم چې د ټولو داستان يم
نه سور ګل يم غوړېدلی نه نسيم يم الوتلی

چې په بوی باندې یې پایم د هغه باغ باغبان یم
نه ډېوه یمه لګېږم نه پتنګ یم چې کړېږم
د آشنا د مخ شغله یم پرېوتلې پر جهان یم
نه هنداره د ښایست یم نه پخپله نمایښت یم
یو تعمیر یمه جوړ سوی چل د بله څخه بیان یم
چې په غشو یې د سترګو زخمي کړی یم د درګو
د هغو وینو سېلاب یم چې هم بحر هم طوفان یم

۱-۳۱ مستغني

عبدالعلي مستغني د ملا رمضان زوی په قوم هوتک په 1293 قمري کال د کابل په بالاحصار کې زېږېدلی دی، د مرحوم مستغني ابايي مېنه د قندهار د کـلات د حکومت د سيوري په کلي کې ده. مګر ځينو نيکه ګانو يې پـه کـوم نسـبت چې لا تر اوسه معلوم نه دی له هغه ځايه راغلي او د کابل د ميدان د بيني بادام په کلي کې يې هستوګنه غوره کړېده. آخوند ملا رمضان د مرحـوم مسـتغني پلار په افغانستان کې د هغه علماوو څني و چې د استادۍ مقام يې درلود، مـلا رمضان د علم د زده کړي له پاره د سوات، بونير، پېښور او نورو ځايو ته مسافر سوی او پردېسۍ يې ګاللي دي، وروسته د متداوله علومو له زده کړي څخـه د سوات بابا جي ته ورغی او طريقه يې وکړه او بيرته خپل وطن ته راغـی او پـه ډېره لږه موده کې يې د پوهي او علمي مقام زوړ د امير شېرعليخان غوږ ته ور ورسېد، نو دی يې راوغوښت او د هغي مدرسې تدريسي او اداري چاري يې ور وسپارلې چې هغه امير شېرعليخان په بالاحصار کې تاسيس کړې وه، هر کلـه چې امير شېرعليخان مړ او امير عبدالرحمن خان پاچا سو د هغه مخالفـت پـه نسبت چې د هغو تر منځ و، ملا رمضـان لـه کابـل څخـه لـوګر تـه ولاړ او د محمدآغې په کلي کې په تدريس لګيا سو، څه موده وروسته د کابل په شرعي محکمه کې مفتي سو.

په دې وخت کې چې امير حبيب الله شهزاده و، د ده له ديندارۍ، علم او پوهي خبر سو، دی يې د خپل ښوونکې په حيث وټاکه او تر وروستنۍ سلګۍ پـورې يې د خپل معظم استاد احترام او قدر کاوه، نو په دې نسبت چې د ده پوهـه او علميت هر چا ته څرګند و او د ده شهرت دی پرې نښود چې په کليو او ګوښه ځايو کې هستوګنه اختيار کړي، نو د افغانستان پـه مرکـز (کابـل) کـې يـې هستوګنه غوره او په دې ښار کې مرحوم مستغني دنيا ته راغی.

مرحوم مستغني عموما له خپل بزرگوار پلار څخه خپله زده کړه کړې او د وطن له نورو علماوو څخه يې ډېر لږ تعليم کړی دی، له متداوله علومــو څخــه يــې مبادي منطق، يوناني فلسفه، د کلام علم، فقــه شــريفه پــه لازمــه او مروجــه اندازه په عربي مدرسو کې زده کړي وه، خو د پښتو او پاړسو په ادبياتو کې يې لوی لاس درلود، پښتو يې مورنۍ ژبه وه منگر د عربي او پاړسو ژبې يې کسبي وې، د مرحوم مستغني طبع زښته ډېره روانه وه، چې په يــوه هفتــه کــې بــه يې ډېر فرمايشتي اشعار جوړول، دی دومره د خپلې طبعي پــه روانــۍ ډاډه و چې د سراج الاخبار د ادبي برخي عهده داري يې منلې وه، مستغني په هيــواد کې لومړنی شاعر و چې د ده اجتماعي او اخلاقي آثار د وطــن پــه اخبــارونو او جريدو کې خپاره او عام او خاص ځني مستفيد سوي دي، يو څه موده د سراج الاخبار مصحح او بيا د حبيبيې په مکتب کې د ادبياتو معلــم و، مســتغني پــه نجوم او رمل او حساب او هندسه کې هم ځانله مطالعه کوله، د ده عزت النفس دومره قوي و چې د خپل وخت فضلاووته يــې تــن نــه ايښــوده، مســتغني د شجاعت او لوړ همت خاوند و.

دی د سقاو د انقلاب په زمانه کې قندهار ته تللی و، نو هــر کلــه چــې انقــلاب خلاص سو او اعليحضرت شهيد محمدنادر شاه پاچا سو، کابل ته راغــی او پــه کابل کې چې ادبي انجمن تاسيس سو نو دی يې هم په غړو کــې وټاکــل ســو، مرحوم مستغني د 60 کالو په عمر په 1352 قمري کال کې د 1312 شمســي کــال سره سم د حوت په 21 د يکشنبې په ورځ په ملکې شفاخانه کې له دې جهانــه څخه سترگي پټې کړې او مړ سو، مرحوم مستغني په رشتيا سره ډېــر لــوی او مقتدر شاعر و، ده په قصيده، غزل، مثنوي، قطعه، رباعي، مخمــس، مســدس، ترکيب بند او ترجيع بند کې لوی لاس درلود او ځکه چې طبع يې ډېره روانــه وه نو ځينو به دی د شعر ماشين باله، مستغني د وخت د تقاضا ســره ســم پــه فارسي کې ډېر اشعار ويل او ډېري مشهوري قصيدې لري، په پښتو کــې هــم

ښه اشعار لري، د ده اشعار د وطن په اخبارونو او جريدو کې ډېر نشــر ســوي دي، مګر لاندينۍ قصيده يې موږ ګرانو ويونکو ته د نمونې په ډول سره وړاندي کوو.

۱-۳۱-۱ د مستغني د کلام نمونه:

خپله ژبه

هــر ملــت چــې ســي ګويــان د خپلــې ژبــې
مطالــب يــې ســي آســان د خپلــې ژبــې
ښــه دی زده کــړه هــر مطلــب پــه خپلــه ژبــه
پښــتانه ســي ترجمــان د خپلــې ژبــې
ګفتګــوی پــه پــردۍ ژبــه کــړي تــر کومــه
مګــر نــه لــري امکــان د خپلــې ژبــې
تــه افغــان پــه پــردۍ ژبــه دي تحريــر دی
ولــي نــه کــوې افغــان د خپلــې ژبــې
پــه پــردۍ ژبــه تحريــر و تقريــر مــه کــړه
زده کــړه زده نوشــت و خــوان د خپلــې ژبــې
هــر ملــت د خپلــې ژبــې صــحت غــواړي
ولــي نــه کــوې درمــان د خپلــې ژبــې
ورکــاوه بــه شــي پېغــور پــه هــره ژبــه
خــوک چــې نــه وي زبــان دان د خپلــې ژبــې
نــه پــوهېږې چــې پښــتو پښــتون يــادېږي
ولــي نــه يــې نکتــه دان د خپلــې ژبــې
چــې پوښــتنه ورنــه وســي نــه پــوهېږي
بيــا بــه وکــوي ارمــان د خپلــې ژبــې
کــه خــوک زده کانــدي ســل ژبــې دا کمــال دی
دا کمــال نــه دی نقصــان د خپلــې ژبــې
ښــه ده ښــه ده چــې پــه ســل ژبــې دانــا يــې
ولــي مــه کبــږي نــادان د خپلــې ژبــې
پــه هــيڅ ژبــه دا بيــان کــولای نــه ســم

کـــه هـــر خـــو کـــوم بيـــان د خپلـــې ژبـــې
خـــدای دي هېـــره خپلـــه ژبـــه لـــه چـــا نـــه کـــه
رشـــتيا وايـــم جـــار قربـــان د خپلـــې ژبـــې
پـــه بـــازار د پـــردۍ ژبـــې ســـودا مـــه کـــړه
ســـودا ښـــه ده پـــه دوکـــان د خپلـــې ژبـــې
پـــه ګلـــزار د پـــردۍ ژبـــې ګلچـــېن مـــه ســـه
چـــې رنګـــين دی ګلســـتان د خپلـــې ژبـــې
خپلـــه ژبـــه ســـود و زيـــان د هـــر ســـړي ده
هـــر څـــوک مـــومي ســـود و زيـــان د خپلـــې ژبـــې

نوټ :

د مرحوم مستغني د سوانح مضمون ما کټ مټ د کابل مجلـې څخـه رانقل کړی دی[1]

۱-۳۲ بېنوم

دا معاصر اديب چې وروسته به يې له شعر او شاعرۍ څخه ښه خبر سئ د يوې لويې کورنۍ يو مشهور فاضل او په قوم او ملت دردمن او غمجن پښتون دی، د وطن او ملت او خصوصاً د اسلام له پاره د ده د والد مجاهدې او کوششـونه،لکه لمر څرګند او ښکاره دي، ده پخپل کلام او شعر کې بېنوم تخلص غـوره کـړی دی او مورږ يې هم صرف په دې نامه يادوو.

بېنوم د پاخه فکر، قوي ارادې، ښه تدبير خاوند دی، عزم، همت، صبر، حوصله، پاکې او دينداري، راستي او صداقت د ده غوره او ښکاره صفات دي، سربېره پر دغه يو زړه ور او توريالی عسکر هم دی، چې د وطن په ډېرو داخلي او خارجي

جګړو کې يې د ياد وړ خدمتونه او لويي کارنامې کـړي دي. د قـوم اصـلاح او آرامي او قراري د ده د ژوند اوله آرزو ده، تقريباً 54 کاله يې د ژوندانــه ډېـري تودې سړې ليدلي دي او ډېري سختي پېښي يې د خپل فکر په مرسته فيصله کړي دي، په ټولو چارو کې د پخې تجربې او رسا فکر خاوند دی، د ده علمي او سياسي معلومات هم ډېر ښه دي، څه شي چې له اوله د ده سره ملګري ســوي او د ده زړه يې بې آرامه کړی دی هغه د قوم درد دی او همـدا شـی د خپلــې شاعرۍ د آغاز سبب بولي، لکه چې وايي :-

چې په غــــــم کې د قام شومه
په زړګي بې آرام شــــــــومه
اوسه پورې مي خوله چپ وه
اوس شروع په کلام شــــــومه

۱-۳۲-۱ د شعر ديوان :

د 1319 ش په آخر کې ما د ده يو وړوکی ديوان ليدلی و، له هغه وخت څخه د ده د اشعارو اثر پر ما پروت دی، بيا په 1322 ش کې يې يو بل لوی ديوان موږ وليــد چې تر 600 صفحو زيــات او تقريبــاً 12000 بيتــه دی، دا ديــوان د مضــامينو او موضوعاتو په لحاظ د خوشحال ديوان تــه ورتــه دی، هــر ډول قــومي، ملــي، سياسي، تاريخي، عشقي، تصوفي، اجتماعي او اخلاقي مضامين پکښــي بيــان سوي دي، دا رنګ د شعر اکثري نوعي هم پکښي سته، لکــه غزلــي، ربــاعي، قطعه، قصيده، مثنوي، ترجيع بند او نور، مګر په دې برخه کې شاعر له پخوانو پابنديو څخه وتلی دی او په نوي طرز يې هم ځيني اشعار ويلي دي، دغه نــوي طرزونه يې حقيقتاً ډېر خواږه او خوندور دي ښايي چې وروسته بــه يــې څــه نمونې وښودل سي، دا کليات د ببنوم ديوان نومېږي، اصلي نسخه يې چې پــه خپله د ښاغلي ببنوم په خط ده، د پښتو ټولنې ځينو ملګرو ليدلې ده، او دوی يې اشعار خوښ کړي دي.

۱-۳۲-۲ د ده اشعار او کلام :

د بېنوم په اشعارو کې که څه هم هر ډول مضامين سته، مگر عموماً دا درې برخې لري:

1. عشقي او تصوفي
2. اجتماعي او اخلاقي
3. سياسي او قومي

لاندينۍ دوې منظومې يې د کلام د نمونې په ډول سره گرانو ويونکو ته ليکم:

۱-۳۲-۳ د بينوم د کلام نمونه:

چې وړوکې سره مور که — يا له ورور ه سره ورور که
داسي کړه له غريبانو — هر غريب په اوږه سور که
هر غريب لکه ماشوم دی — هر ماشوم د سترگو تور که
په خدمت و هر غريب ته — ځان له مړ د آخر اور که
هوښياري شرافت نه دی — د وړوکو چې لوی زور که
له انصاف له عدله ليري — چې د کوندو سر سرتور که
د هغه زړگی به خوږ شي — د يتيم زړگی چې خور که

غوښي خورمه د خپل ورور — غلا کوم له حکومته
د عزت خاوند چې راشي — زه يې کړمه بې عزته
چې مظلوم عريضه راکړي — وې وهمه څو لغته
سلام کله د چا اخلم — چې به کم شم له شوکته
اشاره په سر کومه — دا مي دی له سياسته
خپل عزيز په سپکه گورم — ورته ډېر له حقارته
په "بېنوم" به لعنت وايي — که شي پوه له حقيقته

نوټ :-

د بېنوم دغه پورتنۍ سوانح ښاغلي رښتين ليکلې او د کابل مجلـــې د 1325کال په 8 ګڼه کې خپره سوې ده، ځکه چې دی يې د خواهش پـــه اثـــر لـــه نامه څخه ليري سوی او په تخلص سرې اکتفا کړېده، نو زه مجبوره يم او د پلار د نامه له ليکلو څخه يې د نه معلومات لرلو په نسبت معافي غواړم.

د دې تکړه اديب نوم د ادبياتو د تاريخ پـــه حوالـــه او د نـــوابي د يـــوه مکتوب په اثر سره فضل اکبر دی.

۲ تعليقات

۲-۱ آشنا

په تذکره کې د پښتو ليکوال او شاعر عبدالباري آشنا پيژندنــه راغلــې چــې بشپړه نده، خو له دې تذکرې څو کاله وروسته مرحوم استاد عبدالرووف بينوا په اوسني ليکوال کې د عبدالباري آشنا په باب ځينې اضافي معلومات ليکلي چې زه د هغه د خبرو لنډيز راوړم.

په اوسني ليکوال کې راغلي چې آشناپه ۱۳۰۵ هـ ش کال کې په کندهار کې د بالاکرز په سيمه کې زيږيدلی دی، ،لومړنی زده کړې يــې د ميــرويس بابــا پــه لېسه کې کړي او په ۱۳۲۷ هـ ش کال کې د احمد شاه بابا له لېسې څخه فارغ شوی دی، په ۱۳۳۲هـ ش کال کال کې د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي لــه پښتو څانگې څخه فارغ شوی او د احمدشاه بابا په ليسه کې د ښــوونکي پــه توگه په دنده گومارل شوی دی، پــه ۱۳۳۵ هـــ ش کــال د همــدې ښــوونځي مرستيال دنده ورکړل شوې او وروسته په ۱۳۳۶ هـ ش کال کې يــې د يــادې شوې ليسې د مدير په توگه کارکړی دی. په ۱۳۳۷ هـ ش کال کې د ليســې د مديريت سربيره د پوهنې دمدير په توگه هم کار کړی دی،په ۱۳۳۹ هـ ش کال کې د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي په تدريسي هييت کې د پوهيــالي پــه رتبه وظيفه ورکړل شوه، چې د شخصي ستونزو له امله يې دا کار پريښود اوپه همدې وخت کې يې د وړيو د اودلو په فابريکه د مراقبت د مدير په توگه په کار پيل وکړ.

په اوسني ليکوال کې راغلي چې آشنا په ۱۳۳۶ هـ ش کال کې د (ادبيات) په نامه يو کتاب ليکلی او په طلوع افغان کې خپورشوی چې وروسته بيا دوه ځله

مستقل چاپ شوی دی او د مطبوعاتو ریاست له خوا یې د رحمن بابا لـومړی جایزه ترلاسه کړې ده.
په اوسني لیکوال کې بینوا د آشنا د نثر یوه نمونه هم راوړې او ویلـي یـې دي چې ده (آشنا) هیڅ شعر نه دی ویلی، له نجیب او بینـوا وروسـته سـرمحقق زلمي هیواد مل په فرهنګ زبان و ادبیات پښتو کې، چې په ۱۳۵۶ هــ ش کـال چاپ شوی، د آشنا په اړه لیکلي چې آشنا له لیکوالی سربیره شاعر هم و، د ده د یوه شعر یو بیت یې هم راوړی او د آشنا د مرګ کال یې هـم ښـوودلی دی. آشنا په ۱۳۴۷ هــ ش کال له نړۍ سترګې پټې کړې دي: (۲۳: ۳۶)

۲-۱-۱ د آشنا یو بیت له فرهنګه :

برایي مې دا زخمي زړه ناقرار کړم   په جهان جهان غمویې ګرفتارکړم

۲-۲ محمد نجیم اریا

محمد نجیم آریا د مرحوم خان محمد خان زوی په ۱۲۹۸ هـ ش کال کې په ګردیز کې زیږیدلی دی.
ښاغلی آریا په ۱۳۰۷ هـ ش کال کې کابل ته راغی او په حبیبې لیسه کې شامل شو. نوموړی د مرحوم قلعه بیګي عبدالغني خان ګردیزي وراره اود نائب سالار غازي ببرک خان ځدران خوریه وه، چې د افغانستان د استقلال ترلاسه کولو په جنګونو کې سهم درلود.
د محمد نجیم آریا د ماموریت دوره:
له حبیبیې لیسې څخه تر فراغت وروسته د انیس ورځپاڼې د سرمحرر په حیث مقرر شو.
له هغه وروسته یې په ډیلي کې د افغانستان په سفارت کې یوڅه وخت کار وکړ او په ۱۳۲۹هـ ش کال بیرته له مطبوعاتو سره یوځای شو او د انیس ورځپانې د مسوول مدیر په حیث وټاکل شو. ښاغلی آریا یوڅه وخت په کندهار کې د طلوع افغان جریدې مسوول و،له هغه وروسته د ګرځندوی اداري د مسوول په توګه مقرر شو، له دې وروسته د افغانستان پیژندنې د عمومي مدیریت مسوولیت ور په غاړه شو، په همدې وخت کې یې په اندونیزیا کې د باندونګ په لسم کنفرانس کې د افغانستان د استازي په توګه ګډون وکړ، چې د ښه لیاقت له امله د دې کنفرانس د ټولو ګډون کوونکو هیوادونو د مطبوعاتي پلاوي د ویاند په حیث وټاکل شو.
نوموړی په ۱۳۴۴ هـ ش کال د اطلاعات او کلتور وزارت د مرستیال په حیث مقرر شو.
محمد نجیم آریا د شهید میوندوال له نږدې دوستانو او همکارانو څخه و او د دموکرات مترقي ګوند په تاسیس کې یې له میوندوال سره همکاري وکړه ،د

میوندوال تر شهادت پورې د دې ګوند مرستیال وه او وروسته بیا تر وفات پورې یې د دموکرات مترقي ګوند مشري په غاړه درلوده.
آریا وروسته زنداني شوی او په زندان کې د جسمي او روحي شکنجو لاندې هم راغلی دی، د زندان څخه له خلاصیدو وروسته پیښور ته مهاجر شو او هلته یې سیاسي فعالیت پیل کړ، د جمعیت اخبار یې د مقاومت ترعنوان لاندې خپراوه. له هغه وروسته بیا امریکا ته مهاجرشو او په تکزاس ایالت کې یې د افغانستان له آزادۍ څخه د دفاع لومړنۍ انجمن رامنځته کړ.
محمد نجیم آریا په ۱۳۷۲ هـ ش کال کې وفات شوی دی.
د مرحوم آریا ګڼ شمیر مقالې په بیلابیلو اخبارونو کې چاپ شوې دي او نور آثار یې په لاندې ډول دي.

۲-۲-۱ د محمد نجیم آریا آثار:

۱ ـــ مبارزه در راه آزادی
۲ ـــ پشتونها کیستند از کجاهستند باکې مربوطند.
۳ ـــ تاریخ مختصر گردیز.
۴ ـــ افغانستان و تجاوز شوروي.
۵ ـــ میوند وال(شرح زنده گي).
۶ ـــ خدا در قرآن(رساله تحقیقي)
۷ـ زنده گی من شرح حال خودش است(ناتمام).
نوموړي اشعار هم ویلي دي

۲-۲-۲ د محمد نجیم آریا د دري شعر نمونه:

پیری رسید و مستی طبع جوان گذشت
فصل بهار رفت وگل ارغوان گنشت
یک قطره آب خوردیم و دریا گریستیم
خیراز جهان ندیده و عمر از جهان گذشت

د مرحوم اریا وروستی شعر چې د ناروغۍ پر مهال یې ویلی دی:

از لحدناله بر آرم من آوارهء ملک
خاک برسر تهء خاک دگران خفته ام
وطنم رفت زدست همتی ای نسل جوان
چشم امید به نیروی شما دوخته ام (1: 4)

۲-۳ محمد شاه ارشاد

ښاغلي نجیب په خپله تذکره کې دمحمد شاه ارشاد لنډه پیژندنه راوړې چې له نورو ضروري خبرو سربیره د ده د کلام نمونې هم نه لري. له ده وروسته عبدالروف بینوا د ارشاد په باب په اوسني لیکوال کې پوره معلومات لیکلي چې لنډیز یې زه دلته راوړم،محمد شاه ارشاد په ۱۲۹۶ ش کال کې د پروان ولایت د بگرام په یوزباشی کې زیږیدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې په کور کې له خصوصي ښوونکو پای ته رسولي دي او ۱۳۱۵ ش کال کې د کابل په دار العلوم کې شامل او په ۱۳۲۲ ش کال کې له دغه دارالعلوم څخه فارغ شو.نوموړی په ۱۳۲۷ ش کال د عدلیې وزارت د مفتش په حیث گومارل شوی.په ۱۳۳۰ ش کال کې د قندهار د مطبوعاتو لوی مدیر او د طلوع افغان ورځپاڼې مسوول چلوونکی وټاکل شو.

په ۱۳۳۴ هـ ش کال کې د پروان د ورځپاڼې مسوول مدیر او په ۱۳۳۶ هـ ش کال کې د هیواد د نشراتي موسسې د آمر او د هیواد ورځپاڼې د مسوول مدیر په حیث وټاکل شو.(۵: ۵۴)

په زندان خوړلي نومې تذکره کې ښاغلي رفیع هم د ارشاد بشپړې سوانح راوړې دي. محمد شاه ارشاد له پښتو سربیره په فارسي هم لیکنې کړي او له عربي یې ډیر آثار ترجمه کړي دي، د" اسلام په غرب کې " یو اثر ژباړلی چې د طلوع افغان اداري له خوا نشر شوی دی.

ښاغلی ارشاد د تور له کودتا (۱۳۵۷ هـ ش) وروسته بندي شــو او لــه زندانــه ژوندی را ونه ووت.(۱۹: ۲۱)

د حبیب الله رفیع په بل اثر پښتو کتاب ښود کې د محمد شــاه ارشــاد لانــدې آثار یاد شوي دي.

۲-۳-۱ د محمد شاه ارشاد آثار:

۱ـــ د طلوع پلوشه ، کندهار،ګڼ کسان، د طلوع افغان اداره، ۱۳۳۰ ش کــال، د طلوع افغان اداره.

۲ـــ د عشق جلوه (د شعر مجموعه)،کابل د مطبوعاتو وزارت ۱۳۴۴ ش کــال، دولتي مطبعه.(۲۰: ۳۱)

۲-۳-۲ د ارشاد د شعر نمونه:

کوشش

شیوه د ســعیې پــه ژونــد کــې لــه دریــاب نــه زده کــړه
بــې ثبــاتي د دې جهــان هــم لــه حبابــه زده کــړه
په سرکې شور په زړه کې اور ســترګې لــه اوښــکو ډکــې
رنــګ د طوفــان لــرل لــه موجــه د ســحابه زده کــړه
پــه ســوز ګــداز کــې تبســم لــه حــال د شــمعې ځنــې
د خــار او خــس پــه جفــا صــبر لــه ګلابــه زده کــړه
اســره د ګــل کانــدې هغــه چــه ســوز دعشــق نــه لــري
مزه د مینې د پتنګ پــه جفــا صــبر لــه ګلابــه زده کــړه
پېښــو تــه تــن ورکــول زړه، لکــه ســندان نیــولی
ســرګرداني پــه دې جیحــون کــې لــه ګردابــه زده کــړه
ژړا فریــــاد د دزړه لــــــه اوره لا لمبــــه زیــــاتوي
پــه ښــه دقیــق نظــر دغــه راز لــه کبابــه زده کــړه

پـــه کوښـــښ نشـــي میســـر خـــاورې د یـــار د پښـــو
نارســـــایي دلتــــه د زلفــــو لــــه طنابــــه زده کــــړه
هلتــه بــه وصــل شــي مــراد تــه پــه اســانه ســره
کــه تواضــع دې پــه رفعــت کــې لــه رکابــه زده کــړه
چــه همــت لــوړوي وړوکتــوب مــانع دســعیې نشــي
د اعــــــتلا راز د ذرې لــــــه ذېرشـــــــتابه زده کــــــړه
تنهــــایي نــــه گــــرزي مــــانع د ارتقــــا دپــــاره
په یک تنهـا صـورت شـاهي پـاس لـه آفتابـه زده کـړه
صــحرا د غــم شــوه راحــت گــاه د لیونــو د پــاره
راحــت د ځــان همــیش دعقــل لــه ذهابــه زده کــړه
ویښ توب په ژوند کې شي بلا راحـت لـه خلکـو یوسـي
په دې جهـان کـې آسـایش راشـه لـه خوابـه زده کـړه
نیــاز د زړه د لفــظ لــه نــازه مســـتغني ښـــکاریږي
پـــه پټـــه خولـــه راز د معنـــاوو لـــه کتابـــه زده کـــړه
هــره خبــره چــې لــه زړه نــه وي اعجــاز گانــه شــي
اثـــر د شــــعر د وینـــا لـــه آب و تابـــه زده کـــړه

۲-۴ محمودشاه ابوالوفا

د دې تذکرې بل لیکوال محمود شاه ابوالوفا دی د ده په باب هم ښاغلي نجیب لنډ معلومات راوړي، له ده وروسته سرمحقق زلمي هیوادمل په فرهنگ زبان و ادبیاتو پښتو کې د ابوالوفا د ژوند او آثارو په باب معلومات ورکړي دي.

ابوالوفا افغاني یا محمود شاه مشهور په ابوالوفا الافغاني د افغانستان د معاصرې دورې له ادیبانو څخه و، په ۱۲۶۹ هـ ش دنیا ته راغلی او په ۱۳۵۴ هـ ش د هندوستان په د کن کې مړ شوی دی.

ابوالوفا یو دیني عالم او له اسلامي علومو د پوره مطالعې خاوندو، نوموړي په ۱۳۴۸ ق کال کې د حیدر آباد په د کن کې د احیاء المعارف نعمانیه په نامه یوه علمي موسسه جوړه کړه او د دغې موسسې له لارې یې شاوخوا شل جلده کتابونه تصحیح، تنظیم او خپاره کړي دي.مولوي ابوالوفا د تجوید علم په برخه کې د (دلیل القرآن بزبان پشتو) په نامه کتاب لیکلی او همدارنگه شعرونه یې هم ویلي چې په طلوع افغان کې خپاره شوي.

استاد ابوالوفا الافغاني په پښتو، اردو، پارسي، او عربي ژبو ښه پوهیده او په دغو ژبویې د لیکلو پوره توان درلود.(۲۳: ۱۱)

۲-۵ ګل پاچا الفت

د پښتو ادبیاتو د معاصرې دورې لیکوال ګل پاچا الفت په باب هم په دې تذکره ډېر کم معلومات راغلي دي. له نجیب وروسته په اوسني لیکوال کې د ګل پاچا الفت د ژوند او کارنامو په باب او همدارنګه حبیب الله رفیع هم په پښتو کتابښود کې د ښاغلي الفت ټول آثار معرفي کړي دي، ګل پاچا الفت د میر سید پاچازوی د سید فقیر پاچالمسی په ۱۲۸۷ ش کال کې د لغمان د عزیزخان په کڅ کې زیږیدلی دی.

علمي تحصیلات یې په غیر رسمي مدرسوکې کړي او د خپل وخت مروج علوم، لکه صرف، نحو، منطق، تفسیر، حدیث، معاني او بیان یې د ننګرهار او کابل له مشهورو استادانو څخه لوستي دي.

په ۱۳۱۴ ش کال کې د انیس ورځپاڼې په اداره کې د کاتب په حیث مقررشو. په ۱۳۱۵ ش کال کې د هغه وخت د انجمن ادبي (چې بیا پښتو ټولنه شوه) د تألیف او ترجمې څانګې غړی شو، چې د زیري اخبارېې هم چلاوه، په ۱۳۱۸ ش کال کې د پښتو ټولنې د صحافت د مدیریت مرستیال شو، په ۱۳۱۹ ش کال کې د پښتو ټولنې د لغاتو او قواعدو د څانګې مدیر شو. په ۱۳۲۰ ش کال کې د اصلاح ورځپاڼې د پښتو برخې مشاور شو او په همدغه کال د پښتو ټولنې لوی مبصر او د کابل مجلې چلوونکی و ټاکل شو. په ۱۳۲۵ ش کال کې د ننګرها د اتحاد مشرقي د جریدې مدیر شو، په ۱۳۲۷ ش کال کې د ننګرهار د قبایلو مدیر شو او په ۱۳۲۸ ش کې د خلکو له خوا د ملي شورا په ۷ مه دوره کې وکیل وټاکل شو او بیا د ملي شورا دوهم معین وټاکل شو. په ۱۳۳۱ ش کال کې د لغمان د قرغیو د خلکو له خوا د ملي شورا د اتمې دورې په وکالت و ټاکل شو، په ۱۳۳۴ ش کال کې د جلال آباد د خلکو له خوا د لویې جرګې وکیل شو او په ۱۳۳۵ ش کال کې په لومړۍ رتبه د پښتو ټولنې مشر وټاکل شو او ترڅنګ یې د کابل پوهنتون ادبیاتو په فاکولته کې د پښتو ژبې استاد هم و.

ښاغلي الفت په پښتو او پاړسي ژبه هم نثرلیکلی او همدارنګه په عربي ژبه يې هم مقالې لیکلي دي.

د ده شعر ډېر سلیس، روان، خوږ او په عین حـال کـې لـه ابتکـاره ډک دی، ډېرنازک اونوي خیالات يې په زړو ساده الفاظو کې ځای کړي او ډېر زړو او لـه نظره لویدلو مضامینوته يې نوی خوند او رنګ ورکړی دی.

په نظم او نثر کې د پوه استدلال خاوند دی، په تېره بیا د ده منثور اشـعار او د نثر خوږې ټوټې له هره حیثه زړه وړونکـې دي او پـه دې ټوټـوکې اجتمـاعي دردونه په ښو اغیزناکو الفاظو کې بیانوي.(۵: ۹۱)

د حبیب الله رفیع په (پښتو کتابښود) نومي اثر کې د ګل پاچاالفت دغه آثـار معرفي شوي:

۲-۵-۱ د الفت آثار:

۱ـــ ادبي بحثونه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۳۲ ش کال، د کابل عمومي مطبعه.

۲ـــ بله ډیوه، کابل،پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ ش کال، عمومي مطبعه.

۳ـــ پښتو سندرې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۵ ش کال، عمومي مطبعه.

۴ـــ په افغانستان کې د اسلام خپریدل،(ژباړه) لیکونکی میرغلام محمد غبار، کابل، تاریخ ټولنه، ۱۳۳۸ ش کال، دولتي مطبعه.

۵ـــ څه لیکل یا لیـک پوهه،ننګرهار،داتحادمشـرقي اداره،۱۳۲۸ ش کـال، د اتحاد مشرقي مطبعه.

۶ـــ د آزادۍ پیغام، کابل، ن ،د کابل عمومي مطبعه.

۷ـ د پسرلي نغمه،کابل،پښتو ټولنه،۱۳۲۰ ش کال، عمومي مطبعه.

۸ـــ د زړه وینا،کابل، پښتوټولنه،۱۳۴۱ ش کال، د پـوهنې مطبعـه، آفیسـتي چاپ.

۹ـــ عالي افکار، ننګرهـار، د اتحـاد مشـرقي اداره، ۱۳۲۷ ش کـال، د اتحـاد مشرقي مطبعه.

۱۰ــــ غوره اشعار، کابل، پښتو ټولنه ، ۱۳۳۴ ش کال ، عمومي مطبعه.
۱۱ــــ غوره نثرونه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ ش کال، دولتي مطبعه.
۱۲ــــ لغوي څیړنه ، کابل ، پښتوټولنه، ۱۳۲۱ ش کال، عمومي مطبعه.
۱۳ــــ لوړ خیالونه او ژور فکرونه ،(انتخاب، ترجمه، تألیف)، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ ش کال، دولتي مطبعه.
۱۴ــــ لیکوالي املاء او انشاء ، کابل ، پښتو ټولنه ، ۱۹۶۱ ع ، دولتي مطبعه.
۱۵ــــ ملي قهرمان ، کابل ، د قبایلو مستقل ریاست ، ۱۳۴۴ ش کال، د پوهني مطبعه.
۱۶ ــــ منطق ، کابل ، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ ش کال ، دولتي مطبعه.
۱۷ ــــ نوی سبک او نوی ادب ، کابل ، د مطبوعاتو ریاست ، ن ، دولتي مطبعه.(۲۰: ۳۸)

د مرحوم الفت شعري کلیات ښاغلي شهرت ننګیال او نثري کلیات ښاغلي محمد اسمعیل یون تهیه کړي دي. له کلیاتو پاتې متفرق نثرونه یې سرمحقق عبدالله بختانی ټول کړي او چاپ کړي دي.

ګل پاچا الفت د ۱۳۵۶ هـ ش کال د قوس په ۲۸ مه نیټه وفات شو او د لغمان د عزیز خان کڅ کې خاروته و سپارل شو.

۲-۵-۲ د ګل پاچا الفت د نثر نمونه:

بېګناه بندي

پر پړدی ـ دابې ګناه بندي پر پړدی!

مه ویریږئ- د ده په ازادولو کې هیڅ خوف او خطر نشته- فساد او شرارت له ده نه پیدا کیږي.

دده بندي کول لویه ګناه ده .

دا هغه یوسف دی چه د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لویدلی دی.

که دی له زندانه راووزي ستاسې اینده سـنجولی شـي او ستاسـې دبلـې ورځې غم خوري.

پر ېږدی- دابې ګناه بندي پر ېږدی!

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي

تاسی دغه ښکلی موجود په تورو څاګانو کې مه غورځوئ

په زندانونو کې يې مه اچوئ.

په ليوانو او پړانګانو يې مه خورئ-

پر ېږدی- دابې ګناه بندي پر ېږدی!

دی به ستاسې دګډوډو او پريشانو خوبونو صحيح تعبيرونه وکړي.

ډيرې سختې مبهمې او مجملې غوټې بـه پرانيـزي . دی دراتلـونکي حـال پيشبيني کولی شي.

دطبيعت په رمزونو اواسرارو پوهيږي.

دجوي اوفلکي اوضاعو اقتضاآت ور معلوم دي.

پر ېږدی- دابې ګناه بندي پر ېږدی!

دده آزادۍ باندی علم او پوهه زياتېږي وطن رڼا کيږی، ړانده بينا کيږی.

دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښـه سـلوک کـوي - دی ډيـر پيچـومي اوارولې شی، ډيری ، کږې لاری سمولی شي او ډير مشکلات حل کولی شي.

ما خوب ليدلی چه دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کښيني.

ښه فکروکړئ

دابندی څوک دی؟

پس له ډير فکره وايم :

«فکر دی فکر !!» (۵: ۹۶)

۲-۶ محمد انور ایوبي

دمحمد انور ایوبي د سوانحو په باب مو هم د ښاغلي نجیب په تذکره کې معلومات ولوستل تر کومه ځایه چې ما نورې پښتو تذکرې او له فرهنګیانوسره مصاحبې کړي د نوموړي په هکله مې نور معلومات و نه موندل.

۲-۷ غلام محی الدین ایوبی

غلام محی الدین ایوبي د دې تذکرې بل لیکوال دی چې د ده پیژندنه د تذکرې په اصلي متن کې راغلې د نوموړي په باب د پښتو معاصر لیکوال پرته په نورو پښتو تذکرو کې معلومات نه دي راغلي.

۲-۸ محمد نادر ایوبي

په دغه تذکره د محمد نادر ایوبي په باب ډیر لنډ معلومات راغلي، له دې تذکرې وروسته استاد عبدالروف بینوا په اوسني لیکوال کې د نوموړي سوانح راوړي دي، محمد نادر ایوبي د محمد سرور ایوبي زوی په ۱۳۰۸ ش کال کې په کندهار کې زیږیدلی، نوموړي خپلې لومړنۍ زدکړې دکندهار په میرویس لیسې، حبیبیه او غازي لیسوکې کړي او د کا بل د تجارت لیسې څخه یې په اعلی درجه شهادت نامه اخیستې او لوړې زدکړې یې د کابل پوهنتون په حقوقو پوهنځي کې سرته رسولې دي.

ښاغلی ایوبي (د ۱۳۴۳ کال څخه تر ۱۳۴۶ کال) پورې په امریکا کې د افغانستان د شاهي دولت لوی سفارت اتشه وه په همدې وخت کې نوموړي له رسمي ماموریت سربیره د واشنګټن (هارورد پوهنتون) د سیاسي علومو او بین المللي مناسباتو په څانګه کې د مافوق لیسانس درجه حاصله کړه.

د د ه مورنۍ ژبه پښتوده په فارسي، انګریزي او اردو ژبو هم ښه پوهیده، د پښتو ژبې تکړه نثر لیکونکی و او نظم یې هم کله کله لیکه.

د محمد نادر ایوبي آثار د کندهار په طلوع افغان او د هلمند په جریده کې زیات خپاره شوي دي، نوموړی دوه چاپ شوي اثار ، چې یو یې په دوه ټوکه کې سیاسي نظریات او بل یې په درې ټوکه کې اقتصادي نظریات دي، همدارنګه ده ځینې لنډې قیصې او ناولونه، لکه سپین او ملغلره او پاینات هم لیکلي دي.(۷: ۱۳۹۴)

حبیب الله رفیع په پښتو کتاب ښود د نوموړي دا لاندې آثار معرفي کړي دي.

۲-۸-۱ د محمد نادر ایوبي آثار:

۱ ــــ اقتصادي نظریات(لومړی ټوک) ، کندهار، ۱۳۳۷ ش، د کندهار دولتي مطبعه.

۲ ــــ اقتصادي نظریات (دوهم ټوک)، لاهور،۱۴۲۴ هـ ق ،دوهم چاپ.

۳ ـــ اقتصادي نظريات (دريم ټوک) کندهار، ن ، د کندهار دولتي مطبعه.
۴ ـــ سياسي نظريات (لومړی ټوک)، کندهار، د طلــوع افغــان اداره،۱۳۳۷ ش کال، د کندهار دولتي مطبعه.
۵ ـــ سياسي نظريات (دوهم ټوک)، هلمند، ن ، د ګرشک دولتي مطبعه.(۲۰: ۴۶)
محمد نادر ايوبي دعرفان، فلسفې او روحياتو په نامه نور کتابونه هم ليکلــي او په وروستيو کلونو کې چاپ شوي دي.

1. سپين اومرغلره : (پښتوادبی داستان) دکندهار ولايت دطلوع افغان په ورځپاڼه کې په پرله پسې توګه نشرشوی دی.
2. اسلام :چې پر پنځو برخو (حقوق ،سياست ،اقتصاد،تصوف اوفلسفي) باندې مشتمل دی په کويټه کې چاپ شوی دی.
3. دوی څوک وو؟ : د يوسلو پنځو تاريخي او ريښتني داســتانو او قصــو مجموعه ده په کويټه کې چاپ شوی دی
4. عرفان : دا اثر هم په لاهورکي چاپ شويدی.
5. روحيات يا علم النفس په کال ۲۰۰۷ميلادی کې په لاهور کــې چــاپ شوی دی.
6. فلسفه : په کال ۲۰۰۶ميلادی کې کويټه کې چاپ شويدی
7. حقوق : په کال ۲۰۰۶ميلادی کې په لاهور چاپ شويدی
8. دافريقا جغرافيايي ،تاريخي او اجتماعي مسايل (ناچاپ)
9. دانسان ستونزي (ناچاپ)
10. علم اوايمان (ناچاپ)
11. د حق او باطل تاريخی سير (ناچاپ)
12. دتاريخ ځينې هيرې شوي پاڼې (ناچاپ)

محمد نادر ايوبي په ۱۳ هــ ش کال کې د امريکا په متحده ايالاتو کې وفات شو.

۲-۸-۲ د محمد نادر ایوبي د نثر یوه بیلګه:

دسوسیالزم عمومی ګټی :

داقتصادیونو په عقیده دسوسیالزم یوه لویه ګټه داده چه دټولنې ګټې ته لومړی مقام ورکوي یعنې دټولنې ګټې په فرد دمخه بولي که داسي پیښه سي چې د جامعې او فرد ګټه سره متضاده سي هلته سوسیالزم دجامعې ګټې ته ترجیح ورکوي ځکه نو په سوسیالیزمي رژیم کې تل عمومي ګټوته په درانه نظر کتل کیږي او دهغه پراساس نقشې جوړیږي پرهمدې اساس دسوسیالزم په برخه کی شخصي انحصارات له مینځه ایسته کیږي او ټولنه د فردي انحصاراتو دضرر څخه په امان پاته کیږي او له بلې خوا څخه په ټولنه کې بیکاري نه پاته کیږي ځکه چې عرضه دتقاضاء پراساس تولید او له دي کبله داضافي تولید مخ نیول کیږي چه دغه موضوعګانې په سرمایه داري اقتصاد کې دلوبو بحرانو سبب کیږي خو په سوسیالزم کې دغه ډول بحرانونه پیښیږي دخلکو په اجتماعي ژوند او د فکر په سویه کې ښکاره توپیر نه راځي هغه اخلاقي معایب چه په ټولنه کی دسرمایې او شخصي ملکیت څخه پیدا کیږي له منځه وزي ځکه چې علت ورکیږی دخلکو ترمینځ درواغ ویل او یو بل ته په سپکه کتل د دښمنۍ کمبله تولیږي په سوسیالیزم کې محرومیتونه نسته ځکه چې ټول خلک دخپل کار حاصل او ثمره اخلي هیڅوک مفت خوره نه پاتی کیږی جنایتونه چې دبیکارۍ او ملکیت څخه پیدا کیږي له منځه وزي همداسې له بل پلوه ملي عایدات دیوه صحیح پروګرام او پلان له مخې دخلکو دنماینده ګان له خوا څخه کنترول او مملکت دخلکو ترمینځ په عادلانه ډول توزیع کیږي چه دغه موضوع هم افراط او تفریط چې په سرمایه داري نظام کې موجود دی له منځه باسي او پردغه اساس په یوه ټولنه کې دطبقاتو توپیر او تضاد دمنځه څخه اخستل کیږي ځکه چې هلته بیا سرمایه داره ډله او اجوره خوړونکې ډله نسته بلکه هلته به یوازې آزاد او

خوشحاله کارکونکي موجود وي دخلکو صحي حالت سميږي ځکه چه پرخلکو دومره فشار نسته چه دخپل ځان صحت غوښتني او خوشحالی ته موقـع ونـه لري ټول به د ټولووي هر څوک به ټولو ته کارکوي هرڅوک به خپـل سـعادت دټولو په سعادت کی لټوي دسپين سرو او کوچنيـانو او نـورو معيوبينـو سـره دټولنې له خوا ښخه مرسته کيږي دسوسيالستي پوهانو په عقيده د دوی ټـول کوششونه ددې له پاره دی چه دنړی دخلکو مادی او معنوی ژوندون ته سمون ورکړي خلک د بدبختی او ذلت ښخه ساتي.

دخلکو افکار او قواوې د دې په عوض چې رقابتونو او يود بل ددښمنی له پـاره په کار واچول سي علمي او تربيتي چارو ته متوجه کيږي هغه مضـر اجتمـاعي حوادث چې دملکيت او سرمايه داری دعلت له کبله دزروکلودبشري تاريخ په شاهدی پرانسانانوناوړه اثرات اچولي وه پـه سوسـياليزم کـې اسـته کيـږي دانسانانو په ټولو شئونو کې د وحدت مساوات له پاره نوې دروازې پرانيـزي او دانسان ښکلی مقام د خطر ښخه ساتي.(۷: ۱۳۹۵)

۲-۹ غلام فاروق ايوبي

غلام فاروق ايوبې د دې تذکرې بل ليکوال دی د دې ښاغلي د سوانحو په باب هم يواځې استاد عبدالقدوس نجيب په (پښتو معاصر ليکوال) اثـر کـې چـې تاسو ولوستل معلومات راوړي په ګڼ شمير کتابخانو کې چې ما کـومې پښـتو تذکرې کتلي او يا مې د پښتنو ليکوالو او فرهنګيانو سره مرکې کـړې د غـلام فاروق ايوبي په باب مې معلومات نه دي پيداکړې.

۲-۱۰ عبدالخالق اخلاص

په دې تذکره مو د عبدالخالق اخلاص په باب یوڅه ولوستل، په اوسني لیکوال کې عبدالروف بینوا د ده(اخلاص)بشپړسوانح داسې را اخیستي، عبدالخالق اخلاص د ملاجان آخند زاده زوی په ختېه ساپی په ۱۳۱۹ هـ ق کال کې د رجب المرجب په میاشت د جمعې په ورځ د کونړ په دهوز کلي کې زیږیدلی دی، د ده پلار یو ښه عالم او د فکر خاوند و، د خپل زوی له پاره یې داسې نوم و ټاکه چې د رجب المرجب د حروفو په یوځای کولو سره د جمل په حساب د ده د تولد تاریخ جوړیږي.

ده په خصوصي ډول زدکړې کړي،عربي او فارسي کتابونه یې له پلار څخه لوستي دي، خو احادیث او تفاسیر یې یوځای بل ځای ویلي دي،اخلاص له کوچنیوالي څخه د پښتو لیکل او لوستل پیل کړي.

ښاغلي اخلاص په ۱۳۰۳ ش کال کې د نظامي کنډک کاتب او بیا پسې د کنډک مشرۍ رتبې ته ورسید، په ۱۳۱۰ ش کال کې د قو م له خوا دملي شورا وکیل وټاکل شو، بیا په ۱۳۱۶ ش کال کې د پښتو ټولنې غړی شو چې له هغه ځایه د مشرقي اتحاد د اخبار معاون مقررشو او څه موده وروسته بیرته د پښتو ټولنې د لغاتو د څانګې د مدیر په توګه وټاکل شو.

عبدالخالق اخلاص پرپښتو سربیره په فارسي ژبه هم نظم او نثر لیکلای شو. د ده زیاتره آثار د کابل په مجلو او د اتحاد مشرقي او د هیواد په نورو اخبارو کې خپاره شوي دي.(۵: ۴۸)

حبیب الله رفیع په په پښتو کتابښود کې د اخلاص یو اثر معرفی کړی:

۲-۱۰-۱ د عبدالخالق اخلاص آثار:

۱ ــ تصحیح التلاوت فی علم القراءت ، پیښور، سردارګهرک سنګهـ، ۱۹۲۷ ع، رفیق عام پریس ــ لاهور.(۲۰: ۲۹)

دا رساله یې د تجوید علم په باب په نظم کې لیکلې.

۲ ـــ سیف الامان دا د اخلاص صاحب یو بل منظوم اثر دی، په دغه اثـر کـې د ګوډ ملا او د منګلو د ۱۳۰۳ لمریزکال بغاوت یې له پیله نه تر پایه پورې لیکلی.
د دې کتاب په باب معلومات د قلمي نسخې څخه اخیستل شوي او د چاپ کال یې نه دی ښودل شوی.
۳ ـــ نهضت پښـتو: دا د عبـدالخالق اخـلاص یـوه دري منظومـه ده،چـې د افغانستان د اوومې هجري پیړۍ د نامتو شاعر ابونصر فراهي د نصاب ا لصبیان په طرزیې ویلې او پښتو ضروري نو مونه یې په فارسي پکې معرفي کـړي دي.
دیادولو ده چې د ابونصر فراهي نصاب الصبیان دعربي ژبې د زدکړې لپاره دي او ورځنې عربي لغتونه په دري بیتونو کې ترجمه کوي او د اخلاص دا اثر بیـا د پښتو لغتونو دا ډول معرفي ده، دا د ابونصر فراهي تر کتاب وروسته د دې طرز دویم اثر دی او دریم اثر یې هم د « پښتوـــ دري نصـاب الصـبیان» دی چـې عظیمي جوزجاني لیکلی او د اخلاص له اثر سره همزولی دی.
۴ ـــ نورستان یا جدید الاسلام، دا د ښاغلي اخلاص بل اثر دی په دې اثر کـې یې د نورستان د خلکو کلتوري ژوند څېړلی چې ډېر جالـب او پـه زړه پـورې مواد لري،په دې منثور اثر کې د دوی قومیت او له اسلام نـه وړانـدې احـوال، میړنتوب او وسله،رنګ او قیافه، کسـب اوګټـه وټـه،خوراک او جامې،میلمـه، تعلیم او تربیه، ژبه او الفـاظ، رسـوم او عـادات، واده د ولادت رسـوم او نـوم ایښودل، د ښځې یا د څښتن مرګ، هیڅ ښځه د مړې ښځې لرګي نه سـېزي، طلاق یا ښځه خرڅول، د مړي خرڅول، دمړي تجهیز، جرګې مرکې اودجګـړو فیصلې، قتل او زنا، د قرض اصول او معـاملات، آشـنایي پالل،حمـایتي پـلار، رسمي دعوتونه، د ډوډۍ خوړلوتنظیم، اقتصادي او حکایت تر عناوینو لانـدې په زړه پورې مواد راغلي دي.
دا اثر د ۱۳۱۸ هــ ش کال په سالنامه کابل کې خپور شوی دی.

۵ ـــ د استقلا څلورمه جبه، د ښاغلي اخلاص دا اثر د افغان ـــ انګلـيس پـه دريمه جګړه ليکل شوی، ښاغلي حبيب الله رفيع د دې کتاب د سمون، لمنې، او نښلونې چارې ترسره کړې او په ۱۳۶۵ هـ کال چاپ شوی دی.
عبدالخالق اخلاص په ۱۳۶۷ ش کال کې د ورپېښې ناروغۍ له امله د پښتونخوا په صوابۍ کې وفات شو او مړی يې هم هلته خاورو ته وسپارل شو.(۲۱: ۱۱۴)

۲-۱۱ محمد اعظم ايازي

محمد اعظم ايازي هم د پښتو ژبې يو له هغو ليکوالانوڅخه دی چــې ښــاغلي نجيب په دې تذکره کې د نومونړي د ژوند په هکله يو څه ليکلي، له ده وروسته د پښتو په نورو تذکرو او اثاروکې د ښاغلي محمد اعظم ايازي دژونـد او آثــارو په باب پوره معلومات راغلي چې لنډيز يې زه دلته راوړم.
ښاغلی محمد اعظم ايازي په قوم ځدراڼ په ۱۲۵۷ ش کال کې په کندهار کــې زيږيدلی او په ۱۳۳۵ ش کال کې وفات شوی دی.
د ايازي کورنۍ د غازي سردار محمد ايوب خان سره له وطنه جلاشوې وه ځکه نو ده مختلف هيوادونه، لکه ايران، ترکيه او هندوستان ليدلي وو.
او آخر ته په کوټه کې يې ځای نيولی او هلته يې تر اعداد يې پورې تعليم کړی او د لسم جماعت فارغ التحصيل و، په اردو، انګريزي ښه پوهيده، په ۱۳۰۳ ش کال کې بير ته افغانستان ته راغی.
د پښتو په صرف او نحوه کې يې ښــه زيــار ايســتلی او ښــه لاس يــې پکــې درلود،ښاغلي ايازي شعر نه وايه خو په نثر کې ښه پــوخ ليکــونکی و. محمــد اعظم ايازي ډير صاف، ساده، حليم بردبار او هرچاته تسليم سړی وه، که هرڅو ډير تاوان به چا ور ورساوه خودی يې مقابلې ته تيار نه و او دچا سره يې شخړه خوښه نه وه.

وايي چې په امانيه عصر کې هغه وخت چې امان الله خان قندهار ته تللی وه او د قندهار د خرقې په زيارت کې يې وينا کوله نو ايازي ورته ژړل، خو شــاوخوا چې يې وکتل بل چانه ژړل نو ده په ډېره جدي لهجه نارې کړې:
" اې د غوايي قامه ولې نه ژاړئ ؟"
د ده مقالې او ترجمې په پښتو مجلــه او د کابــل پــه مجلــه او د انــيس پــه ورځپاڼه کې ډيرې خپرې شوي دي.(۵: ۱۱۲)
سرمحقق زلمي هيواد مل هم د محمداعظمايازي په هکله په فرهنــګ زبــان و ادبيات پشتوکې ليکلي چې نوموړي په کوټه کې خپل تحصيلات پايته رسولي ، د کندهار او کابل په ادبي ټولنو کې يې کار کړی د نوموړي پارســي، او ترکــي ژبې هم زده وې. او په پښتوګرامر ښه پوهيده، د پښتو لغاتو په راټولو کې يــې زحمتونو ګاللي او دغه آثار يې تاليف کړي دي:
۲-۱۱-۱ د محمد اعظم ايازي آثار:
(۱) قواعد پښتو (۲) اصول مقاله نويسي (۳) الفاروق (۴) لس زره لغتونه (۵) د پښتو ګرامر (۶) رياضي و جغرافيه براى صنوف ابتدايي مکاتب.(۲۳: ۶۲)
حبيب الله رفيع بيا په پښتو کتابښود کــې د محمــد اعظــم ايــازي درې اثــار معرفي کړي دي.
۱ـــ پښتو نحو، کابل، د انيس اداره، ن ، عمومي مطبعه.
۲ـــ قواعد پښتو، کابل، پښتوټولنه، ۱۳۱۸ ش کال، عمومي مطبعه.
۳ـــ لس زره لغتونه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ ش کال، عمومي مطبعه.(۲۰: ۴۵)

۲-۱۲ محمدیوسف ایازي
د دې تذکرې بل لیکوال محمد یوسف ایازي دی، له نجیب وروسته په نورو پښتو تذکرو کې د نوموړي په باب معلومات نه دي راغلي، کوم معلومات چې ما د محمدیوسف ایازي په هکله ترلاسه کړي، هغه د نورالله اوریا د ماسترۍ تیزس څخه چې په ۱۳۹۰ کال کې یې بشپړکړی او همدارنګه د مرحوم ایازي د کورنۍ څخه دي.

محمد یوسف ایازی د محمد علم خان ایازي زوی او دمحمداعظم ایازي لمسی په ۱۲۸۳هـ ش کال د کندهارښار په یوه درنه علمي کورنۍ کې زیږیدلی دی.ځینې تحصیلات یې په خپله کورنۍ کې بشپړ کړي او د نورو تحصیلاتو په اړه یې بشپړ معلومات په لاس کې نشته ځکه چې د مرحوم د کورنۍ یواځینی کشری زوی چې د ده د مړینې پر وخت د پنځو میاشتو و،له هغه سره هم کوم معلومات نشته،دمحمد یوسف ایازي د دندو او کار په هکله کوم معلومات چې په لاس کې لرو هغه دادي چې مرحوم په۱۳۰۵ هـ ش کال دکندهارد ښارپه یوه ښوونځي کې دمعلم په توګه دنده درلوده،په ۱۳۱۹ هـ ش کال د ثور په۱۴ نیټه په کندهارکې د طلوع افغان د ورځپاڼې د مدیر مسؤل په توګه وټاکل شو او تر ۱۳۲۹ هـ ش کال یې دا دنده پرمخ یوړه.وروسته له ۱۳۲۹هـ ش کال څخه د کندهاردښاروال د مرستیال په حیث وټاکل شو اوبیا د هلمندپه ولایت کې داطلاعاتو اوفرهنګ د رییس په توګه مقرر شو، اروښاد ایازي په ۱۳۶۲ هـ ش کال په کندهار کې ومړ

۲-۱۲-۱ دمحمدیوسف ایازي آثار:
د اروښاد ایازي د زوی په وینا "کله چې په ۱۳۷۱ل کال په کندهار کې اوضاع کړکیچنه شوه نو مونږ خپل کور چې د کندهار په نوي ښارکې ؤ له هرڅه نه ډک پرېښود او یوازې ځانونه مو یو امن ځای ته ورسول، دوه - درې اونۍ وروسته چې خپل کورته راستانه شوو نو زما د پلارتول آثار چې تقریباً

درې - څلور بکس کتابونه او فلمي اثار وو څه يې سوځول شوي وو، څــه يــې څيرې څيرې د کورپه انګړ کې تيت او پاشان پراته وو او يــو څــه نــوريې هــم خلکوله ځانوسره وړي وواودکارشی يې مونږته نه وورا پرېښې."(۱:مرکه)

يواځې دې ده دوه اثره چې په کندهار کې چاپ شوي او زما لاســته راغلــي معرفي کوم:

۱ـ دکتاب نوم:(د بيت المقــدس ســاتنه) دخــارجي منــابعو څخــه د اروښــاد محمديوسف ايازي ترجمه دترجمې کال ۱۳۲۸ هـ ش .

خپرندوی: سنځرخپرندويه ټولنه /کندهارچاپ کال: ۱۳۸۶ش

۲ـ دکتاب نوم : د انګريزانو پنجابی جاسوس

ژباړن : اروښاد محمد يوسف ايازی

خپرندوی: سنځرخپرندويه ټولنه /کندهار،چاپ کال ۱۳۸۷ هـ ش.

۳- باغوان د رابندرناتهـ ټاګور اثر دی چې په ۱۳۲۱هـ ش کــال محمديوســف ايازي ژباړلی او په همدغه کال په طلوع افغان کې چاپ شوی او بيا په ۱۳۳۶ل کال په ۲۵ بيلابيلو ګڼو کې د دوهم ځل لپاره په طلوع افغان کې خپــور شــوی دی.(۲: ۵)

۲-۱۳ محمد انور ایازي

محمد انور ایازي د دې تذکرې یو بل معاصر لیکوال دی، چې د سوانحو په باب يې یواځې استاد نجیب معلومات راوړي، د نوموړي په هکله په هیڅ بلې پښتو تذکره کې معلومات نه دي راغلي.

۲-۱۴ لعل محمد احمدي

د ښاغلي نجیب په تذکره کې مو د پښتو ژبې د یادشوي لیکوال په بـاب څـه یادونې ولوستې، خو له ده وروسته د لعل محمد احمدي پـه بـاب څـه نـه دي لیکلي شوي اونه زما له نظره تېر شوي دي.

۲-۱۵ نظر محمد اڅک

په دې تذکره کې د نظرمحمد اڅک د ژوند په هکله یوڅه معلومات راغلي، لــه ښاغلي نجیب څخه ځوکاله وروسته عبدالرووف بینوا په اوسني لیکــوال کــې لیکلي: نظرمحمد اڅک د لعل محمد زوی په ۱۳۰۹ هــ کال د کندهار د شــاهي طبیلې په کوڅه کې زیږیدلی دی.

نوموړی د پښتو او فارسي ژبو ښه نثر لیکونکی تېرشوی او په پښتو ژبه یې هم شعرونه ویلي دي.

د نوموړي آثار په اتفاق اسلام او طلوع افغان کې زیات خپاره شــوي دي خــو د مستقلو اثارو نومونه یې نه دي ذکر شوي.

د ماموریت دوره یې زیاته په قبایلو او مطبوعــاتو کــې تېــره شــوې ده او پــه وروستیو کې یې د داخله وزارت دقلم مخصوص مدیر هم پاتې شوی.

۲-۱۵-۱ د نظر محمد اڅک د نظم نمونه:

ساقي جام راوړه بهار سو باغ وراغ ټول لاله زار سو
غوټۍ بیا په مسکیدو سوه بلبلان په نڅیدو سوه
آبشار بیا وهي موجونه بوراګان کړي اتڼونه
هله زما د زړه همرازه تر تاجارشمه د مسازه
راته خلاصه میخانه کړه وروسته ډکه پیمانه کړه
نه خو غل شته نه غدار شته نه غماز شته نه رویبار شته
وچی شونډې زړه بې شوره دا خمارحال ته مي ګوره
نن دی وار دی که څه داد کړې په خپل داد مې خاطر ښاد کړې
نورډیل نه ښایې تلوار که له سروره مې خمار که
ستاتر سرو سترګو درجار شم ترتا وګرځم نثار شم
اې زما د زړه همدمه ! زړه مې وچاودی له غمه

خوش مشربه خریدار یم ترتا وګرځم نثار شم
ډکی ډکی پیمانې کړه نن له موږه یارانې کړه
ستا تر ډک جام سپیلنی شم ستا کرم ته دې واری شم
ترتا وګرځمه راشه د زخمي زړګي دوا شه
ما ته راکه د تاک وینه چه مې یخه شي پرې وینه
له عالمه بیګانه شم یوه نوې افسانه شم
له زاړه فکره پرواز کړم ځانته نوی جهان ساز کړم
یو جنون اویو هستي وي په شرابو کښې مستی وي
دسرونا بو پیا له اخلم تشه ړدم ډکه را اخلم
زه به خاندم ته به ناځې زه به کښینم ته به پاځې
ساقي ژرکوه بهار دی زرغون واړه لاله زار دی
جام اوچت که مسلمان شه جنتي په دې جهان شه(۷: ۱۳۰۱)

۲-۱۶ سید حسن اتم

سید حسن اتم د دې تذکرې ۱۶ شمیره لیکوال دی د ده د سوانحو او فرهنګي فعالیتونو په باب هم په نورو تذکرو کې معلومات نه دي راغلي یــوازې ښــاغلي عبدالقدوس نجیب د ده سوانح راوړي دي.

۲-۱۷ منشي احمد جان

د دې تذکرې بل لیکوال منشي احمدجان دی،د ده په باب هم پــه دې تــذکره کې معلومات راغلي خو بشپړ نه دي.له نجیب وروسته د پښــتنو لیکوالــو پــه بیلابیلو تذکرو کې د منشي احمد جان په باب ډیر معلومات راغلي دي.

مشني احمد جان د قاضي عبدالرحمان په کور کې په ۱۸۸۲ ع کال په ډیسمبر میاشت کې د بنو په مشهور کلي«فاطمه خیل» کې زیږیدلی دی.

نوموړی د پښتو هنري نثر له موسسینو څخه دی.منشي احمد جان په پیښــور کې ژوند کاوه، او انګریزانو ته یې پښتو ژبه ور زدکوله،چې د خان بهادري لقب یې هم ورکړی و.

له دې سربیره یې د پیښور په یوې محکمه کې د یوه افسر په توګــه هــم کــار کړی او په همدې وخت کې یې په پښــتو ژبــه قیصــې، حکایــات، او مختلفــو موضوعاتو مضامین لیکلي دي.

د منشي احمدجان ، د لیکلو طرز ساده، عــام فهــم او روان دی. خــان بهــادر منشي احمد جان په ۱۳۳۰ هــ ش کال له نړۍ سترګې پټــې کــړې، د ده آثــار تاریخ افغانستان، چې له (انګریزي څخه ژبــاړلی دی)، هغــه دغــه، او د قصــه خوانی ګپ ښودل شوي.

منشي احمد جان د اوو او لادونو، چې پنځه یې زامن او دوه لوڼې وې پلار وو.

او په پای کې د ستوني سرطان له امله په ۱۹۵۱ ع کــال د اکتــوبر پــه ۱۹ نیتــه وفات شو او د پیښور صدر په هدیره کې خاوروته وسپارل شو.(۲۳: ۱۸)

۲-۱۷-۱ د منشي احمدجان آثار:

۱ ــــ تاریخ افغانستان،پیښور،ن، ۱۹۳۰ع، ن.

۲ ــــ د قصه خوانۍ ګپ، پېښور،بهاري لال،۱۹۳۰ ع ، کانپور ارټ.

۳ــــ هغه دغه، پېښور، بهاري لال، ۱۹۲۹ ع ، ن .(۲۰: ۲۵)

همیش خلیل هم د پښتانه لیکوال په لومړي ټوک کې د منشي احمد جان بشپړ سوانح او همدارنګه د ده د اووه آثارو نومونه یاد کړي چې د بشپړ سوانح او آثارو ذکر یې دلته راوړم.

د منشي احمدجان پلار قاضي عبدالرحمان په اصل کې د غزني اوسیدونکی وه، د قاضي عبدالرحمان د پلار نوم غلام قادر خان و، د غلام قادر خان په ځلورو زامنوکې قاضي عبدالرحمان د ټولونه مشر و.

قاضي عبدالرحمان د خپل کشر و رور خدای نظر سره د تعلیم حاصلولو په خاطر هندوستان ته ولاړ، د عربي او فارسي د علومو له حاصلولووروسته بنو ته راغلل، دغه وخت قاضي عبدالرحمان د بنو په یوه ښوونځي کې د عربۍ او فارسي ژبو ښوونکی مقرر شو، خدای نظر بیرته غزني ته ولاړ، مګر قاضي عبدالرحمان په بنوکې پاتې شو.

همیش خلیل د منشي احمد جان لاندې آثار معرفي کړي دي:

۱ ــــ د قصه خوانۍ ګپ

۲ ــــ هغه دغه

۳ ــــ د افغانستان تاریخ (پښتو ژباړه)(۱۶: ۴۴)

۲-۱۷-۲ د منشي احمد احمد جان د نثر نمونه:

قیصې او ټقالې

لومړی حکایت: یو باد شاه او شهزاده دواړه پلار او زوی ښکارته وتي وو، چې ګرمې یې وشوه، نو خپلې چوغې یې د یو ټوقي په اوږه واچولې، بادشاه ورته

مسکی شوه او ویې ویل چې ای ټوقماره ! په تاخو د یوه خره بار جوړ شه، هغــه ورته وویل چې نه قربان دې شم د دوو.

دویم حکایت: یو طبیب چې به چیرې هدیرې ته ته نو په مخ به یې څادراچاوه خلکو ترینه تپوس وکړ چې دا ولې ؟ هغه ورته وویل چې د دې قبرونو د مړونه زه ډیر شرمیږم ځکه چې دوی زما په دارو مړه شوي دي.

څوارلسم حکایت : یوغریب شاعر یو دولتمند ته ملاقات د پاره لاړ او هغه سره داسې نږدې کیناست چې د هغه او د ده مینځ کې یو لوېشت فــرق وو، دولــت مند په دې خبره خفه شو، ویې ویل چې یار تاکې او خره کې څومره فرق دی؟ هغه وویل چې یو لویشت، دولت مند په دې خبره خفه شه او معافي یــې تــرې وغوښتله.

۲-۱۸ رحمت الله بابا

د رحمت الله بابا د ژوند په باب هم په دې تذکره کې عمومي معلومات راغلي دي. خو په دې تذکره کې د رحمت الله د زوکړې، وفات او همدارنګه د ده د آثارو په باب څه نه دي راغلي، له نجیب څخه وروسته په پښتانه شعرأ دریم ټوک چې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او همدارنګه سرمحقق زلمي هیواد مل په فرهنګ زبان و ادبیات پشتو کې د ملارحمت الله بابا په باب معلومات راوړي دي:

ملارحمت الله د عبدالله پوپلزي زوی د عطا محمد لمسی په ختیه پوپلزی۱۲۵۳ ش کال د کندهار په «بلده» کې زیږیدلی دی. دی د پښتو ژبې د معاصرې دورې یو تکړه شاعر تیر شوی، رحمت الله بابا مروج علوم، لکه تصوف، فقه،منطق او د ادب او بلاغت فنون له خپل پلار او د سیمې له نورو علماوو څخه زده کړي. نوموړی د کندهار د بزم او ادب په حلقو کې اوس هم په ملارحمت الله بابا مشهور دی. د ده د اشعارو دیوان هم راټول شوی او چاپ شوی دی.

د ده اشعار ډیر ساده او نازک دي، د نازک خیالی په لحاظ، یو مخصوص سبک لري، ده په ډیرو لطیفو تمثیلاتو او مناسبو تشبیهاتو خپل شعر خوندور کړی.

د نوموړی ډیری اشعار په طلوع افغان اخبار کې خپاره شوي دي او د دغه اخبار مدیر هم پاتې شوی دی.

رحمت لله په ۱۳۳۰ هـ ش کال د حج د فریضې د ادا کولو د پاره حجاز ته ولاړ او له حج نه د راستنیدو په لار د کویټ په ریګستانکې وفات شو او هلته خاورته وسپارل شو.(۲۳: ۱۸۹)

۲-۱۹ عبدالرؤف بېنوا

د پښتو ژبې د معاصرې دورې ليکوال عبدالرؤف بينوا د دې تذکرې بل ليکوال دی چې ښاغلي نجيب يې په باب معلومات راوړي دي، د دې تذکرې له ليکلـو وروسته ، عبدالرؤف بينوا خورا زيات کتابونه ليکلي چې زه د خپله عبـدالرؤف بينوا له خولې اوهمدارنګه د ځينو نورو پښتنو ليکوالو له آثارو چې د نوموړي د ژوند او اثارو په باب يې معلومات راوړي دلته راوړم:

عبدالروف بېنوا د مفتي عبدالله، زوي او د مولوي عبدالحق اخنـدزاده، لمســی دی. دوی له اصله د کندهار د معروف له عليزو څخه دي، چې بيـا د دوی لـوی نيکه ملا ګلاب آخند د هلمند ولايت موسی کلا ولسوالی تـه تللـی او هلتـه د موسی کلا په سربينه کې، چې اوس ډېر خلک ورته په اصطلاحي ډول سربېښه وايي، مړ او ښخ دی. خو د ملا ګلاب آخند لمسی مولوي عبـدالحق آخنـدزاده شل کلن و، چې له موسی کلا څخه بېرته کندهار ته راغی او د کندهار ښار لـه خرقې شريفې سره نږدې يې د سيد حسن خان په کوڅه کې يې واړول، هماغه و، چې استاد بېنوا هم په ۱۲۹۲ لمريز کال کې د وړې پر لومړۍ نېټه وزېږېده او همدلته لوی شو.

استاد بېنوا د قرآن کريم تر زده کړې وروسته د خپل ورور مولوي عبـدالکريم حقاني تر استادۍ لاندې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ او عربي صرف او نحو يـې ترې زده کړل، بيا يې فقه ولوستله چې مولوي ترې جوړ شو، تـر دغـو زدکـړو وروسته يې ادبي ډګر ته مخه کړه او په شعر ليکلو يې پيل وکړ، چـې لـومړني شعرونه يې د کندهار په طلوع افغان کې خپاره شوي دي، بيا کابل ته تللی او د خپل ورور مولوي حقاني کره اوسېده، په همدغه وخت کې يې خپلو نورو زده کړو ته دوام ورکړ او عربي ادبيات يې په شخصي توګه زده کړل، بديع، بيـان او ګرامر يې هم زده کړل، چې بيا يې څو کاله وروسته د کابل پوهنتـون د ژبـو او ادبياتو په پوهنځي کې د ژبپوهنې په څانګه کې وظيفه واخيستله. استاد بينوا

عربي، اردو ، دري او انګرېزي ژبې زده وې او په هغو کې د پوره مطالعې څښتن و.

۲-۱۹-۱ داستاد بینوا رسمي دندې:

عبدالرؤف بېنوا د ادبي فعالیتونو سربیره په دولتي ارګانونو کې هم ډېرې مهمې رسمي وظیفې اجرا کړې دي، چې خپله اروابناد په خپل قلم داسې بیان کړې:

۱ـ د کابل د ادبي انجمن غړی ۱۳۱۸ لمریز کال

۲ـ د کابل د ادبي انجمن د نشراتو مرستیال ۱۳۱۹ لمریز کال

۳ـ د پښتو ټولنې د صحافت مدیر ۱۳۱۹ لمریز کال

۴ـ دکابل مجلې مدیر ۱۳۲۰ لمریز کال

۵ـ د مطبوعاتو د ریاست د نشراتو مرستیال ۱۳۲۰ لمریزکال

۶ـ د پښتو ټولنې مرستیال ۱۳۲۳ لمریز کال

۷ـ د پښتو ټولنې عمومي مدیر ۱۳۲۵ لمریز کال

۸ـ د تاریخ د انجمن غړي ۱۳۳۰ لمریزکال

۹ـ د مطبوعاتو ریاست د داخلي نشراتو عمومي مدیر ۱۳۳۱ لمریز کال

۱۰ـ په ډیلي کې د افغانستان د سفارت مطبوعاتي مستشار ۱۳۳۱ لمریز کال

۱۱ـ دکابل راډیو رئیس ۱۳۳۵ لمریز کال

۱۲ـ د افغانستان او هند د دوستۍ د انجمن غړی ۱۳۳۶ لمریز کال

۱۳ـ د افغانستان او شوروي د دوستۍ د انجمن غړی ۱۳۳۹ لمریز کال

۱۴ـ په قاهره کې د افغانستان د سفارت مطبوعاتي مستشار ۱۳۴۲ لمریز کال

۱۵ـ د افغانستان راډیو رئیس ۱۳۴۴ لمریز کال

۱۶ـ د قبایلو د مستقل ریاست مرستیال ۱۳۴۵ لمریز کال

۱۷ـ د اطلاعاتو او کلتور وزیر ۱۳۴۶ لمریز کال

۱۸ـ د ولسي جرگې وکيل ۱۳۴۸ لمريز کال
۱۹ـ د پښتو د بين المللي تحقيقاتو د مرکز اجير غړی ۱۳۷۵ لمريز کال
۲۰ـ د افغانستان اکاډمۍ اجير غړی ۱۳۵۷ لمريز کال
۲۱ـ د صدارت مشاور د فوق رتبه په حيث ۱۳۵۸ لمريز کال
۲۲ـ په ليبيا کې د افغانستان سفير ۱۳۵۸ لمريز کال

عبدالرؤف بېنوا په ۱۳۶۲ لمريزکال کې د امريکا په متحده ايالاتو کې سياسي پناه واخيسته، او يو کال وروسته يعني په ۱۳۶۳ لمريز کال د جدې پر ۲۱ مه نېټه، د هغې ناروغۍ له امله چې ورپېښه وه، وفات شو.

۲-۱۹-۲ د بينوا آثار:

۱ ـــ ادبي فنون، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۶ ش ، دکابل عمومي مطبعه.

۲ ـــ اوسنی ليکوال(لومړی ټوک)، کابل د مطبوعاتو، مستقل رياست، د کورنيو خپرونو لوی مديريت، دجوايزو او د کتاب چاپولو ځانگه،۱۳۴۰ ش، دولتي مطبعه.

۳ ـــ اوسنی ليکوال(دوهم ټوک)،کابل د مطبوعاتو، مستقل رياست، د کورنيو خپرونو لوی مديريت، دجوايزو او د کتاب چاپولو ځانگه،۱۳۴۱ ش، دولتي مطبعه.

۴ ـــ اوسنی ليکوال(دريم ټوک)،کابل د مطبوعاتو، مستقل رياست، د کورنيو خپرنوو لوی مديريت، دجوايزو او د کتاب چاپولو ځانگه،۱۳۴۶ ش، دولتي مطبعه.

۵ ـــ «پښتنې ميرمنې»،کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۳ش ، د کابل مطبعه.

6 ـــ «پښتونستان»،کابل، د مطبوعاتو، مستقل رياست، د داخلي نشراتو عمومي مديريت دوهمه ځانگه ۱۳۳۰ ش، دکابل عمومي مطبعه.

7 ـــ «چند آهنگ پښتو»،کابل، راډيو افغانستان،ن، د کابل عمومي مطبعه.

۸ ــــ خوشحال او پسرلی، کابل ، د راډیو افغانستان د پښــتون غــږ مــدیریت، ۱۳۳۷ ش، دولتي مطبعه.
۹ ــــ خوشحال خټک څه وايي؟، د بلخ د اتحاد یې شرکت،۱۳۲۷ ش ، مطبعــه محمدي بمبیی.
بل چاپ :کابل،پښتو ټولنه، ۱۳۲۹ ش، عمومي مطبعه.
10 ــــ د افغانستان نومیالي(لومړی ټوک)، کابل، د اطلاعاتو او کلتور وزارت ــــ د پښتو د انکشاف او تقویې آمریت، ۱۳۵۳ ش، دولتي مطبعه.
۱۱ــد افغانستان نومیالي(دوهم ټوک)، کابل، د اطلاعاتو او کلتور وزارت ــــــ د پښتو د انکشاف او تقویې آمریت، ۱۳۵۳ ش، دولتي مطبعه.
۱۲ ــــ د افغانســتان نومیــالي(دریم ټوک)،کابــل،د اطلاعــاتو او کلتــور وزارت دنشراتو ریاست،۱۳۶۰ ش، دولتي مطبعه.
۱۳ ــــد پیر محمد کاکړ دیوان،کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ش، دولتي مطبعه.
۱۴ ــــ د رحمان بابا دیوان، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۸ش، عمومي مطبعه.
۱۵ ــــ د زړه خواله، کابل، د کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۴۵ش ، دولتي مطبعه.
۱۶ ــــ د غنمو و ږی،کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۵ ش ، عمومي مطبعه.
۱۷ ــــ د کاظم خان شیدا دیوان، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۳۰ ش ، د کابل عمــومي مطبعه.
۱۸ ــــ ګیتاانجلي(رابندر اناتهـ ټــاګور)، کابــل، پښــتو ږغ، ۱۳۳۶ ش، دولتــي مطبعه.
۱۹ ــــ ګیتا آنجلي(رابندر راناتهـ ټاګور)، سریزه د پوهاند عبدالشکور رشــاد، کابل، پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی،۱۳۵۴ ش ، دولتي مطبعه.
۲۰ ــــ لنډی،کابل،راډیو افغانستان،۱۳۳۷ ش، عسکري مطبعه.
21 ــــ میرویس نیکه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۵ ش، عمومي مطبعه.

٢٢ ـــ نیتې لیک یادښتونه یا د افغانستان تاریخي پېښــې (لــومړی ټــوک) ، کابل، د ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۵۴ ش، دولتي مطبعه.
۲۳ ـــ ویښ زلمیان، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۲۶ ش، عمومي مطبعه.
۲۴ ـــ هوتکیان، پښتوکوونکی محمد یونس مراد، کابل، د تاریخ او ادب ټولنه، ۱۳۴۵ ش ، دولتي مطبعه.
۲۵ ـــ د ښځې حقوق او مقام، کا بل، د بیهقي کتاب چــاپولو مؤسســه، ۱۳۵۴ ش، دولتي مطبعه.
۲۶ ـــ د بینوا ـــ پریشانه افکار،کابل، د پښتو ټولنې د ادبیــاتو ځانګــه، ۱۳۳۵ ش، دولتي مطبعه.
۲۷ ـــ پښتو روزنه،کابل،د پښتو څیړنو بین المللــي مرکــز،۱۳۵۷ ش، دولتــي مطبعه.
۲۸ ـ د افغانستان نومیالي،څلورم ټوک،د اطلاعاتو او کلتور وزارت،۱۳۵۸ هــ ش .
۲۹ ـ نیتې لیک یادښتونه یا د افغانســتان تــاریخي پیښــې،دویم ټوک،کابــل پوهنتون ۱۳۵۷ هــ ش .(۲۰: ۵۶)

د بینوا صاحب پورته یاد شوي او یو شمیرنور اثار هم د اوسني لیکوال د دریم جلد په پای کې معرفي شوي چې زه دلته د هغو اثارو یادونه کوم چې ښــاغلې رفیع په پښتو کتابښود کې نه دي راوړي:
۱ ـــ پښتو کلي: ـــ څلورم جلد چې په ۱۳۲۰ ش کال د پښــتو ټــولنې لخــوا د درسي او تعلیمي کتاب په حیث چاپ شوی دی.
۲ ـــ پردیس : ـــ دا د علامه اقبال د «مسافر» نومي منظوم کتاب په پښتو نظم ترجمه ده چې د ۱۳۲۱ ش کال د انیس په ورځپاڼه کې نشر شوې ده.

۳ ــــ پښتو د شاهانو په در بار کې:ــــ دا يوه رساله ده، چې په کې د شاهانو له خوا پښتو پالنه ياده شويده، دا رساله د ۱۳۲۲ ش کال کې په «کابل کالنۍ» کې نشرشوې ده.

۴ ــــ د هوتکو په دوره کې پښتو :ــــ داهم يوه وړه رساله ده چې د هوتکو مشرانو او شاعرانو توجه پکې ستايلې او څيړلې شوې ده.

۵ ــــ آريايي، پارسي، پښتو مرثيې او ويرنې :ــــ دا رساله د ۲۶ ــــ ۱۳۲۵ ش کلو په «کابل کالنۍ» کې نشر شوې ده.

۶ ــــ د دار مستتر پښتو څيړنې :ــــ دا کتاب فرانسوي مشهور مستشرق (جيمس دار مستتر) په فرانسوي ليکلي چې ښاغلي سيدقاسم رښتيا په پارسي ترجمه کړی او ښاغلي حبيبي او بينوا پښتو اړولی او په ۱۳۲۶ ش کال پښتو ټولنې چاپ کړی دی.

۷ ــــ نظرې به پښتونستان :ــــ دا په فارسي ژبه يوه رساله ده ،چې په ۱۳۲۹ ش کال په کابل کالنۍ کې هم او ځانته په مستقل شکل هم چاپ شوې ده.

۸ ــــ ليډران امروزي پښتونستان :ــــ دا د پښتونستان د اوسنيو ځينو مشرانو او ليډرانو لنډه پيژند ګلوي ده، چې د ۱۳۳۱ ش کال په کابل کالنۍ کې او ځانته د رسالې په شکل چاپ شوېده.

۹ ــــ پاچا خان :ــــ دا کتاب له اردو څخه په فارسي ژباړل شوی او ۱۳۳۸ ش کال د انيس په ورځپاڼه کې پرله پسې چاپ شوې ده.

۱۰ ــــ پښتو قرائت :ــــ د پوهنې د وزارت په غوښتنه د ښوونځيو د لسم ټولګي د پاره په ۱۳۳۹ ش کال ليکل شوی.

۱۱ ــــ زوړ ګنهګار :ــــ دا يوه پښتو ډرامه ده چې د قندهار په پوهنه ننداري کې تمثيل شوې او هم د کابل راډيو په« پښتون ږغ » کې خپره شوېده.

۱۲ ــــ کابر اصل :ــــ دا يوه تنقيدي ډرامه چې په فارسي ليکل شوې او د کابل په پوهنې ننداري کې تمثيل شوې ده.

۱۳ ــــ اشتباه :ــــ دا هم یوه اجتماعي ډارمه ده چې د کابل د جشن په صــحنه کې تمثیل شوې ده.
۱۴ ــــ آشیانه عقاب :ــــ یوه تاریخي او حماسي ډرامه ده چې په فارسي لیکــل شوې او د کابل په پوهنې ننداره کې تمثیل شوې ده.
۱۵ ــــ زرنګ:ــــ یوه راډیویي ډرامه په پاړسي لیکل شوې او هماغه وخــت پــه کابل راډیوکې تمثیل شوې ده.
۱۶ ــــ حکومت بیدار است :ــــ دا هم یوه راډیــویي ډرامــه ده چــې پــه کابــل راډیوکې تمثیل او «پښتون ږغ» په مجله کې چاپ شو ېده.(۷: ۱۵۱۰)

۲-۱۹-۳ د عبدالرؤف بینوا د نثر نمونه:

ګرانه ملګریه:

زه چې تاته څه لیکم داله ښکاریه نه دي ، خو د ښکارۍ و خت کــې دي ، مګــر بیکاره ورته ویل به لږ ظلم غوندې وي .زه پوهېږم چې ستا د کار سره دومــره مینه ده، چې نه غواړې د کار وخت دې په بېکاره خبرو تېرسي ، خو پخپله به د کار په باب کې د زړه خوالــه کــول کــار نــه وي.کــار د ژونــد نښــه ده او د ژوندونښت پرکار ولاړ دی ، لیکن څنګه کار ؟ او څنګه باید شروع سي ؟ دا ډېر دقت او سنجش غواړي . د کار تر شروع د مخــه دکــار امکانــات ســنجول ، د کارپه سرکې د کار پای ته کیدل ، د کار موانع او مشکلات په نظر کې نیــول او خپل توان لیدل هغه ضروري خبرې دي، چې د کار خاوند د هوس او تظاهر له لارې را ګرځوي، کوم کار چې د هوس او تظاهر له مخي شروع کېږي ، هغه بــه ضرور نیمګړی پاته وي او هغه کار چې نیمګړی پاته او سرته نه رســېږي ښــه داده چې شروع سي اود شاعر په و ینا : ترنیمګړې مستۍ به هوښیاري ده پــه پښتو کي یو متل دی ، وایي: ډېره چې له ځایه پورته کولای نه سې له ځایه یې مه خو ځوه.ډېر کسان سته چې تش د تظاهر او هوس لــه لارې پــه کــار لاس پورې کوي، خوڅنګه چې سنجش ور سره نه وي نو په نیمه لاره کې پــاتېږي ،

مالي او جسمي توان يې صرف سي خو بېځايه بې نتيجې او بې ګټي.د كــار بــل شرط كارد كار اهل ته سپارل دي ، ځكه چې هر چاته كار سپارل د كار اهليت ته اهميت نه ور كول دي او چی دې اهميت ته په سپكه سترګه وكتل سي نــو ګواكې له بيزو څخه د نجارۍ كارغو ښتل دي او دا خو كار پرمخ نه بيايي،بلكی كار شنډوي، البته دا خبره دا معنی نه لري چې يوه سړي ته چې نه ديوه كــار اهليت لري ټول كارونه و سپارل سي، نتيجه دا سوه چې نه خو بايد هــر چاتــه هر كار و سپارل سي او نه هم بايد ټول كارونه يوه سړي ته پر ېښــودل ســي، ياپه بل عبارت د كار له پاره بايد اهل سړی پيدا كړه ســي ، نــه د بــې اهليتــه سړي له پاره كار.او كه بياهم كارپرمخ نه ځي نو علت او سبب يې بايد د كار په ماشين كي ولټول سي. رښتيا هم د كار انتظام او حركت د يوه ماشين د پــرزو سره زيات شباهت لري، په ماشين كې كه ټولي پرزي روغې وي او كار و كــړي خو چې يوه حساسه پرزه يې له كاره و لو ېږي ماشين سم كارنــه كــوي د دې چاره د هغي بېكارې پرزې سمول يا اليشول دي، مګر كه د ماشين زياتي پرزې وراني وي او يوې يا څو پرزو كار كاوه، داكار بې له دې چی دا بېكاره پرزې هغه كار ګرې پرزې هم له كاره وا چوي اويايې كار ورسست كړي بله نتيجه ورځنې اخيستل مشكل ښكاري. همد اشان اجتماعي او اداري چارې په خپل منځ كې سره ټينک ارتباط لري ځينې وختونه دا ارتباط څرګند او مســتقيم وي اوكلــه هم پټ او غير مستقيم . مثلا ډيري اداري وي چې په يوه اداره كې پــه ډېــري تېزۍ سره رواني وي خو څنګه چــې د دې چــارو پرمختــګ د نــورو ادارو پــه فعاليت هم اړه لري نو كه هغه اداري پخپل فعاليت كــې جــدي وي د لــومړۍ اداري كاميابي حتمي ده او كه هغه ادارو پخپلو چارو كي فعاليت نه درلود نــو دلومړۍ اداري جديت او فعاليت هم مطلوبه نتيجه نه وركوي دا چې پــه ځينــو ځايو كي فعاليت ولې لږېږي ، د دې علت اكثره د هغو ځــايو د اداري سيســتم وراني وي او يا د كار كوونكو عدم دلچسپي ، دعدم دلچسپۍ ، علت خو يــا نــا

پوهي او نالايقي يا د کارکوونکو د اقتصادي وضعيت پر ېشاني ، چې علت يــې د کار غير عادلانه شرايط ، او د کار او دکار د اجرأ ترمنځ عدم مساوات دی له دې نه چې تېرسو دکار کوونکي او کارفرما ترمنځ پــه عادلانــه صــورت د روابطــو تنظيم ، د کار فرما دلچسپي ، د کار فرما له خوا د کار کوونکو تشويق ، تقــدير اوترغيب هم د کار په پرمختګ کي ښه اغېزه لري نو ګرانه ملګريــه ؛ کــه زه او ته غواړو چې کارونه مو پرمخ ولاړ سي نوبايد دا ذکرسوي نکــات پــه نظرکــي ونيسواوچې د کار سر او پای ، خپل توان او اهليت مو وســنجاوه نــو کاميــابي موحتمي ده ،که دانه وي تش د کارپه فکر بېکاره کښېناستل او بېکاره ورځــې شپي تيرول نه ستا له پاره ګټه لري اونه د ملګري له پاره.
اوس دنيا يوازې ويلو ته ضرورت نه لري بلکي کول هم غواړي.(۸: ۱۵)

۲-۲۰ عبدالشکور رشاد

عبدالشکور رشاد د ښاغلي نجيب د تذکرې بل پښتون ليکــوال دی. د ده پــه باب هم لکه د نورو په څيرمعلومات راغلي دي البته د نورو په پرتلــه د ده پــه هکله يوڅه زيات ويل شوي خو بياهم د ده د ژوند، آثارو او د وفات نيټــې پــه باب معلومات نشته چې دا دې د پښتو ليکوالو د ځينو نورو تذکرو په اساس يې زه دلته راوړم: عبدالشکور رشــاد د عبــدالغفور خــان زوی، دحــاجي محمــد ايازخان لمسی په خټه بابړ د پښتو ژبې پوخ ليکوال او شاعر تير شوی دی پــه ۱۳۰۰ هـ کال کا کې د قندهار ښار د بابړو د کوڅې په يوه بډايــه کــورنی کــې زېږيدلی دی او په ۱۳۱۲ هـ کال کې له ابتدايي ښوونځي څخه فارغ شوی نورې زدکړې يې په خصوصي توګه کړې دي.
ښاغلي رشاد د پښتوژبې په ادب کې ژورې کتنې او عالمانه څېړنې کــړې دي. ده د پښتو او پښتنو د تاريخ په رونولو کې ډېــر زيــار ايســتلی دی، برســيره پرډېرو مضامينو چې په دې لاره کې يې د هيواد په اخبارو او ادبي مجلــو کــې

ليکلي دي ځينې ګټور تدريسي، ادبي او تاريخي مستقل اثار يې په پښتو تأليف او يا ترجمه کړي دي، چې دا ټول د ده د علمي څېړنې ذوق په تېره بيا د پښتوژبې د ادب او پښتو د تاريخ سره د ده مينه ثابتوي .

که څه هم ده زيار ايستلی چې په نثر او نظم کې د پښتو ژبې سوچه او لرغوني لغتونه او اصطلاحات راوړي چې له دې امله کله کله په خپله هم مجبوريږي چې د داسې لغاتو او اصطلاحاتو شرح د خپلو ليکنو په پای (فټ نوټ) کې وليکي خو بيا يې هم له اشعارو د يو اغيز ناک پټ درد پته او څرک لګي په تيره بيا د انساني مينې تأثيرات پکښې زيات ليده شي.(۵: ۴۵۸)

د پښتو معاصرو ليکوالو په تذکرو کې د ده د وفات نيټې په باب څه نه دي ويل شوي خو د وفات نيټه او همدارنګه د ده د آثارو په باب معلومات مې د ده دمشر زوی ډاکټر طارق رشاد له يوې مقالې څخه را اخيستي:

عبدالشکور رشاد د ۱۳۸۳ ل کال د لېندۍ د مياشتي پر يوولسمه نېټه، د چهارشنبې په ورځ د کابل په څلورسوه بستريز روغتون کې د زړه د ناروغۍ له امله په حق ورسېد.

ارواښاد استاد په پاړسي، عربي، اردو، هندي، روسي او انګريزي ژبو پوهېده او له ترکې او جاپاني ژبو څخه يې هم استفاده کوله . پر خپلې مورنۍ ژبې سربېره يې په پاړسي او اردو ژبو کې هم ښه عروضي شاعري کوله ، خو ده خپل ټول ژوند د پښتو ادب د پرمختګ او ودې په لاره کې تېر کړی دی ، علمي ، ادبي او تاريخي اثار يې ليکلي ، د نړيوالو ادبياتو ژباړي يې کړي او زيات شعرونه يې زموږ شعري نړۍ ته ډالۍ کړي دي . د ده (۴۹) آثار له سلګونو مقالو سره چاپ شوي دي او يو شمير نور ناچاپه دي چې په لاندي ترتيب سره ذکر کېږي:

۲-۲۰-۱ د عبدالشکور رشاد چاپي اثار:

1. ملحد شاهي یا کمونیست شاهي، شعري ټولګه ده چې د ۱۹۷۸ م کال د کودتا څخه تر ۱۹۹۲ م کال پورې د وخت د حکومت د کړنو غندنه پکې شوې ده.
2. تنظیم شاهي ، شعري ټولګه ده چې د ۱۹۹۲م کال څخه تر ۱۹۹۶ م کال پورې د هغه وخت د حالاتو ذکر پکې شوی دی.
3. طالب شاهي ، شعري ټولګه ده، چې د طالبانو له حکومت څخه وروسته چاپ شوې ده.
4. لودي پښتانه په ۴۲۰ مخونو کې، د ۱۹۵۸ م کال چاپ.
5. ډهلي د پښتنو په وخت کې، سریزه، د ۱۹۶۰ م کال چاپ.
6. د لیو تولستوی دري نکلونه، (پښتو ژباړه) د ۱۹۶۱ م کال چاپ.
7. د یولسم ټولګي پښتوقرائت ، د ۱۹۶۱ م کال چاپ.
8. د امیر خسرو دهلوي هندي شاعري، د ۱۹۷۴ م کال چاپ.
9. د خیرالبیان لغتونه، سریزه، په ۱۲۲ مخونوکې، د ۱۹۷۴ م کال چاپ.
10. د خیرالبیان په سریزه کې دري مقالې، د ۱۹۷۴ م کال چاپ.
11. د دولت لواڼي د دېوان سریزه ، د ۱۹۷۴ م کال چاپ.
12. د واصل روښاني دېوان، سریزه او سمون، د ۱۹۷۴ م کال چاپ.
13. د پاڼي نې، ارزښت ادهیای او په هغه کې پښتو کلمې، د ۱۹۷۵ م کال چاپ.
14. ګیتا آنجلي (د رابندرانات ټاګور اثر) د پښتو ژباړي سریزه، په ۱۰۴ مخونو کې ، د ۱۹۷۵ م کال چاپ.
15. تاج (د رابندرانات ټاګور اثر) د پښتو ژباړې سریزه، د ۱۹۷۵ م کال چاپ.
16. د ګولډن شتات د فرهنګ سریزه، د ۱۹۷۷ م کال چاپ.

17. د ګلشن روه سریزه په ۱۹۲ مخونو کې، د ۱۹۷۷ م کال چاپ.
18. د احمدشاه بابا د پښتو اشعارو شرح او سریزه، د ۱۹۷۷ م کال چاپ.
19. د احمدشاه بابا د دېوان غورچاڼ، د ۱۹۷۸ م کال چاپ.
20. بدیع درسي کتاب ، د دارالمعلمین له پاره، د ۱۹۸۰ م کال چاپ.
21. د ابن سینا مخارج الحروف پښتو ژباړه.
22. د پښتو تجویدونو تاریخچه په ۷۴ مخونو کې، د ۱۹۸۰ م کال چاپ.
23. د پښتو اسماء الحسنی سریزه، لغتنامه او تعلیقات، د ۱۹۸۰ م کال چاپ.
24. دځمکنو میا عمر، د ۱۹۸۱ م کال چاپ.
25. د حاجي جمعه بارکزي د دېوان سریزه او لغتنامه، د ۱۹۸۲ م کال چاپ.
26. پر افغانستان او بریتانوي هند باندې څو خبرې، د ۱۹۸۲ م کال چاپ.
27. د پټې خزانې فرهنګ، لومړی چاپ ۱۳۶۲ هـ ش کال.
28. در بارۀ ظفرنامۀ اکبري و ناظم آن، د ۱۹۸۶ م کال چاپ.
29. د قصه خوانۍ خونړۍ پېښه، د ۱۹۸۸ م کال چاپ.
30. لس مقالې، د ۱۹۸۸ م کال چاپ.
31. سوبهاش چندربوس، د ۱۹۸۹ م کال چاپ.
32. د زړه وینې (شعري ټولګه)، د ۱۹۹۱ م کال چاپ.
33. د افغانستان بدې ورځې (شعري ټولګه)، د ۱۹۹۴ م کال چاپ.
34. لولپه پېغله (شعري ټولګه) ، د ۱۹۹۵ م کال چاپ.
35. کوروش خون آشام، (پارسي نظم) ، د ۲۰۰۰ م کال چاپ.
36. د پښتنو غمیزه (شعري ټولګه)، د ۲۰۰۱ م کال چاپ.
37. خښمېدلې امریکا (شعري ټولګه)، د ۲۰۰۲ م کال چاپ.
38. د واده کلی کربلا سو (شعري ټولګه) ، د ۲۰۰۳ م کال چاپ.

39. د تودو وينو حمام افغانستان سو (شعري ټولګه)، د ۲۰۰۳ م کال چاپ.
40. د افغانستان د تاريخي جغرافيې په اړه د علامه رشاد سره د مرکو ټولګه، (لومړی برخه)، د ۲۰۰۴ م کال چاپ.
41. تېروتنې (تاريخي او ادبي) لومړی برخه، د ۲۰۰۴ م کال چاپ.
42. بې لاسو ښځه (د ليو تولستوی د اثر ژباړه)، د ۲۰۰۴ م کال چاپ.
43. لوی احمدشاه بابا د خلکو له نظره ، (د افغانستان د اکاډیمی له خوا)، د ۱۹۹۱ م کال چاپ.
44. رونې اوښکې (شعري ټولګه) په ۱۲۰ مخونو کې، د ۲۰۰۵ م کال چاپ.
45. د ګلانو ګېډۍ (شعري ټولګه)، په ۴۶ مخونو کې، د ۲۰۰۵ م کال چاپ.
46. د بېنوا ياد، په ۴۵ مخونو کې ، د ۲۰۰۵ م کال چاپ.
47. ادبي نثرونه، په ۶۱ مخونو کې ، د ۲۰۰۵ م کال چاپ.
48. د کارنامو مېرمني، په ۶۸ مخونو کې ، د ۲۰۰۵ م کال چاپ.
49. نصاب الصبيان، سريزه، ۱۹۸۲ م کال چاپ.
50. فوايد فقيرالله، لغتنامه او تعليقات، ۱۹۸۰ م کال چاپ.
51. د پښتو - جاپاني قاموس په باب.
52. د حيات افغاني پر پښتو ژباړي تعليق، دريم ټوک.
53. د حالنامې سريزه، تعليقات او لغتنامه.
54. د پټې خزانې عروضي اړخ.
55. د تاريخ سياح مسيحي کتنه او نظر.
56. د زمانشاه او سلطان ټيپو سريزه.
57. پښتانه شعراء (دريم ټوک) د ۲۷ شاعرانو د احوالو او اثارو پېژندنه، تصحيح او تنقيح.
58. د ملاعبدالباقي د تبيين الواجبات سريزه.

۲-۲۰-۲ دعبدالشکور رشاد ناچاپ اثار:

1. .پښتانه شعراء په اردو ژبه کې ، په دغه اثر کې هغه پښتانه معرفي شوي دي چې په اردو ژبه يې شعرونه ويلي دي، په دغه اثر کې ۳۸۳ تنه شاعران راغلي دي ، ۸۵۰ مخونه لري.
2. .پښتانه شعراء په پاړسي ژبه کې ، په دغه اثر کې هغه پښتانه معرفي شوي دي چې په پاړسي ژبه يې شاعري کړې ده ، په دغه اثر کې ۲۰۰ تنه شاعران معرفي شوي دي ، ۷۰ مخونه لري.
3. .غالب جنگ غازي نواب احمدخان بنګښ او د هغه کورنۍ، ۱۹۰ مخونه لري.
4. .آيا؟ په دغه اثر کې هغه تېروتني او تېر ايستني په ګوته شوي چې هغه په پښتو او پاړسي ادبياتو او تاريخ کې د پاملرنې وړ دي ، ۵۰۰ مخونه لري.
5. .د قومو او قبيلو په باب يادانبتونه، ۶۷۰ مخونه لري.
6. .مستشرقين، په دغه اثر کې ۲۰۰ تنه ختيځ پوهان چې د افغانستان، پښتو او پاړسي ژبو په باب يې څېړنې کړي ، معرفي شوي دي ، ۵۴۰ مخونه لري.
7. .امين الملک ګل محمدخان غورياخېل بابړ او د هغه کورنۍ چې د استاد له نيکونو څخه دی ، ۲۴۰ مخونه لري.
8. .ملي قهرمان غازي محمداکبرخان ، ۲۳۰ مخونه لري.
9. .سوري پښتانه، ۴۰۰ مخونه لري.
10. .د کندهار د مدرسو تدريسي نصاب، ۴۰۰ مخونه لري.
11. .حضرت ابوبکر صديق، ۲۳۰ مخونه لري.
12. .په زړه پاړسي ، پهلوي او اويستا کې پښتو کلمې، ۳۸۰ مخونه لري.
13. .د کندهار زيارتونه، په ۷۰۰ مخونوکې چاپ شوی دی.

14. ادبي قاموس، دغه اثر شپږ ټوکه دی ، لومړی ټوک ۱۲۰۰ مخونه، دوهم ټوک ۶۳۰مخونه، دریم ټوک ۱۲۵۰ مخونه، څلورم ټوک ۶۰۰مخونه، پنځم ټوک ۶۵۰مخونه او شپږم ټوک ۱۲۰ مخونه لري.
15. پښتانه مصنفین، دغه اثر دري ټوکه دی، لومړی ټوک ۱۰۰۰ مخونه، دوهم ټوک ۷۶۰ مخونه او دریم ټوک ۵۸۰مخونه لري.
16. جغرافیایي یاداشتونه، دغه اثر دوه ټوکه دی ، لومړی ټوک ۸۰۰ مخونه او دوهم ټوک ۳۶۰ مخونه لري.
17. د کندهار تاریخي یاداښتونه، دغه اثر دوه ټوکه دی ، په لومړي ټوک کې مخکې تر مغلو حالات بیان سوي دي او ۹۷۰مخونه لري او په دوهم ټوک کې وروسته تر مغلو حالات بیان سوي دي چې ۱۰۴۰ مخونه لري.
18. د احمدشاهي عصر نومیالي، دغه اثر هم دوه ټوکه دی، لومړی ټوک په ۵۰۰مخونو او دا برخه د احمدشاهي شاهنامې د تعلیقاتو په نامه راغلې ده او دوهم ټوک په ۴۲۰ مخونوکې چې له احمدشاهي شاهنامې پرته د نورو نومیالیو ذکر هم په کې راغلی دی چاپ شوی دی.
19. پښتانه مشاهیر، درې ټوکه دی ، لومړی ټوک ۱۵۰ مخونه ، دوهم ټوک ۲۰۰ مخونه او دریم ټوک یې تر لاس لاندي و لږ لیکل شوی دی.
20. د طریقت شجرې ، د هغو طریقو په باب چې په افغانستان او پښتنو کې مشهورې دي ، ۲۰۰ مخونه لري.
21. نسبي شجرې، دغه شجرې پنځه ټوکه دي، لومړی ټوک په هندوستان کې د پښتنو نوابیو او نامتو کورنیو په اړه دی، ۲۷۰ مخونه لري، دوهم ټوک د سدوزو پاچاهانو، شهزاده ګانو او سردارانو په اړه دی ، ۹۰ مخونه لري، دریم ټوک د محمدزیو پاچاهانو ، شهزاده ګانو او

سردارانو په اړه دی، ۱۸۵ مخونه لري ، څلورم او پنځم ټوکونه د پښتنو قومونو او قبیلو په اړه عمومي شجرې دي، چې څلورم ټوک ۳۲۰ مخونه او پنځم ټوک ۱۲۰ مخونه لري.

22. .سل متله په اوو ژبو، دغه اثر په څلورو ټوکونو کې دپښتو، پاړسي عربي، انګریزي، روسي، اردو او ترکې ژبو ورته متلونه راوړي دي.

23. دوه زره روسي متله په پښتو ژبه ، دغه اثر څلور ټوکه دی، لومړی ټوک ۳۶۵ مخونه ، دوهم ټوک ۴۵۰ مخونه، دریم ټوک ۴۲۰مخونه او څلورم ټوک ۴۲۵ مخونه لري.

24. د خوشال فرهنګ، دغه اثر اووه ټوکه دی، لومړی ټوک طب نامه ۴۰۰مخونه، دوهم ټوک بازنامه ۲۶۰ مخونه، دریم ټوک رباعیات او قطعات ۲۸۰مخونه، څلورم ټوک دستارنامه ۴۸۰ مخونه، پنځم ټوک غزلیات او قصاید ۵۲۰مخونه، شپږم ټوک غزلیات او قصاید ۳۲۰ مخونه، اووم ټوک غزلیات او قصاید ۳۶۰مخونه لري.

25. د پټې خزانې فرهنګ، دوهم ټوک، ۴۰۰ مخونه لري.

26. د ګلشن روه لغتنامه ، ۸۰۰ مخونه لري.

27. نواب حافظ رحمت خان برېڅی او د هغه کورنۍ د افغانستان د علومو اکاډیمۍ چاپ .

28. د فرهنګونو په باب، په دغه اثر کې هغه ټول فرهنګونه چې په ختیځ کې لیکل سوي ، معرفي سوي دي ، ترتیب یې په لاندي ډول دی :
    - پښتو فرهنګونه (د الفبا په ترتیب).
    - پاړسي فرهنګونه (د الفبا په ترتیب)
    - عربي فرهنګونه (د الفبا په ترتیب)
    - ترکې فرهنګونه (د الفبا په ترتیب)
    - هندي فرهنګونه (د الفبا په ترتیب)

29. بديع، ۷۵۰ مخونه لري.
30. بيان، ۵۰۰ مخونه لري.
31. قافيه، ۶۵۰ مخونه لري.
32. عروض، دغه اثر څلور ټوکه دی، لومړی ټوک ۱۱۳۰ مخونه، دوهم ټوک ۳۶۸مخونه ، دريم ټوک ۴۴۰ مخونه او څلورم ټوک ۹۵ مخونه لري.
33. معاني، ۶۵۰ مخونه لري.
34. نقد، د پښتو، پاړسي ، او عربي ادبياتو په تاريخي او علمي برخو کې، ۵۰۰ مخونه لري.
35. مکتبي قاموس، په دغه اثر کې د ښوونځيو د کتابونو۶۰۰۰ لغاتونه تشريح شوي دي، د چاپ کال ۱۳۹۴ هـ ش .
36. په ګلشن روه کې د بابو جان منتخبات نثرونه دي، (د پوهاندی اثر) ۲۴۰ مخونه لري.
37. لاله (شعري ټولګه)، ۱۵۰ مخونه لري.
38. چاپ شوي څلو ښت حديثه.
39. د محبت نغمې، (شعري ټولګه)، ۱۵۰ مخونه لري.
40. نيم ديد، (شعري ټولګه).
41. د شعرونو پنځه ټولګې، لومړی ټولګه ۶۲ مخونه، دوهمه ټولګه ۵۰مخونه، دريمه ټولګه ۱۲۶ مخونه، څلورمه ټولګه ۶۲ مخونه او پنځمه ټولګه ۱۸۰مخونه لري.
42. شمس الکفات خواجهٔ بزرګ احمد بن حسن ميمندي ، ۱۰۵ مخونه لري ، (نيمګړی اثر)
43. شهيد سردار محمدداود، ۱۸۰ مخونه لري ، (نيمګړی اثر).
44. امان الله شاه غازي.
45. ۱۰۰ (زاړه لغاتونه).

46. د سنسکریت ژبې ګرامر، ۷۴۰ مخونه لري.
47. د جاپاني ژبې ګرامر او معلومات، دغه اثر دوه ټوکه دی، لومړی ټوک ۱۳۰مخونه او دوهم ټوک ۱۶۵ مخونه لري.
48. د روسي ژبې ګرامر، دغه اثر هم دوه ټوکه دی، لومړی ټوک ۱۶۰ مخونه او دوهم ټوک ۱۷۰ مخونه لري.
49. په پښتو کې مناظرې، ۷۵ مخونه لري.
50. الفنامې، ۸۵ مخونه لري.
51. د پښتو نظم عروضي سیستم، ۴۵۰ مخونه لري.
52. په پښتو کې د نظم ډولونه، ۲۹۰ مخونه لري.
53. سبک پېژندنه، ۲۰۰ مخونه لري.
54. د ډورن په پښتو ډکشنري کې تېروتنې.
55. تېروتنې او تېر ایستنې، په پښتو، دري او عربي کتابونو کې.
56. پښتو نکلونه او پښتو کېسې.
57. ځیني ادبي خبري، ۲۰۰ مخونه لري.
58. د جاپان سفرنامه (یون لیک)، ۹۰ مخونه لري.
59. د امریکا سفرنامه (یون لیک)، ۱۰۰ مخونه لري.
60. د یمن سفرنامه (یون لیک)، ۱۳۵ مخونه لري.
61. بړیڅي پښتانه، ۱۲۰ مخونه لري.
62. غازي ایوب خان، (نیمګړی اثر)
63. برمکیان، ۲۲ مخونه لري (نیمګړی اثر).
64. زړه پاړسي (فُـــرس قدیم)، ۵۰ مخونه لري.
65. د سوسیالوجۍ په اړه یاداښتونه، ۱۲۰ مخونه لري.
66. پښتانه شعراء په عربي ژبه کې، (نیمګړی اثر)
67. د پښتو کتابو کاتبان، ۱۲۰ مخونه لري.

68. تعليقات ، ۶۰ مخونه لري.
69. سرياني قصيده، ۴۰ مخونه لري.
70. د خوشال خان ياد، ۱۰۰ مخونه لري.
71. عربي ګرامر، ۱۲۰ مخونه لري.
72. شيخ قاسم سليماني، ۱۲۰ مخونه لري.
73. د تحفۀ القاسمي په اړه نيمګړې ليکنه.
74. دخوستي، تني، ګوربزي لهجو ځيني کلمات.
75. رقوم نويسي.
76. پنځه کتابونه، ۶۰۰ مخونه لري.
77. د محاربۀ کابل په اړه نيمګړي تعليقات.
78. پردي دودونه، ۲۰ مخونه لري.
79. د فوايد دوا لغتونه، ۱۵۰مخونه لري.
80. وحده الوجود، ۴۰مخونه لري.

۲-۲۰-۳ د علامه رشاد د نثر نمونه:

اودګير(Awdgir) :

پردکن باندې د ګورګاني مغولو بريدونه د اکبر په پاچهي کې پيـل شـول او د مغولو د پاچهۍ سرحد له نربدا روده څخه د کرشنا رود تر برنيو برخـو پـورې ورسيد او د برار عماد شاهي پاچهي د اکبر په زمانه کې له منځه ولاړه، مګـر د احمدنګر د نظام شاهيانو پاچهي د ملک عنبر د مختار الملکـۍ پـه دوره کـې ټينګه شوه او آب وتاب يې و موند. د بيجاپور عـادل شـاهيانو او د ګولګنـډې قطب شاهيانو د نظام شاهۍ ځينې هغه سـيمې، چـې دوی تـه ور څرمـه وې، خپلې کړلې او يا د خپلولو په خيال کې وو. شاه جهان چې خبـر شـو پخپلـه دولت آباد ته و لاړ او له دغه ځايه څخه يې درې پوځه د بيجاپور او ګولکنډې د

پاچاهیو د ځینو له پاره وګومارل چې له شمال شرقي، غربي او جنوب غربي خواوو څخه برید پروکړي څلورم پوځ یې د شایسته خان په مشرۍ، د نظام شاهي کلاوو د نیولو له پاره وګوماره. د ګولکنډې قطب شاهیانو اطاعتو مانه، بیجاپور شاهیانو جنګ وکړ،خو ماته پرماته پرشا تلل، پای ته په سوله راضي شول.

د سیواجي پلار ساهوجي هم په دغو وختو کې پورته شو. د خان جهان لودي او خان زمان شخړې هم په دغه وخت کې وې، مګر ټولې د شاه جهان په ګټه، پای ته ورسیدلې، په دغه ګیرو دار کې د ۱۶۳۱ ع کال د سپتمبر په ۲۸ مه د اودګیر کلا د مغولو لښکرو ونیوله، د اودګیر کوټوال سدي مفتاح د شاه جهان نوکري ومنله او د حبش خان خطاب یې وموند. درې زرۍ منصبدار شو، د اودګیر کلا د زین خان کوکه زوی، مغل خان ته و سپارله شوه.(۱۸: ۲۶)

۲-۲۱ محمد ابراهیم خواخوږی

د دې تذکرې بل لیکوال محمد ابراهیم خواخوږی دی. په دې تـذکره کـې د ښاغلي خواخوږي د زوکړې نیټې، سیمې او زدکړو په باب خبـرې راغلـي دي خو له نجیب وروسته بینوا صاحب د ابرهیم خواخوږي بشپړه معرفي کړیـده.

زه دلته هغه ټکي راوړم چې ښاغلي نجیب په دې تذکره کې نه دي یاد کړي:

محمد ابراهیم خواخوږی په ۱۳۱۷هـ کال له ښوونځي څخـه فـارغ شـوی پـه قندهار او کابل کې د ښوونکي په توګه له وظیفو وروسته په ۱۳۳۵ هـ کال کې د پښتو ټولنې غړی شو. وروسته په ۱۳۳۶ هـ کال کې د کابل راډیو د نشـراتو ریاست د مراقبت د څانګې مدیر او ور پســې د کابـل راډیـو د ریاسـت اداري مرستیال مقرر او په ۱۳۳۹ هـ کال د پوهنې ننداري د مرستیال په توګـه پـه کار وګومارل شو.

د خواخوږي لومړنی شعر په ۱۳۱۳ هـ کال د طلوع افغان په اخبـار کـې خپـور شوی دی او ترهغه وروسته یې ډېر اشعار او مقالي د هیواد په نـورو اخبـارو او مجلو کې نشر شوي دي.(۵: ۳۳۷)

د ښاغلي محمد ابراهیم خواخوږي د «مینې ورمې» په نوم شعري ټولګې اثر په پای کې د ده د ژوند او اثارو په باب ځینې معلومات راغلي چې په نورو تـذکرو زما نه دي ترسترګو شوي:

استاد محمد ابراهیم خواخوږی په ۱۹۴۲ ع کال کې د تعلیم او تربیې کورس او په ۱۹۶۲ ع کال د ژورنالیزم کورس سرته ورساوه، په ۱۹۶۱ ع کال کې د افغـان چین د دوستۍ د ټولنې او په ۱۹۶۹ ع کال کې په افغانستان کې د یونسـکو د ملي کمیسیون دغړي په حیث وټاکل شو. مرحـوم خواخـوږي د افغانســتان د فرهنګ ستایلی کارمند (پوهنپال) عالي درجه ترلاسه کړه. مرحوم پـه ۱۹۴۶ ع کال کې د پښتو اوله درجه ادبي جایزه او په ۱۹۵۹ ع کال کې یې په شعر کې د رحمان بابا جایزه واخیسته، ښاغلي خواخوږي ته د په ۱۹۶۵ ع کـال کـې د

اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د حضور له خوا د مینه پال دوهمه درجه نشان او په ۱۹۶۹ ع کال د مینه پال د سروزرو نښان ورکړل شو.

مرحوم خواخوږی په ۱۹۷۳ ع کال کې د سعودي عرب د بادشاه اعلیحضرت ملک فیصل په دعوت حج ته ولاړ.

او په پای کې د ۱۳۷۱ هـ ل کال د لړم د میاشتي په ۳ نیټه چې د ۱۹۹۲ ع کال د اکتوبر د میاشتي د ۲۴ نیټي سره سمون خوري د زړه د ناروغۍ له امله په کابل کې ښار کې د ۷۱کلونو په عمر وفات شو.(۱۵: ۱۴۹)

۲-۲۱-۱ د خواخوږي آثار:

۱ ـــ د مینې وږمه(د اشعارو ټولګه)

۲ ـــ حکایت نه دی حقیقت او درد دی.

۳ ـــ یوه ژړوونکې منظره.

۴ ـــ مرغلره او تور خان.

۵ ـــ شین خالۍ او ګلالۍ.

۶ ـــ د ګوستالوبون لنډې خبرې.

۷ ـــ دوه ځواني مرګ مینان.

۸ ـــ د اشعارو دوهمه ټولګه.

۹ ـــ د اشعارو دریمه ټولګه.

۲-۲۱-۲ د محمد ابراهیم خواخوږي د کلام نمونه:

زمان ګناه یې ده په غاړه

چې ځواني کې یې فقیر کړم

چرس،چلم، منکرات واړه

بې توښې پتن زهیر کړم

وچه سوه د شرف ناړه

په کوم ژبه یې تعبیر کړم(۱۵: ۸۷)

۲-۲۲ سید حسین سید

سید حسین سید هم د پښتو ژبې له معاصرو لیکوالو څخه دی، چې په دې تذکره کې یې پرژوند او زدکړو خبرې شوې،له دې تذکرې وروسته په اوسني لیکوال، پښتانه شعراء چې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او همدارنگه په فرهنگ زبان وادبیات پشتو کې هم د ښاغلي سید حسین د سوانحواو د لیکوالۍ په محتوا خبرې شوې دي.

سید حسین د سید مبین زوید ۱۳۱۵ ق هـ کال په حدودو کې په کند هار کې زیږیدلی، او همل‌ته لوی شوی دی،زده کړې یې په خصوصي توگه کړې دي، د ده نظم په ساده او روانه پښتو لیکل شوی دی اوډیر اجتماعي او اخلاقي مسایل یې په کې بیان کړي، د ولس په ناوړه دودونو او خرافاتي رواجونو یې نیوکې کړي، د ښاغلي سید حسین د نظمونو زیاته برخه په طلوع افغان ورځپانه، د کندهار د ادبي انجمن په پښتو مجله او د کابل په مجله کې خپره شوې ده.

په خپل وخت کې د ده خطاطي شهرت درلود په نستعلیق کې یې زیات مهارت ستایل کیده او د استادۍ په درجه خلک ورته قائل وو.

سید حسین سید تقریباً شل کاله پرله پسې د کندهار د مطبوعاتو په مدیریت کې کله د مطبعې د منتظم او کله د طلوع افغان د مرستیال په حیث کار کړی.

نوموړی د ۱۳۲۸ ش کال د حوت په میاشت کې په کندهار کې وفات شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې خاوروته وسپارل شو.

ښاغلي سید حسین د هغو کسانو په باب چې ناحقه دعوه په قسم خوړلو گټې د دوی له خولې وایي:

۲-۲۲-۱ د سید حسین سید د نظم نمونه:

دعوه مې وګټله

زه هر مشکل تېروم	او هر عاقل تېروم
شاهدان تل تېروم	دوه او درې شل تیروم
کلی پربل تېروم	کلی پرخپل تېروم
زه څه پروا نه لرم	لحاظ د چا نه لرم
منم خاطر د قرآن	باک د بابا نه لرم
دعوه مې وګټله	ملامتیا نه لرم(۶: ۷۰۷)

۲-۲۳ ملا محمد شریف جانان کاکړ

ملا محمد شریف جانان کاکړ، د کندهار د ملا عبدالعزیز(چې په صوفي کاکا مشهور و) زوی، د ملا عبدالسلام لمسی، د ملا مهربان کړوسی، د ملا راحت کوسی او د ملا اخترکودی دی.

ملا اختر د سدو، سدو، د سیدو، سیدو اخترزی، ابراهیم زی، علی زی سنځرخیل کاکړ دی.

په کندهار کې د اسحقزو په کوڅه کې په ۱۳۱۴ هـ ق کال کې زیږیدلی او د کاکړو په کوڅه کې لوی شوی او هلته یې استوګنه کوله. مذهبي او دیني زده کړې، ریاضیات، صرف،نحو، تفاسیر، فقه او نور علوم یې د خپل ورور ملامحمد شفیع (وفات ۱۳۲۶ هـ ش/۱۳۶۷ هـ ق) څخه ترلاسه کړل.

کله چې په ۱۳۰۰ هـ ش کال کې تجارتي ښوونځی لومړی وار په کندهار کې تاسیس شو ښاغلی ملا جان هلته په ښوونه او روزنه مقررشو. قرأت، دینیات، فارسي،پښتو،عربي،حساب، تاریخ، جغرافیه او نور مضامین یې درس ور کاوه.

د اماني دورې د یوې تذکرې له مخې ملاجانان آخوند په ۱۳۰۱ هـ ش کال د مکتب تجار ښوونکی او د شلو کالو زلمی ښوول شوی دی.

وروسته په احمدشاهي او تیمور شاهي ښوونځیوکې ښوونکی مقررشو. یـو وار کندهار ته نږدې د کدې په سیمه کې د سر ښوونکي په حیث مقرر شوی دی.
د ښوونکي مجله ۱۵، ۱۶ او ۱۷ شماره د کندهار د پیاوړي او سابقه دار ښوونکي د پیژندګلوی په لړکې پر اته لسم مخ د ملاجانان کاکړ کندهاري په باب داسـې لیکي: ښاغلی جانان تر دغه وروسته د ښې او پخې لیکنې په سوب د کنـدهار د طلوع افغان په اداره کې محرر وټاکل شو، خو هلته هم د ښـوونځي څخـه لیرې نه دی پاتې شوی او د پښتو درسو ښوونکی و، د ډیرو کلونو د پاره یـې د پښتو قرأت لوست پرمخ بیولی، په ۱۳۳۵ هـ ش کال کې بیرته د زرغونې آنا په ښوونځي کې ښوونکی مقرر شو.
په افغانستان کې د ثور د خوني کودتا، او تاریخي کش و بګیر له سببه نوموړی د نبوي(ص)
عمل په تکمیل هجرت ته اړشو، او د خپلې کورنۍ سره په ۱۳۶۴ هــ ش کـال کې چمن ته مهاجرشو.څلور میاشتې ناروغه و، او د ۱۳۶۴ هـ ش کـال د اسـد میاشتې په ۲۲ نیټه په حق ورسیده او د چمن په زړه هـدیره کـې خاوروتـه و سپارل شو.

۲-۲۳-۱ د ملا محمد شریف جانان آثار

ملاجانان کندهاری یو لوی لیکوال او شاعر، تکړه مفسر،فصیح او بلیغ خطیـب و. اکثر اجتماعی، انتقادي، اصلاحي نظمونه او نثرونه یې وار په وار د کندهار په طلوع افغان اخبار کې نشر شوي دي او د یو شمیر علمي او ادبي کتابونو مؤلف او مصنف و، چې ځینې مهم آثار یې په دې ډول دي.
۱ ــــ حسن البیان من تفسیر القرآن، په ۱۳۵۰ هـ ش کال یې پیل کړی د قرآن شریف تفسیر دی. د سوره البقره آیـه"رزقا لکـم فلاتجعلـوالله انـداد و انـتم تعلمون" پورې په زړه پورې ژباړه او تفسیر لري.
۲ ــــ زین البیان من تفسیر القرآن، چې په ۱۳۸۷ هـ ق/ ۱۳۴۶هـ ش کال کـې یې پیل کړی خطي نسخه یې ۴۳۴ مخونه لري او ۱۳۹ خطبې په کې دي.

۳ ـــ د حج شريف احکام، د حج د مناسکو په باب په پښتو کې بشپړ اثر چې د ۱۹۹۶ م کال په فبروری میاشت کې د حبیبي اکادمۍ چمن له خوا پــه ۳۹۹ مخونو باندې چاپ شو.
۴ ـــ بهار جانان، په ۱۳۰۸ هــ ش / ۱۳۴۸ هــ ق کال کې یې تألیف کړی خطي نسخه یې ۲۷۴ مخونه لري، دکندهار دبیلابیلو پښتو شاعرانو لرغــونی شــعري جونګ دی چې ځینې برخې یې ځو ځو واره له چاپ راوتلې دي.
۵ ـــ اکبرنامه(ژباړه) د ۲۰۱۱ م کال چاپ.
۶ ـــ ارمان جانان، د حاجي ملاجانان آخوند مردف دیوان دی چې خو را په زړه پورې اشعار پکې دي.
۷ ـــ عبرت نامه، ۳۳ نقلونه لري، په ۱۳۳۴ هـــ ش کــال کــې یــې لیکلــې،د ګلستان سعدي په ډول لومړی یوقصه راوړي بیایې نتیجه په درو شعرونو کــې راوړي.
۸ ـــ یادداښتونه، بیلابیل یادداښتونه دي چــې ځینــې پکــې بیخــي مهــم او تاریخي یا دداښتونه دي.
۹ ـــ سفرنامې، د حج او ځینو نورو ځایونو حال دی چې په خوره بنه پراته دي.

۲-۲۳-۲ د ملاجانان د نظم یوه نمونه:

پس له حمد ه له صلواه د غه عرض دی
پښتنو وروڼو ته کاندمه وینا
که څوک زما څخه یوپوښتنه دکتاب کړي
چې دا څرنګه کتاب جوړ کړی چا
دا کتاب اکبر نامه نومیږي یاره
په نامه د اکبر خان سو مسمی
اکبر هغه سړی چې نر زمری و
دی و زوی د دوست ماد خان غوندې پاچا(۱۱: ۱۴)

۲-۲۴ عبدالخالق واسعی

د دې تذکر بل ليکوال مولانا عبدالخالقی واسعی دی له نجيب وروسته په ځينو پښتو تذکرو کې د نوموړي د سوانحو په هکله هم معلومات راغلي دي.

عبدالخالق واسعی د ۱۳۱۹ هـ ق کال د روژې د مياشتې پـه شـلمه د کنـدهار ښار د باميزو په کوڅه کې زيږيدلی او د مرحوم حبو آخـونزاده پـه مشـهوره علمي کورنۍ کې لوی شوی او روزل شوی دی.

نوموړی د کندهار له پوهو او مشهورو عالمانو او ليکوالو څخه دی، په تيره بيـا په شرقي او عربي علومو کې يې لوی لاس در لود.

د ده مرحوم پلار مولوي عبدالواسع، نيکه يې مولوي عبدالرؤف او ور نيکه يـې عبدالرحيم آخونزداد چې د نامتو علامه حبيب الله آخونزاده مشهور په "حبـو آخونزاده " زوی دی هم له خورا نامتو پوهانوڅخه تير شوی دی.

عبدالخالق واسعي د ۱۳۶۰ کال د حوت مياشتې په وروستۍ نيټه د ور پيښـې ناروغۍ له امله په ابن سينا روغتون کې وفات شو.

۲-۲۴-۱ د عبدالخالق واسعي د ماموريت دوره:

نوموړي د ۱۳۰۰ هـ ش کال څخه ماموريت پيل کړی لـومړی ماموريـت يـې د قضاتو د مکتب معلمي او ور پسې د (مرکـه پښـتو) غـړی و او بيـا دوه کالـه وروسته د کندهار د ګنج په مکتب کې او وروسته په ۱۳۰۶هـ ش کال هلتـه د متوسطه مکتب معلم و.

په ۱۳۱۲ هـ ش کال په کندهار کې د "د پښتو انجمـن" پـه نامـه يـوه ټولنـه تأسيس شوه، يوغړی يې دی هم و. په ۱۳۱۸ هـ ش کال کې د انيس د هفته وار اخبار د تحرير غړی و، په ۱۳۲۰ هـ ش کال کـې د راډيـو د رياسـت د پښـتو تراجمو آمر او وروسته د مطبوعاتو د مستقل رياست د آژانـس پـه مـديريت پورې مربوط د پښتو د دار الترجمی د مدير په حيث مقرشو. په ۱۳۲۲ هـــ ش کال کې د پښتو ټولنې د عضو په نامه کندهار ته ولاړ او په عين حال کې يې د

کندهار په مطبوعاتو کې د معاون په حيث او کله به يې د مدير په غياب کــې د کفيل په حيث وظيفه اجراکوله او په همدغو ورځوکې د احمد شاه بابا په ليسه کې د دولسم صنف د منطق او ادبياتو معلم هم و. د ۱۳۳۰ هــ ش کال د جــدي په مياشت کې د پښتونستان د تحريک په سلسله کــې د (ورور ږغ) د مجلــې مسوول چلوونکی او مدير هم وټاکل شو. د ۱۳۳۵ هــ کال ديخوا د پښتو ټولنې د عضو په توګه په دغه ټولنه کې د لغاتو د مدير په حيث مصروف و او له هغــه وروسته په مشرانو جرګه کې سناتور شو.

۲-۲۴-۲ د ښاغلي واسعي ترجمې او تاليفات:

۱ــ د تأليف په نامه د ده لومړی اثر د پښتو د متعدي مصادرو مجموعه ده چــې د پښتو مرکې د عضويت په زمانه ده ټول پښتو مصادر ټول کړي او د مصــدر د پښتو مرکې د نورو آثارو سره ورک دي او بيايي څــه نــوم او نښــان چانــه دی ليدلی.

۲ــ بل اثر يې چې بايد تأليف ورته وويل شي د " پښتو خود آموز" د متلو برخه ده، داکتاب د پښتو د زده کړې د پاره دی او د جمعيت له خوا تأليف شو چــې په کميسيون کې دی هم و او د پښتو متلونو برخه د ده ده او د طلوع افغان پــه مطبعه کې چاپ شوی دی.

۳ــ د ده بل اثر د پښتني دودونو د کتاب د کندهار د پښتنو دودونــو برخــه ده چې ده ليکلې ده او د کتاب مهمه برخه هم هغه ده. داکتاب پښتو تولنې چــاپ کړی دی.

۴ــد ده په ترجمه کړو آثارو کې يو کتاب د (بشپړه ويناوې) په نامه دی چې د مصري مشهور ليډر سعد زغلول د (جوامع الکلم) ترجمه ده او تر اوسه نه دی چاپ شوی.

۵ـــد (روح الاجتمــاع) ترجمــه ده چــې د فرانســوي اجتمــاعي عــالم او فيلسوف(ګوستاولوبون) د فرانسوي تأليف د عربي ترجمې څخه پښــتو شــوی

دی. دې دواړو کتابونو د مطبوعاتو د رياست د ۱۳۲۰هـ ش کال په تراجمـوکې جايزه اخيستې ده.
۶ـ نړۍ په دو زرم کال کې د (العالم فی عام ۲۰۰۰) پښـتو ترجمـه ده چـې د پښتو ټولنې له خوا نشر شوی دی.
۷ـ شخصيت څنګه وده کوي؟ د (کيف تتکامل الشخصيه) پښتو ترجمه چې د پښتو ټولنې له خوا نشر شوی دی.
۸ـ روح التربيه چې د مصر د يوه لوی ليکوال تأليف دی او له عربي څخه پښتو شوی دی.
۹ـ روح الاعندال چې په فرانسوي تأليف شوی او بيا په انګليسي ترجمه شوی او وروسته عربي ته را اړول شوی او بيا په پښتو ترجمه شوی دی.
۱۰ـ (علم النفس او د هغه اغيزې په ښوونه او روزنه کې) دا کتاب د مصر د يـو علمي شخصيت فکري تأليف دی چې له عربي څخه پښتو شوی دی.
۱۱ـ (الصحافه) د محمود سمهاني مصري تأليف چې له عربي څخه پـه پښـتو ترجمه شوی دی.
۱۲ـ (د حصون حميديه) پښتو ترجمه داکتاب د يوه مشهور ترکي عالم تـأليف دی او موضوع يې اسلامي عقايد او معتقدات دي کتاب اصلاً په عربـي تـأليف شوی دی.

۲-۲۴-۳ د ده د نظم نمونه:

تياره او ښکلا

تـــل يـــې ګـــوره چـــې تيـــاره او ښـــکلا
دوه عنوانونـــــــه د غـــــــروب پرکتـــــــاب
ځيـــر ورتـــه ګـــوره چـــې ښـــکلا هـــر ماښـــام
لـــــه تـــــابيليږي د تيـــــارو پـــــه حجـــــاب
ټولـــــه نـــــړۍ بانـــــدې آرام شـــــي حـــــاکم

چې لمر پښــه کیښــېږدي د غــروب پــر رکــاب
ځــــوچې سهارشــــي تیـــارې مـــخ ونیســــي
بیر تـــــه عـــالم د ژونـــدون اورکـــړي کبـــاب
لمـــــر د افـــــق پـــــرژی جلـــــي ولیکـــــل
چـــې عـــالم ړونـــد دی هـــم مغـــرور هـــم خطـــا
آیـــــا د ژونـــــد فنـــــا زوال نـــــه وینـــــي؟
لکـــه تیـــارو چـــې زمـــا رنـــا کـــړه تـــالا
کشـــکي لمـــر خپـــل تـــاریخ لـــیکلای همـــیش
چـــــې ځـــــه پیـــــړی دې رژیـــــدلي پخـــــوا؟
د لمـــر نظـــام تـــه یـــو حیـــرت اخیســـتی
ختو،لویدو یـــې ســـودایي کـــړه دنیـــا(۷: ۱۳۳۷)

له اوسني لیکوال وروسته په پښتو کتابښود کې هم د عبدالخالق واسعي د دوه آثارو یادونه شوې ده:

۱ــ شخصیت ځنګه وده کوي(ژباړه) ، کابل،پښتو ټولنه،۱۳۴۰ ش کـــال ،دولتـــي مطبعه.

۲ــ نړۍ په دوه زرم کال کې(ژباړه)،کابل پښـــتو ټولنـــه، ۱۳۳۶ ش کـــال،دولتي مطبعه.(۲۰: ۲۶۱)

۲-۲۵ قاضی عبدالصمد

د دې تذکرې بل ليکوال عبدالصمد دی چې د ده په باب هم يوځه معلومات راغلي دي، زما د معلوماتو له مخې د دې تذکرې له ليکوال وروسته يوازې سرمحقق زلمي هيواد مل په خپل کتاب فرهنګ زبان و ادبيات پشتو کې د قاضی عبدالصمد په باب نور معلومات راوړي.

قاضی عبدالصمد په ۱۲۶۶ هـ ش کال کې په کندهار کې زيږيدلی دی،په پښتو او فارسي ژبو يې نظم او نثر ليکلی نومړی د ويښ زلميانو د ملي نهضت غړی و او په ۱۳۳۸ هـ ش کال کې وفات شو.

۲-۲۵-۱ د قاضی عبدالصمد د نظم نمونه:

چې محيط يې ټوله ګوړوي څوک به يې ناکا په فرياد سم
که معمار هرڅو قابل وي کوږ اساس نه سي په باد سم(۲۳: ۳۱۰)

۲-۲۶ محمد رسول مسلم

د دې تذکرې بل ليکوال ښاغلی مسلم دی چې د ده په باب همپوره معلومات نه دي ورکړل شوي.

له نجيب وروسته په ځينو پښتو تذکرو کې د مسلم د سوانحو په باب دا معلومات راغلي دي.

محمد رسول مسلم دميرزا محمداعلم زوی، د محمد کرم نمسی په ختهٔ کاکړ او په کندهار کې زيږيدلی دی.

نوموړي خپل تحصيلات په خصوصی ډول له خپل پلار څخه پای ته رسولي دي چې د خپل وخت ښه عالم، مشهور خطاط او په انگريزي او اردو ژبو پوه سړی وه.

ښاغلی مسلم له ۱۳۰۴ هـ کال څخه تر ۱۳۰۷ هـ کال پورې د کندهار په لومړني ښوونځي کې ښوونکی وه او په ۱۳۰۸ هـ کال کې د ښاروالۍ د مصارفاتو په څانگه کې لومړی کاتب وټاکل شو او په ۱۳۰۹ هـ کال کې د گمرک د مديريت د ليکنې لومړی کاتب و، په ۱۳۱۱ هـ کال د ملکي شفاخانې د مدير په حيث کار کاوه او په ۱۳۱۴ هـ کال کې د هرات د پښتو د کورس لوی ښوونکی د مدير په رتبه وټاکل شو.

له ۱۳۱۹ هـ کال څخه تر ۱۳۲۱ هـ کال پورې د کندهار د تجارت په اتاق کې منشي و.

په ۱۳۲۲ هـ کال کې يې د (وطن) شرکت د پر يس فابريکې د څانگې د مامور په حيث وظيفه واخيسته.

په اوسني ليکوال کې د محمد رسول مسلم له خولې د طبيعي خصوصياتو په باب داسې راغلي:

"زما طبيعي خصوصيات

۱ــ له ترينگلي سړي څخه مې بد راځي، ځکه چې پخپله ترينگلی نه يم.

۲ــ له هغه چا څخه چې لکه مچ په هره کاسه کې بې سته لوېږي بد وړم، ځکــه چې په خپله هرځای نه یم.
۳ــ له هغه چا څخه چې له خلکو څخه د خیرانې او قلمانې یا بله توګه پیســې اخلي ډېر نفرت لرم، ځکه چې پخپله مې په عمر کې دا جک نه دي وهلي.
۴ــډېر شاکی سړی مې نه دی خوښ، ځکه چې پخپله که لږوي کــه ډېــره وي قناعت پرلرم که لنده را ورسیږي خوښه که نه په وچه مې هم خوانــه بــدیږي، ښه لباس مې ډېر خوښ دی مګر په معمولي لباس هم نه شرمیږم.
۵ــ په دخانیاتو او نشه را وستونکو شیانو کې د هیڅ شي عملي نه یم. "
ښاغلی مسلم د پښتو ژبې لیکونکی او اجتماعي شاعر دی، خو شعر یې تر نثــر ډېر دی. په عربي او اردو ژبو هم پوهیده او ښه د مطالعې څښتن دی.
د ښاغلي مسلم اجتماعي او تنقیدي شعرونه د هیواد په جرایدو کې پــه تېــره بیا د طلوع افغان په ورځپاڼه کې ډېر خپاره شوي دي.

۲-۲۶-۱ د محمد رسول مسلم د شعر نمونه:

د محمد رسول مسلم د نظم یوه نمونه:

زمـــــا وروره ســـــې بـــــه ویښ پـــــه دوران کلـــــه
خلقو خپلې چــارې وکــړې تــه چــاره کــې د ځــان کلــه؟
ســـه بیـــداره ســـر اوچـــت کـــړه قافلـــه واړه رهـــي ســـوه
په یوه ســر ســفرکیږي چــې رهــي ســې کــاروان کلــه؟
اتفـــاق کـــه دیانـــت دی لـــه قرآنـــه هـــدایت دی
مسلمان و ځان تــه وایــي عمــل کــړې پــه قــرآن کلــه؟
فلـــک ورکـــړه وهرچاتـــه پرقـــدر بانـــدې یـــې برخـــه
پرمقصـــد د پښـــتانه بـــه و څرخیـــږي آســـمان کلـــه؟
نه شکوه سته لــه آســمانه نــه لــه بــل چاګیلــه مــن یــم
لــه خپــل لاســه را رســیږي پربــل چــادی تــاوان کلــه؟

په کوښښ سره رسیږي د انسان مقصد ترپایه
خود پخوده دی حل سوی مشکل امر آسان کله؟
لوی نقصان دی په وطن کې خیانت او نفاق وروره
چې ورک نه سي له مابینه یوزړه کیږي افغان کله؟
خوله درونیسه "مسلمه" ته چا داسې رښتیا ګوی کړې
اوس عالم خوشحاله کیږي د رښتیا په بیان کله؟(۷: ۱۲۳۵)

۲-۲۷ محمد انور نومیالی

محمد انور نومیالی د دې تذکرې یو بل لیکوال دی چې مرحوم نجیب یـې پـه باب ډیر لږ معلومات راوړي د تذکرې له معلوماتو ښکاري چې ښاغلی نومیـالی د دې تذکرې د لیکلو پرمهال ځوان او د فرهنګ میدان ته یې تازه مخه کـړې وه وروسته یې بیا پښتو ادب ته ډیر خدمتونه کړي دي چې ما د اوسني لیکوال او تر ډیره بیا د کندهار له یو شمیر فرهنګیانو څخه د ده په هلکـه معلومـات راټول کړي چې دلته یې راوړم:

محمد انور نومیالی د حاجي ملا محمد نعیم اخوند زوی،د غـلام محـی الـدین لمسی په خټه الیزی، د کندهار ښار کې د معروف ولسـوالی د الیـزو پـه یـوه روحاني کورنۍ کې نړۍ ته سترګې پرانیستې دي.

محمد انور نومیالي د وخت د متداوله او مروجه علومو زده کړې له خپله پلاره، چې ملا طبیعته سړی و او همدارنګه د سـیمې لـه نـورو اسـتادانو څخــه او د جنوبي پښتونخوا په مدرسو کې تر سره کړې دي . ځواني یې په طالب العلمـۍ او ملایۍ کې تېره شوې ده. د وخت داستبداد ناسم چلند او دغه راڼه سـتوري ته ، د کومې تعلیمي ـــ تحصیلي موسسې د فراغت د سند چې لـه دوسـتانو سره به یې په مجلسو کې په هکله ورته د ((کاغذ)) خطاب کاوه ، د دغه کاغـذ د نه درلودلو بهانه نیوله ، او د تورتمپالو له خوا د ده د پرمختګ مخنیوی د دې سبب شو چې د څه مهال لپاره د انزوا او ګوښه نشینۍ حالت اختیـار کـړي . د علمي القابو د وېش پر مهال د کاندید اکاډمیسین پر لقب نومول شوی . محمد انور نومیالي د ژبو د زده کړې په برخه کې ښه وړتیا درلوده، پر پښتو او فارسي ژبو سربېره یې اردو، عربي، انګرېزي، روسي او ډنمارکې ژبې هم ښې زده وې او د دغو ژبو له اخذونو څخه یې ښه استفاده کولای شوه.

استاد نومیالي د کندهار ښار په بیلابېلو ښوونځیو او لېسو کې د اد ب او منطق د استادۍ وظیفه درلوده . وروسته کابل ښار ته په راتګ سره یې څه موده پـه

گمرک کې وظیفه واخیسته، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز سره یــې همکــاري درلوده، د ۱۳۵۷ کال د غویي میاشتې تر پاڅون وروســته د بیهقــي د کتــاب خپروني موسسې د ریاست دنده ور په غاړه شوه. نوموړی د افغانستان د علومو اکاډمۍ غړی هم پاتې شوی، څېړنو یې رسمي بڼه نیولې وه او د علومو اکــاډمۍ د ختیځ پېژندنې انستیټیوټ غړی او بیا مشر وټاکــل شــو . د تېــرې پېــړۍ د وروستۍ لسیزې په لومړیو کــې یــې د نــورو څېړنــو لپــاره د منځنــۍ اســیا هېوادونو،لکــه ازبکســتان او تاجکســتان تــه ســفرونه کــړي دي . دا چــې د تاجکستان حالت او زمونږ د هیواد حالت یو له بله په سیالۍ کې کم نه وو، نو له مجبورۍ ورځې د روسیې د پتر بورګ او بیا د مسکو ښار ته مســافر شــو . پــه مسکو کې یې څو ځله خواره واره افغان فرهنګیــان راټــول کــړل او د افغــان فرهنګي ټولنو بنسټ یې کیښود .

نوموړی پر ۲۰۰۰ ز کال ډنمارک ته هم مهاجر شوی دی.

محمد انور نومیالي د انساني ژوندانه په اړه خپل ځانګړی فلسفي ــــــ اخلاقــي لید لوری او دریځ درلود، په رښتینولۍ او سپېڅلتیا مــین و، د فکــري اســتغنا څښتن و . د انسان لپاره د انساني فکر او په انسانستان کې د اوســېدو ټینــګ پلوی و . هوډمن و، خوځنده و، استراحت طلب نه و، آن په دغسې عمر کې چې ډېر نور خلک د راحت غوښتونکي شي، ده په نورو څېړنو او د خپلو پخوانیو، د زلمیتوب د نیمګړو او نابشپړو څېړنو په بشپړېدو پسې متې رانغښتې وې . ده د خپل ژوند په اوږدو کې د هېواد د یــو شــمېر ډېــرو ویــاړمنو فرهنګیــانو د استادۍ ویاړ درلود . خپل ډېر اثار یې د ټایپي ــــ طباعتي غلطیــو لــه خطــره ساتلي او خپله یې په لاس په ښکلي لیک کښلي دي، چې د پوره حوصــلې او ښه ذوق څرګندونه یې کوي.

له افغان مطبوعاتو سره په ځانګړي توګه د کندهار د طلوع افغانه سره یــې لــه هماغه ځوانۍ راهیسې ښه پاللــه . د علومو اکاډیمۍ په چوکاټ کې د څېړنیزو

پرژو سربېره يې پښتو ژبه په نورو ډېرو ښو او ارزښتمنو اثارو وپسولله . په پښتو ژبه کې د تخونو یا د روسي ادب د «چستوشکو» ژانر د رامنځته کولو پلوی وو . د هېواد په دننه او بهر کې يې د مطبوعاتو له لارې د چاپ شوو ليکنو او څېړنو شمېر ښايي سلگونو ته ورسيږي . د ژوند په وروستيو کې يې ليکنې پخپله په کمپيوټر کمپوزولې او بېلابېلو وېب سايټونو ته به يې د خپراوي لپاره استولې . د محمد انور نوميالي سياسي لوری د کينې لاسو له لوري سره يو وو.
کانديد اکاډميسين محمد انور نوميالي د ۲۰۰۶ ز کال د اکتوبر د مياشتي پر ۴ (د ۱۳۸۵ ل کال د تلې پر ۱۲) د ۷۹ کالو په عمر په ډنمارک کې د زړه د دربېدو لامله له دې نړۍ سترگې پټې کړې . د ده جنازه لومړی لـه ډنمـارک څخـه د اسلام اباد له لارې د افغانستان پلازمېنې کابل او بيا کندهار ته ولېږدول شوه او د ۲۰۰۶ ز کال د اکتوبر پر ۱۷ د کندهار پوهنتون پـه سـاحه کـې خـاورو تـه وسپارل شوه.

۲-۲۷-۱ د محمد انور نوميالي چاپ شوي آثار:

۱ــــ انسان او تکامل (ژباړه)، د کابل چاپ.

۲ــــ هند د لومړي کميونيزم څخه تر مر ئيتوب پورې (ژباړه).

۳ــــ د پښتو ادبياتو د تاريخ يوه تيوريکه طرحه (څېړنيز اثر ، کابل).

۴ــــ د وېش سيستم (څېړنيز اثر ، گستتنر ، کابل).

۵ــــ د افغانستان توکمونه (ژباړه، سريزه او تعليقات ، کابل).

۶ــــ ميتودولوژي تاريخ (ژباړه، سريزه، لمنليکونه او تعليقات ، کابل).

۷ــــ د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي (څېړنيز اثر ، مسکو).

۸ــــ د کوډو سرنوشت د علمي پلټنې په رڼا کې (څېړنيز اثر ، مسکو).

۹ــــ الپې ليلا يا زر او يوه شپه ، لومړی ټوک (د ختيځ د نـامتو ولسـي کېسـو ژباړه ، مسکو).

۱۰ــــ الپې لیلا یا زر او یوه شپه ، دوهم ټوک (د همدغو نکلونــو د ژبـاړې بلــه برخه ، مسکو).

۲-۲۷-۲ د ښاغلي نومیالي ځینې ناچاپه آثار

۱ــــ الپې لیلا یا زر او یوه شپه ، (د همدغو ولسي کېسو د ژباړې پاتې برخې په دریم ټوک کې چاپ شوې ده).

۲ــــ باندار لومړی مجموعه (د ده له خــوا پــه پښــتو ژبــه کــې د تخونــو یــا چستوشکو د نوي ژانر په قالب کې د خوندور نظمونو ټولګه).

۳ــــ باندار دوهمه مجموعه (د همدغه تخونو دوهمه ټولګه ده).

۴ــــ هزار ویک قتقتک (د تخونو یوه بله ټولګه ده .)

۵ــــ هغه پلا او دا پلا (یوه سفر نامه ده .)

۶ــــ زما د پوهنې حدود د حقیقت په مخ کې (د ژوندانه په باب د ده د فلسفي نظریو یوه ټولګه ده چې پر ۱۹۵۶ ز کال کښل شوې وه .)

۷ــــ د افغانستان د ایتنوګرافی په باب یوه پلټنه.

۸ــــ د مختلفو موضوعاتو په باب یو شمېر نا چاپه مقالې

۲-۲۷-۳ د نومیالي د نثر نمونه:

انسانستان

ممکنه ده چې انګلستان به مو ډېر اوریدلی وي، هندوستان دغسې، عربستان هم دغسې، او یو بل " ستان " هم دغسې خو نن زموږ خوښه ده چې تاسې لــه (انسانستان) څخه هم خبر سئ او د یوې مختصرې جغرافیې په ســاحه کــې د هغه حدود و وینئ.

د (انسانستان) جغرافیه البته داسې نه ده چې د ملتو، نژادو اوبو، غرو خطوطــو او ملکیوتو په توسط تشکیلیږي بلکې دغه جغرافیه هغه فاصــلې تشــکیلوي چې انسان او د طبیعت عالم یې سره جلا کړی دی.

(انسانستان) په ټولو اصولو کې له دا نورو (ستانو) سره فرق لري مثلا انګلستان هغه چې يوازې د انګلسانو منافع په کې ساتلې وي او بل چاته کــه يــې ضــرر ورسيدی خو واوا، که نه ګټه خويې په هيڅ ډول نه وررسيږي مګر انسانســتان هغه دی چې په ده کې د ټولو انسانانو او د ګرده بشر منافع خوندي کيږي.
په دا نورو(ستانو) کې خو ژوند د يوې دعوی نــوم دی لــه بلــه ســره او د يــوه جنجال نوم دی له ځانه سره خو په (انسانستان) کې نه څوک پرچــا د تعــرض فکر لري او نه څوک د چا په مقابل کې ځان حمايه کوي. هلته په هرځای کې و هيچاته هيڅوک خارجي نه ايسي بلکې هرځای د سړي خپل کور دی. که دچا سره د (انسانستان) اراده وي نو په دې خبره پوهيده هم ورته په کار دي چــې ځينې عادات چې په دا نورو (ستانو) کې د خلکو شخصيت تشکيلوي هلته ډير قيمت نلري او نه د چا په درد خوري بلکې که له چا څخه صادرســي نوښــايي چې د (انسانستان) په شفاخانو کې تر معالجې لاندې سې ځکه که د چا خيــال وي چې هلته يو انسان پربل يوه بابايي وکړي او آغــايې دې پــر وړغــوي خــو داسې کار هلته کورټ ممکن نه دی او که يو انسان د بل په مقابــل کــې ځــان اصيل ګڼي او هغه بل بدل ورته ايسي نو داسې بدل خلک هم هلته ژوند نســي کولای او که څوک د بل په اذيت کې قدرت ږغوي خو داسې همه غرض خلــک هم يو انسان غواړي چې بل يو د ځان مريي وساتي نو داسې ســاهوګان هــم هلته نسي چليدای او که څوک غواړي چې د بل د لاس په حاصــلو کــې ځــان چاغ کړي نو داسې تجارت هم هلته په (انسانستان) کې کور نلري اوکه څــوک غواړي چې پربل باندې سرلوړ ونيسي داســې ناقابــل ســرونه هــم هلتــه نــه پيداکيږي او که څوک ميل لري چې بل ته ځان ټيټ کــړي خــو داســې تيــټ کسان هم هلته څوک نه پيژني لنډه داچې د دانورو ستانو"هغه جری چې ژوند يې تريخ کړی دی هلته پريوه مخ درک نلري".

د (انسانستان) ټوله بشري ادراکات او انساني ملکات داسې کارنه ورکوي لکـه په دانورو"ستانو" کې چې آموخت ورسره نيول سوی دی بلکــې هلتــه د فکــر طرز، دسليقي جريان، د عمل سلوک او د غرائزو ميل په داسې ترتيب چليــږي چې په دا نورو "ستانو" کې تصنيف سوي روحيات د هغو معرفي نسي کولای او نه د (انسانستان) انسان دې موجوده روحياتو تراوسه پورې ليــدلی دی. هغــه انسان بيخي د دې انسان تصور نسي کولای ځکه تعدي، حرص،غضب، تجــاوز، استعماريت، خود خواهي، قتل، غارت، تعصب او نور د دې انســان لازم صــفات کورټ نه پيژني او نه ورسره آشنا دی.

لنډه داچې د (انسانستان) اوسيدونکي بيل روحيات لري او بيل استدلال. کــه چا هغه انسانيت وليدی نو ښايي چې موجوده ســړيتوب وژحيوانيــت وايســي ځکه هلته ژوند يو محترم مضمون دی او د ژوند د جمال د پاره بشري جريــان شروع دی چې ژوند د ژوند د پاره په خپله طبيعي ساحه کې وپالل سي.

په (انسانستان) کې هيڅ داسې چارې نسته چې په ژوند کې بې ګټې وي بلکې د ژوند عملي نظام يې د ګردو پرنفعه ولاړ دی او علم يې لــه طبيعــي حقيقــي احساسه څخه ترکيب سوی دی.

هرهغه شان چې يو انسان له بله څخه جلا ساتي او يــايې پــه جنــګ ورســره اچوي داسې عوامل د (انسانستان) د ښمنان دي او هر هغه ايجابــات چــې يــو انسان پربل ګرانه وي او ور نيژدي کوي يې هغه د (انسانستان) دوستان دي.

(انسانستان) په خپل ځان کې د انسانيت د ارتقاء او د انساني ذهنيت د تکامل هغه مرحله بلله کيږي چې د ژوند تکفل کوي د ژوند په معنی!

نو ژوندی دې وي انسانستان (۷: ۱۳۳۵)

۲-۲۸ میرحیدر حیدری

میرحیدر حیدری د دې تذکرې بل لیکـوال دی چــې ښــاغلي نجیــب یــې د تحصیل دورې، د ده د کورنۍ، د ماموریــت دورې او د مطبوعــاتو ســره د ده د پېژندګلوی تر عنوانونو لاندې معلومات راوړي دي، ترکومه چې مـا د ښــاغلي حیدري پسې کومې تذکرې او آثار کتلي دي د ده په باب مې معلومات نــه دي پیداکړي له همدې امله د نوموړي په باب د تذکرې په اصلي متن کې په راغلــو معلومات بسنه کوم.

۲-۲۹ محمد رسول پښتون

د محمدرسول پښتون په باب مو د پښتو معاصر لیکوال تذکرې په اصلي مــتن کې معلومات ولوستل ، په نورو پښتو تذکروکې د پښتون د ســوانحو پــه بــاب معلومات نه دي راغلي.

۲-۳۰ عبدالعلي مستغني

د پښتو ادبیاتو د معاصرې دورې لیکوال د عبدالغني مستغني د سوانحو په باب د دې تذکرې د نورو لیکوالو په نسبت زیات معلومات راوړي دي د ده د زوکړې او وفات تاریخ او همدرانګه د نوموړي د ماموریت په هکله معلومات راوړل شوي دي. دلته زه غواړم هغه معلومات وړاندې کړم چې ښاغلي نجیب په دې تذکره کې ورته اشاره نه ده کړې او په نورو پښتو تذکرو کې د ده باب راوړل شوي دي.

د عبدالعلی مستغنی شاعري له ۱۳۱۵ هـ ق کال څخه شروع شوې او بیا د مړینې تر وخته یې راز راز مطالب او مضامین په قصیده او غزل شکل کې ځای کړي دي چې یوه برخه یې اجتماعي او اخلاقي او نور عشقي او ادبي دي د ده اشعار زیاتره په " سراج الاخبار" او " کابل مجله" کې چاپ شوي دي.

ښاغلي مستغني د پښتو او پښتونولی سره زیاته مینه در لوده، په تیره بیا د پښتو ژبې لوړتیا سره یې زیاته مینه او خاصه علاقه درلوده او خپله داعلاقه یې څو ځلي پخپلو اشعارو کښې ښکاره کړې ده.(۷: ۱۲۲۳)

سرمحقق زلمي هیوادمل هم په خپل اثر فرهنګ زبان و ادبیات پښتو کې د مستغني په باب لیکلي:

عبدالعلی مستغني د سراج الاخبار افغانیه د ادبي برخې محرر وه د حبیبیې مکتب معلم او په وروستیو کې د کابل ادبی انجمن غړی شو.د ده متفرق اشعار د هیواد په اخبارونو کې نشر شوي دي همدارنګه د مستغني د پښتو او دري غزلیاتو او قصایدو دیوان چاپ شوی دی د نوموړي لیکلي موضوعات، ملي، اجتماعي، اخلاقي او عشقي رنګ لري.(۲۳: ۴۷۱)

همدارنګه استاد حبیب الله رفیع هم پخپل اثر پښتو کتابښود کې د مستغني دوه آثار معرفي کړي دي:

۲-۳۰-۱ د مستغني اثار:

۱ـ د عبـدالعلی مسـتغنی دیوان(پښـتو او دري)، کابـل، د پـوهنې وزارت ـ ددارالتألیف ریاست،۱۳۳۸ ش کال.

۲ـ قصاید مستغني (پښتو او دري)، عبدالکریم مستغني، د ملي دفـاع وزارت مطبعه ،۱۳۴۲ ش کال.(۲۰: ۲۳۱)

۲-۳۰-۲ د عبدالعلی مستغني د نظم نمونه:

خپـل ځانونـه بـه قربـان کـړو نـه دیـار خپـل
هـر د یـار دیـار کوځـه بولـو دیـار خپـل
چـې د خپـل دیـن و دولـت پـه لار مـړ نـه شـي
څـه ژونـدون دی هغـه بولـو ننـګ و عـار خپـل
هـر میـدان چـې د خپـل ځـان پـه وینـو رنـګ کـړو
پـه قـانون یـې د نظـام بولـو ګلـزار خپـل
پـه دنیـا و آخـرت بـه سـرفراز وي
نظـامي چـې وي محکومـه د سـالار خپـل
سـپاهي دې د خپـل سـر بهـا خـوړلې
د مـوږ سـر او مـال قربـان دی تـر سـرکار خپـل
نصـیحت مـوږ تـه پـه کـار نـه دی ناصـحه
تـه پـه کـار خپـل دانـا تـر یـې مـوږ پـه کـار خپـل
مسـتغني بـه ځـان قربـان تـر خپـل ملـت کـا
موافـق بـه د ګفتـار کانـدي کـردار خپـل

۲-۳۱ فضل اکبر بېنوم

د پښتو معاصر لیکوا اثر وروستی لیکوال بینوم دی د دې ښاغلي په باب هــم د استاد عبدالقدوس نجیب په(پښتو معاصرلیکوال) تذکره کبلږ معلومات راوړل شودي دي، له دې تذکرې وروسته ترکومه ځایه چې ما پښـــتو تــذکرې کتلــې یواځې په اوسني لیکوال کې مې د نوموړي په باب معلومات وموندل:

ښاغلی فضل اکبر بینوم مشهورپه حضرت پاچاګل صاحب دپښتونستان دلوی او ستر مجاهد دترنګزو دحاجی صاحب مشرزوی او داشنغر دمشـــهور بــزرګ بودلي بابا نمسی په ۱۸۸۷ز کال پخپل کلي ترنګزو کې زیږیدلی دی او وروسته تر هغه چه دهغه وخت متداوله دیني تحصیل یې پخپل کور او نورو ځایو کــې په خصوصي توګه سرته ورساوه ، د خپل مجاهد پلار په پیــروۍ یــې دجهــاد میدان ته ودانګل.

هغه وخت یی د انګریزي استعمار پر خلاف جهاد کاوه او وروسته دپاکســتاني استعمار او تجاوز په مقابل په مبارزه بوخت شو، شپه او ورځ یــې پرځــان یــوه کړې وه، دخپل قوم او خپل وطن د آزادۍ دســاتلو دپــاره یــې د پاکســتان د حکومت ګولیو،بمونو او توپونوته ټټرسپر کړی و او دپښتو نستان په باجوړ کــې دملي مجاهدینو او آزادۍ غوښتونکو لارښوونه یې کوله.

ښاغلي همیش خلیل پخپل کتاب کې دبینوم دپخوانیو جهادونوداسې یادونــه کوي: پیرنګیانو چې دبونیر فتح کولو په غرض هندوستانی فوځ دغه علاقې ته ولیږلو نو حضرت بادشاه ګل صاحب فضل اکبر بینوم دخپل پلار پــه هــدایت د آزادو قبایلو دمجاهدینو یو لښکر داستعماري طاقت دمقابلی په غــرض خپــل قیادت کښې واخستو د ۱۹۱۴زکال دجولای میاشت وه چې پــه ســر کــاوۍ او

ملندرئ د ړومبۍ او دويمې معرکې دمسلسل جهاد نه پس يې انګريزي فوځونه په شا کړل.
آزادو قبايلو کښې له ۱۹۱۵ نه تر ۱۹۲۰زکال پورې مجاهدينو دخارجي طاقت خلاف خپل جنګونه جاري وساتل، دغه دوران کښې يوه بله لويه غزا د انګريزانو خلاف په شبقدر وشوه، دغه غزا کښې هم لکه ړومبۍ مجاهدين سرخ رويه او کامياب شول.
په ۱۹۳۷ز کال کې چې حاجي صاحب د ترنګزو وفات شو نو دآزادو قباييلومجاهدينو او نمايندګانو په يوه خوله حضرت بادشاه ګل خپل روحاني پيشوا تعين کړ.
د ۱۹۳۷زکال نه تر ۱۹۴۷ کال پورې بادشاه ګل صاحب غازي آباد کې په خانقاه معلی ناست وو ، او دمهمندو قيادت به يې کولو. په ۱۹۴۶ز کال کې دحکومت افغانستان په دعوت کابل ته راغی.
د۱۹۴۹ز کال په فبروری مياشت کې چې په کراچۍ کې دموتمر عالم اسلام غونډه کيدله نو بينوم صاحب دپښتونستان دقبايلو د نماينده په حيث په هغې غونډه کې ګډون درلود او يو وخت د جميعت العلمای اسلام سرحد مشر هم ټاکلی شوی و.
ښاغلی بينوم دسياسي مذهبي او قومي لاربښودنو او مصروفيتونو سره دپښتو ژبې د ادب سره هم ډيره مينه لرله او په پښتو کې دشعرونو ديو بشپړديوان خاوند دی.
ښاغلی هميش خليل دده د شعري مقصد په باب کی داسی ليکي:
"ديوسياسي رهنما او مذهبي پيشوا نه علاو بادشاه ګل صاحب په حيثيت ديو شاعر هم دملک اوملت خدمت کوي، دا اولوالعزم شاعر لکه د اکثرو قومي شعراوو د خپل وطن او قوم ديو ځلانده راتلونکي ارماني دی . خپلو نظمونو کې قوم ته د وطن ساتلو اودفاع کوښښونو دتلقين سره سره دميرځمنو د ناپا کو

ارادو خبرداری هم ورکوي او د خپل عالی عظمت شان او ناموس دساتلو پیغام هم."(16: 73)

سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار په پښتانه شعرا پنځم ټوک کې د فضل اکبر بینوم د وفات کال او د ده د آثارو په باب معلومات وړاندي کړي:

فضل اکبر بینوم چې په (پاچاګل صاحب) مشهور وه د ژوند وروستی کلونه یې په افغانستان کې تیر کړل.

نوموړی د ۱۳۵۴ هـ ش کال د مرغومی په دوهمه نیټه په کابل کې وفات شو او جنازه یې د کاپیسا ولایت دکوهستان ولسوالۍ د نوآباد کلي پـه هـدیره کـې خاورو ته وسپارل شوه.

سرمحقق بختانی خدمتګار لیکی" چې لس دولس کاله د مخـه د اشـعارو یـو دیوان یې ما لیدلی دی."

همدارنګه پوهاند رښتین لیکي "چې د ۱۳۱۹ هـ ش کال په آخره کې ما د ده یو وړوکی د یوان لیدلی وه بیا په ۱۳۲۲ هـ ش کال کې یو بل لوی دیوان مو ولیـد چې تر ۶۰۰ مخونو زیات و او نژدې دولس زرو بیتونو ته رسیږي. په دې دیـوان کې قومي،ملي،سیاسي، تاریخي، عشقي، تصوفي،اجتماعي او خلاقي مضـامین او د پښتو شعر اکثرې نمونې لکه، غزل، رباعي، قطعه، قصیده، مثنوي، ترجیـع بند او نور راغلي دي."(13: 1558)

۲-۳۱-۱ دبینوم دکلام نمونه:

وطن وایی

زه خوستاعزیز وطن یم

چه مې خرخ نکړې په بل

ګوره ما چې بربنډه نکړې

چې زه ستا کړم پټول

هر نعمت چې زما ستادی
څه به خورې چې شم دبل
څه فایده به درله وکړې؟
بیا په تیر ساعت ژړل
دخپل باغ میوې هغه خوري
چې دبل کړي ترې شړل
که زه نه وم ارمان به وکړې
وي به تا له شرمیدل
تر بیت دی ستا په ماکې
زما تا باندی کول
مشترک په دې مفاد یو
مه کوه دې کې خلل
دا کول دلیونو دي
په خپل ځان توره وهل
کوم پښتون دی چې کړی ګورې
خپل کا له نه غیر بلل
تا ته چا ویلي دا دي
چې پښتون داسې کول
پښتون تا باندې مین دی
قربان تا باندې دی تل
دغماز خبرې مه اوره
بینوم دا تا ته ویل

پایله

د دې تیزس په بشپړولو سره ما وکولای شول چې د پښتو شاعرانو او لیکوالــو یوه داسې تذکره خپلو فرهنګي حلقوته وړاندې کړم چې تراوسه نه وه پژنــدل شوې. په تذکره کې د راغلیو ۳۱ تنو شاعرانو او لیکوالو په باب مې یــو لــړ لازم معلومات ترکومه ځایه چې مقدور وم سره راټول کړل او د تذکرې لیکــوال پــه باب مې هم په مقدمه کې مواد راوړل.

په افغانستان کې د پښتو ادبیاتو پــه معاصــره دوره کــې دا (د پښــتو معاصــر لیکوال) دریمه تذکره ده البته باید ووایم چې د معاصرې دورې قدیمه تــذکره په ۱۳۱۶ او۱۳۱۷هـ ش کلونو کې لیکل شوې ده، نــوم یــې دی د پښــتو ننــي لیکوال دا تذکره استاد خادم او استاد رشتین دواړو په ګډه جوړه کــړې، د دې تذکرې څه برخې مرحوم خادم د کابل کالنۍ د ۱۳۱۸ هـ ش کال په ګڼــه کــې چاپ کړې دي د دې تذکرې لومړنۍ برخې د کابل کــالنۍ د ۱۳۱۶او ۱۳۱۷ هـــ ش کلونو په ګڼو کې خپرې شوې دي. بله تذکره عبدالرزاق زهیر لیکلــې د ده تذکره په فارسي ژبه ده او نوم یې دی،شعرای معاصر پښتو چې تراوسه نــه ده چاپ شې او خطي نسخه یې د افغانستان په ملي آرشــیف کــې خونــدي ده او دریمه همدا تذکره ده.

په مقدمه کې همدارنګه د تذکرې د معرفۍ علاوه د تذکرې مأخــذ، د تــذکرې لیکوال، د تذکرې د تدوین هدف، دکار میتــود او د موضــوع شــالید پــه بــاب معلومات راغلي دي.

ورپسې د تذکرې اصلي متن راغلی او وروسته تعلیقات راوړل شوي دي.

دا تیزس به د ادبي محققانو او د معاصر دوران د ادبي مؤرخانو لپاره کــار آمــد وي.

مناقشه

پدې برخه کې هڅه کوو، ټولو هغو احتمالي پوښتنو ته لنډځوابونه ومومو، چې دمناقشې یا له تیزس نه د دفاع پرمهال ناستو ممتحنه غړو ته پیداکیږي.

ښايي ځینو دوستانو ته پوښتنه پیداشي، چې د دې تذکرې د تدوین اهمیت څه دی؟ په دې تذکره کې د کومې سیمې شاعران معرفي شوي؟ دغه تذکره په کوم وخت کې لیکل شوې ده؟

آیا دا تذکره تراوسه چاپ شوې یانه؟ د تذکرې لیکوال څوک دی؟ آیا په تذکره کې لیکوالان او شاعران د الفبا په ترتیب سره راغلي که نه؟ په تعلیقاتو کې شاعران او لیکوالان په څه ډول معرفي شوي دي؟

اوس نو پورتینو پوښتنو ته په ترتیب سره ځوابونه وایو.

د دې تذکرې له تدوینه زمونږ هدف دادی، چې د پښتو د معاصرې دورې تذکرې لیکنې ټولې ورکې کړی سره یوځای شي او دا سلسله زمونږ په فرهنګي تاریخ کې خوندي شي.

ما په همدې خاطر دا تذکره تدوین کړه، سره له دې چې د دې تذکرې ځینې لیکوالان او شاعران تر دې د مخه په نورو پښتو تذکرو کې معرفي شوي دي، خو بیا هم ځینې داسې لیکوالان او شاعران پکې شته چې تراوسه بل ځای نه دي معرفي شوي.

په دې تذکره کې د افغانستان د مختلفو سیمو د شاعرانو شرح حال راغلی چې ډیری د کندهار سیمې اوسیدونکي دي او د لیکوال هم عصر اشخاص دي.

د پښتو معاصر لیکوال دا تذکره د دیرشمو کلونو په جریان کې لیکل شوې ده.

یاده شوې تذکره تراوسه په مستقل ډول چاپ شوې نه ده اما په طلوع افغان اخبار کې په مسلسل ډول نشر شوې ده.

د تذکرې لیکوال عبدالقدوس نجیـب نـومیرۍ چـې پـه ۱۳۰۲ هـــ ش کـال دکندهار د بابړو په کوڅه کې زیږېدلی او د پښتو ژبې یـو تکـړه لیکـوال تیـر شوی چې د دې تذکرې علاوه ګڼ شمیر نور آثار یې هم لیکلـي دي اود ۱۳۸۴ هـ ش کال دچنګاښ دمیاشتې پر شپاړسمه د ۸۲ کلنۍ په عمـر دسـرطان د ناروغۍ له امله د امریکا د متحده ایالاتو د کلفورنیا ایالت د لاس انجلس ښار د(Wephill) ویپ هیل په روغتون کی وفات شو.

همدارنګه باید وویل چې په دې تذکره کې راغلي ۳۱ شاعران او لیکـوالان تـر اولسم شخص پورې د دوی د تخلص د هجا پراساس معرفـي شـوي دي، مګـر پاتې شاعران او لیکوالان بیا په دې ترتیب نـه دي معرفـي شـوي. مـا هـم د تذکرې ترتیب په نظر کې نیولو سره په تعلیقاتو کې هر شاعر ته نمبر ورکـړی او سوانح مې ورته بشپړې کړې دي.

کلي پایله

د دې تیزس د لیک چارې هم د یوه هدف لپاره تر سره شوې دي، اصلی هــدف یــې دادی چې عبدالقدوس نجیب په نامه لیکوال چې د کندهار ولایت اوسیدونکی دی د دیرشمو کلونو په جریان کې یې دا تذکره لیکلې ده او تر دې دمه په مستقل ډول نه ده چاپ شوې ، اما په طلوع افغان اخبارکې په مسلسل ډول نشــر شــوې ده پــه دې خاطر چې په تذکره کې د معرفي شویو شاعرانو او لیکوالــو ســوانح بشــپړې نــه وې اړتیاوه څو د دوی سوانح بشپړې اوپښتو فرهنګي حلقو ته وړاندې شي دا یو هدف او بل هدف یې دا دی چې د ماستری تحصیلي دورې په پای کې د تیــزس لــه بشــپړلو وروسته د ماستری سند په ترلاسه کولو سره د دې سند له امتیازاتوڅخــه اســتفاده وکړم.

مرحوم نجیب په دې تذکره کې ۳۱ تنه شاعران اولیکوالان معرفي کــړي دي، دغــه شاعران د ښاغلي نجیب د زمانې خلک وو چې ډیری له دغــو هغــه وخــت تــازه پــه فرهنګي فعالیتونو پیل کړی وو، په وروسته کلونوکې یادو شویو فرهنګیانو د پــام وړ فرهنګي فعالیتونه کړي، کتابونه یې لیکلي اوګڼ شمیر آثار یې تألیف کــړي دي، پــه همدې خاطر ما د دې تذکرې د بشپړلو لپاره تصمیم و نیوه چــې تیــزس پــه بانــدې ولیکم، دغه موضوع مې له فهرست سره یوځای د کابــل پوهنتــون دژبــو او ادبیــاتو پوهنځي ته وړاندې کړه وروسته د بورد له خوا و منل شوه، په تیزس مې کار پیل او د استاد سرمحقق زلمي هیوادمل تر لارښونې لاندې مې پــه درې برخو(مقدمــه،متن او تعلیقاتو) کې بشپړ کړ.

د تیزس په لومړۍ برخه (مقدمه) کې د موضوع اهمیــت، د کــار میتــود ، د موضــوع شالید او د تذکرې لیکوال په باب معلومات ، د تذکرې اصلی متن او وروسته تعلیقات راوړل شوي دي.

وړاندیزونه او سپارښتنې

۱ـ د دې تذکرې له متن څخه معلومیږي چې د هیواد په بیلابیلو پښتنو سیمو کې ښايي داسې لیکوالان او شاعران تیر شوي وي، چې په هیڅ پښتو تذکره کې د هغوی شرح حال نه وي راغلي که په دې هکله هم محصلینو ته د مونوګراف یا تیزس موضوع ګانې ورکړلې شي او د دغوشاعرانو او لیکوالانو په باب څیړنه وکړي د پښتو ژبې د ادبیاتو په غنامندۍ کې به ګټور تمام شي.

۲ ـ د دې اثرعلاوه د ښاغلي عبدالقدوس نجیب ځینې نور ناچاپ آثار هم شته چې تدوین ته اړتیالري که کار په باندې وشې ډیره ښه ده.

۳ـ لکه څرنګه چې مخکې مو وویل دا تذکره تراوسه په مستقل ډول چاپ شوې نه ده، دا تذکره باید چاپ شي.

۴ـ په تذکره کې د هغو لیکوالو په باب چې په نورو تذکرو کې نه دي معرفي شوي که د دوی د ژوند او فرهنګي فعالیتونو په باب محصلینو ته مونوګرافونه ورکړل شي ښه ده.

۵ـ په پښتو ادب کې ښايې دې ته ورته نورې تذکرې هم موجودې وي او د ځینو دلایلو له امله ناچاپ پاتې وي که پیدا شي ، د تدوین لړۍ یې پیل شې او پښتو فرهنګي حلقوته معرفي شي، د پښتو ادبیاتو تاریخ به لا بډایه شي.

ماخذونه

۱ ــــ آریا،محمد نجیم. (۱۳۷۸هــ ش). محمــد هاشــم میونــدوال. کابل:میونــد نشراتي مرکز.

۲ ــــ اوریا،نورالله. (۱۳۹۰ هــ ش). باغوان(د ماســتری تیــزس). کابــل: دکابــل پوهنتون.

۳ ــــ ایوبی،محمد نادر. (۱۴۲۴ هــ ق). اقتصادي نظریات. لاهور:اکرم پریس.

۴ ــــ ایوبی،محمد نادر. (۱۴۲۹ هــ ق). سیاسي نظریات. لاهور: اکرم پریس.

۵- بینوا،عبــدالرووف. (۱۳۴۰ هــــ ش). اوســنی لیکــوال(لــومړی ټــوک). کابل:دمطبوعاتو مستقل ریاست.دولتي مطبعه.

۶ ــــ بینوا،عبــدالرووف. (۱۳۴۱ هــــ ش). اوســنی لیکــوال(دوهــم ټــوک). کابل:دمطبوعاتو مستقل ریاست.دولتي مطبعه.

۷ ــــ بینوا،عبــدالرووف. (۱۳۴۶هــــ ش). اوســنی لیکــوال(دریــم ټــوک). کابل:دمطبوعاتو مستقل ریاست.دولتي مطبعه.

۸ ــــ بینوا،عبدالرووف. (۱۳۸۸ هــ ش). د زړه خواله.کابل:د سرحدونو قومونو او قبایلو چارو وزارت.

۹ ــــ بینوا،عبدالرووف. (۱۳۶۰ هــ ش). د افغانستان نومیالي.کابل:د اطلاعــاتو او کلتور وزارت د نشراتو ریاست.

۱۰ ــــ ټولنه،پښتو. (۱۳۴۲ هــ ش). پښتانه شعراء (دریم ټوک).کابــل: د علومــو اکاډمي.

۱۱ ــــ جانان،محمد شریف. (۲۰۱۱ ز). اکبرنامه. کوټه: چمن پرس.

۱۲ ــــ حبیبي،عبدالحی. (۱۳۹۱ هــ ش) . پښتانه شعراء. کندهار:د علامه رشــاد خپرندویه ټولنه.

۱۳ ـــــ خــدمتګار،بختانی. (۱۳۶۷ هـــ ش). پښــتانه شــعراء (پــنځم ټــوک). کابل:دافغانستان دعلومو اکاډيمي.
۱۴ ـــ خــدمتګار،بختانی. (۱۳۵۷ هـــ ش). پښــتانه شــعراء (څلــورم ټــوک). کابل:دافغانستان دعلومو اکاډيمي.
۱۵ ـــ خواخــوږی، محمــدابراهیم. (۱۳۸۶ هـــ ش). د مینــې وږمــې. کابــل:د خواخوږي ادبي او کلتوري ټولنه.
۱۶ ـــ خلیل،همیش. (۲۰۱۰ ز). پښتانه لیکوال. پیښور:یونیورستي پبلشرز.
۱۷ ـــ رشاد،عبدالشکور. (۱۳۵۹هــ ش). مخارج الحروف. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو اوادبیاتو انستیتیوت.
۱۸ ـــــ رشاد،عبدالشــــکور. (۱۳۸۹هـــــ ش). جغرافیــــایي یادابنـــــتونه. کندهار:دعلامه رشاد اکاډمي.
۱۹ ـــــ رفیــــع، حبیـــب الله. (۱۳۸۵ هـــ ش). زنـــدان خــــوږلي ادیبـــان. کابل:دافغانستان قلم ټولنه.
۲۰ ـــ رفیع، حبیب الله. (۱۳۵۶ هــ ش). پښتو کتاب ښود. کابل:د بیهقي کتاب خپرولو موسسه.
۲۱ ـــ رفیع، حبیب الله. (۱۳۶۰ هــ ش). د استقلال څلورمه جبهه.کابل:د امان کتاب خپرولو موسسه.
۲۲ـــ روهیال، مطیع الله. (۱۳۹۴ هـــ ش). (مرکــه). کابــل: کابــل پوهنتــون. چهارشنبه د عقرب شلمه نیټه.
۲۳ ـــ هیوادمل،زلمی. (۱۳۵۶ هــ ش). فرهنګ زبــان و ادبیــاتو پښــتو.کابل:د پوهنې وزارت د تألیف او ترجمې ریاست.
۲۴ ـــ هیوادمل،زلمی. (۱۳۶۵ هــ ش). فرهنګ ادبیات پښتو(جلد دوم). کابل: دولتي مطبعه.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (میر حمزه سامیزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملی تحریک

Download from:aghalibrary.com

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۰۷

Download from:aghalibrary.com